

TREBALL FINAL DE MÀSTER

MÉS ENLLÀ DEL PAPER. La reformulació de les polítiques de salvaguarda del patrimoni cultural immaterial a Mallorca.

[FIG. 1] Tom Weedon, *Bull festa sèrie* Gent ballant Ball de Bot a Fornalutx (1957). Arxiu de So i d'Imatge de Mallorca, Fons Tom i Cordelia Weedon.

CATALINA SANTANDREU SUNYER

Tutora: Dra. Camila del Màrmol Cartañá
Màster en Gestió del Patrimoni Cultural i Museologia
Universitat de Barcelona

RESUM

Després de la promulgació de la Llei 18/2019, de 8 d'abril, de salvaguarda del patrimoni cultural immaterial de les Illes Balears s'ha desplegat un procés de reformulació i actualització de les polítiques de salvaguarda del patrimoni cultural immaterial (PCI) a l'illa de Mallorca. Aquest nou enfocament incorpora una dimensió ètica, és a dir, un conjunt de mesures destinades a fer la gestió del patrimoni el més democràtica possible considerant aspectes com els de la perspectiva de gènere, la interculturalitat, la transparència, l'accessibilitat, el desenvolupament sostenible o la participació ciutadana. Aquest enfocament representa un nou horitzó en la gestió del patrimoni mallorquí, configurant el del patrimoni immaterial com un àmbit des del qual es poden generar noves perspectives que transformin el sistema de valors que regeix la nostra societat.

Aquesta investigació defensa que si bé aquestes consideracions ètiques es tenen en compte en el marc teòric, conceptual i normatiu que afecta a les polítiques de salvaguarda del patrimoni immaterial a l'illa, a la pràctica, no es prenen en suficient consideració. Per constatar aquesta hipòtesi s'estudia el projecte d'Inventari del Patrimoni Cultural Immaterial de Mallorca (IPCIM) com a estudi de cas.

Paraules clau: PCI, Mallorca, Ètica de la salvaguarda, Polítiques democratitzadores, IPCIM, Gestió comunitària.

ABSTRACT

After the enactment of Law 18/2019 of April 8, on the safeguarding of intangible cultural heritage of the Balearic Islands, a process of reformulation and updating of the safeguarding policies for intangible cultural heritage on the island of Majorca has been initiated. This new approach incorporates an ethical dimension, meaning a set of measures aimed at making heritage management as democratic as possible by considering aspects such as gender perspective, interculturality, transparency, accessibility, sustainable development, and citizen participation. This approach represents a new horizon in the management of Majorcan heritage, shaping intangible heritage as a field from which new perspectives can emerge that transform the value system governing our society.

This research argues that although these ethical considerations are acknowledged in the theoretical, conceptual, and regulatory framework affecting intangible heritage safeguarding policies on the island, in practice, they are not given enough consideration. To verify this hypothesis, the Inventory of the Intangible Cultural Heritage of Mallorca (IPCIM) project is analyzed as a case study.

Keywords: Intangible cultural heritage, Mallorca, Ethics of safeguarding, Democratizing policies, IPCIM, Community management.

AGRAÏMENTS

D'entrada, voldria donar la més especial i sincera gratitud a la doctora Camila del Mármol, qui sempre ha guiat amb molta predisposició aquesta recerca. Les seves reflexions i aportacions personals han estat fonamentals per a la investigació, i sense dubte, han contribuït enormement a eixamplar-la i donar-li forma. Gràcies per respectar els meus ritmes, per posar-ho fàcil, per escoltar-me i ajudar-me en tot el que ha calgut i he necessitat.

Les pàgines que es presenten a continuació no tindrien sentit sense totes les persones que d'una manera o de l'altra m'heu acompanyat en el desenvolupament de l'anàlisi. Una menció especial és per la Magdalena Sales qui sempre m'ha animat a perseguir una carrera en patrimoni, arribar fins aquí no hauria estat possible sense la teva ajuda i guiatge. Gràcies també a Klara Larruzea i Marcel Pich, per la seva predisposició i sinceritat i per mostrar-me la tasca que desenvolupen amb l'IPICM. També voldria expressar la meua gratitud a totes les persones enquestades, gràcies a vosaltres aquesta investigació té més sentit, aprecio enormement que m'hagueu dedicat el vostre temps. A l'Andreu Ramis li haig d'agrair la seva tasca en la promoció i impuls del PCI a l'illa, Mallorca necessita més persones com tu, disposades a generar diàleg des del respecte i l'escolta.

Encara més, gràcies a totes les professores i professors del Màster en Gestió del Patrimoni Cultural i Museologia de la Universitat de Barcelona, especialment a l'Andrea Granell i a l'Alejandra Canals qui em van descobrir el poder que té el patrimoni com una eina de transformació social. Gràcies també a les meves companyes durant aquests dos anys, esper que arribeu totes on desitgeu i que ens anem retrobant sovint.

Finalment, mil gràcies al Toni, per estar sempre disposat a donar una mà i per ser crític amb aquest treball; a la Roser i la Pilar que han amenitzat les hores de biblioteca; i a la meua família, el vostre suport sempre ha estat, és i serà incondicional, sense vosaltres no seria on soc ni qui soc.

Aquest treball està dedicat a tothom qui, com vosaltres, s'esforça per fer del nostre món un lloc més agradable, una tasca difícil on el patrimoni hi ha de tenir espai.

TAULA DE CONTINGUTS

CAPÍTOL I. PRESENTACIÓ

1. INTRODUCCIÓ	9
2. PROBLEMA D'INVESTIGACIÓ.....	12
3. OBJECTIUS	18
4. METODOLOGIA.....	19
5. ANTECEDENTS.....	21

CAPÍTOL II. MARC TEÒRIC

6. EL PCI. UN CONCEPTE COMPLEX	24
7. LES LÒGIQUES DE LA SALVAGUARDA. QÜESTIONANT ELS INVENTARIS.....	28
7.1. L'IPCIME EL PRIMER INVENTARI DEL PATRIMONI CULTURAL IMMATERIAL A LES BALEARS.....	31
8. MARC NORMATIU.....	34

CAPÍTOL III. L'ÈTICA DE LA SALVAGUARDA

9. UN NOU PARADIGMA ÈTIC PER A LA SALVAGUARDA DEL PCI A MALLORCA.....	45
10. PERSPECTIVA DE GÈNERE I PROCESSOS DE PATRIMONIALITZACIÓ A MALLORCA	55
11. CAP A UNA PARTICIPACIÓ EFECTIVA	66

CAPÍTOL IV. ESTUDI DE CAS. L'INVANTARI DEL PATRIMONI CULTURAL IMMATERIAL DE MALLORCA. (IPCIM)

12. L'IPCIM. PRESENTACIÓ DEL PROJECTE.....	75
13. MEMÒRIA DE L'ESTUDI REALITZAT AMB TÈCNIQUES DE RECERCA QUALITATIVES I QUANTITATIVES	81
14. COMPARACIÓ I ANÀLISI DELS RESULTATS	83
15. PROPOSTES DE MILLORA	91

CAPÍTOL V. CONCLUSIONS

16. CONCLUSIONS DE LA INVESTIGACIÓ	94
--	----

18. REFERÈNCIES	98
-----------------------	----

19. GLOSSARI	105
--------------------	-----

20. ANNEX	108
-----------------	-----

ÍNDEX DE TAULES I ESQUEMES

- TAULA 1. Tècniques metodològiques i agents implicats. p.20.
- TAULA 2. Distinció en el pla formal del PCI respecte del PCM. p. 27.
- ESQUEMA 3. Lleis internacionals, estatals i autonòmiques que afecten la investigació. p. 43.
- TAULA 4. Principis ètics per a la salvaguarda del PCI. p. 45.
- ESQUEMA 5. Població resident a Mallorca per nacionalitat. p. 51.
- TAULA 6. Població estrangera per país de naixement més freqüent. p. 52.
- ESQUEMA 7. Classificació dels elements que componen una manifestació del PCI. p.57.
- ESQUEMA 8. Elements fonamentals i altres elements del ball dels dimonis de Sant Antoni a Manacor. p. 60.
- ESQUEMA 9. Nous elements fonamentals i altres elements del ball dels dimonis de Sant Antoni a Manacor. p. 61.
- ESQUEMA 10. Elements fonamentals i altres elements del ball dels Cossiers a Montuïri. p.64.
- ESQUEMA 11. Nous elements fonamentals i altres elements del ball dels Cossiers a Montuïri p. 65.
- ESQUEMA 12. Directrius per abordar un procés participatiu en la gestió del PCI. p. 68.
- ESQUEMA 13. Esquema resum de l'apartat 11 de la investigació Cap a una participació efectiva. p. 73.
- TAULA 14. Cronograma de treball de l'IPCIM. p. 75.
- TAULA 15. Caracterització de les fitxes utilitzades per fer l'inventari. p. 77.
- TAULA 16. Taula sobre la necessitat d'inventariar el PCI i la rellevància de l'IPCIM. p. 79.
- ESQUEMA 17. Resultats enquesta informadors IPCIM. Pregunta 7. p. 85.
- ESQUEMA 18. Resultats enquesta informadors IPCIM. Preguntes 11, 10, 7 i 12. p. 86.
- ESQUEMA 19. Resultats enquesta opinió general. Preguntes 13 i 14. p. 89.
- TAULA 20. Propostes de millora per a l'IPCIM. p. 91.

ÍNDIX DE FIGURES

- [FIG. 1] Tom Weedon, *Bull fiesta sèrie* Gent ballant Ball de Bot a Fornalutx (1957). p. 1.
- [FIG. 2] Tom Weedon, *Almond gatherers near Inca sèrie* Procediment tradicional de la recol·lecció d'ametlles (1957). p. 8.
- [FIG. 3] Tom Weedon, *Carpet factory, Alcúdia sèrie*. Procediment artesanal d'elaboració de catifes (1957). p. 23.
- [FIG. 4] Tom Weedon, *Pottery at Inca, sèrie*. L'ofici de gerrer (1957). p. 44.
- [FIG. 5] Sebastià Mulet, *Mercat*. Home i dona venent galls d'indi (1950-1990). p. 74.
- [FIG. 6] Tom Weedon, *Almond gatherers near Inca, sèrie* Procés tradicional de recol·lecció d'ametlla (1957). p. 93.
- [FIG. 7] Anònim, *Pere Picornell (Cant de la Sibila) i Àngel G. Horrach (Cant de l'Àngel)*, 1928. P. 105.

CAPÍTOL I. PRESENTACIÓ

[FIG. 2] Tom Weedon, *Almond gatherers near Inca* sèrie Procediment tradicional de la recol·lecció d'ametlles (1957). Arxiu de So i d'imatge de Mallorca, Fons Tom i Cordelia Weedon.

1. INTRODUCCIÓ
2. PROBLEMA D'INVESTIGACIÓ
3. OBJECTIUS
4. METODOLOGIA
5. ANTECEDENTS

1. INTRODUCCIÓ

La present investigació correspon al Treball de Fi de Màster de la signant. En aquesta s'hi ha dut a terme una revisió crítica de l'estat actual del procés de reformulació i actualització de les polítiques de salvaguarda del patrimoni cultural immaterial (PCI) a l'illa de Mallorca. Aquest nou plantejament contempla una dimensió ètica, és a dir, un conjunt de mesures que pretenen fer la gestió del patrimoni el més democràtica possible. Aquesta visió suposa un nou horitzó en la gestió del patrimoni mallorquí configurant el del patrimoni immaterial com un espai des d'on provocar noves mirades que transformin el sistema de valors que ens regeix com a societat.

Abans d'entrar en matèria i de presentar el problema d'investigació, es tindran en compte les motivacions que impulsen el desenvolupament de l'estudi així com les seves limitacions. Primerament, cal cercar-ne els fonaments en la biografia de l'autora i en els seus interessos personals i acadèmics. L'afecció personal cap al patrimoni de l'illa que l'ha vist néixer i al qual s'hi sent intrínsecament arrelada comença en els primers anys de la seva vida. Cal mencionar la gran tasca de divulgació i gestió del patrimoni que els equipaments museístics de la seva ciutat realitzen i gràcies als quals va establir un primer contacte amb la cultura popular de l'illa.

D'altra banda la predilecció inherent per aquelles matèries de caràcter social i humanístic durant el batxillerat, la porten a cursar el grau universitari en Humanitats on assoleix un coneixement profund de la societat occidental a través d'una formació interdisciplinària i transversal fonamentada en els principals àmbits humanístics: art, història, literatura i pensament. Aquesta àmplia coneixença de la cultura humanística la capacita per aproximar-se al passat des d'una perspectiva històrica, social i cultural, i també per afrontar els nous reptes del segle XXI des d'un pensament crític i reflexiu.

L'estudi del patrimoni com una manifestació cultural i la visió del museu com un espai social des d'on gestionar-lo de manera inclusiva, catalitzant serveis, situant el públic al centre i fomentant la diversitat de prismes, relats i perspectives la porten a cursar el Màster en Gestió del Patrimoni Cultural i Museologia on se segueix endinsant dins un entramat de conceptes i de pràctiques que intenten subvertir la noció tradicional d'institució museística i de patrimoni amb la finalitat de democratitzar-les, un conjunt d'idees que, si bé li ensenyen

un nou món que l'atrau intensament, també deixen oberts molts interrogants sense resoldre.

D'altra banda el Màster també li ofereix la possibilitat de desenvolupar unes pràctiques en el Servei de Patrimoni de la ciutat de Manacor on treballa en el desenvolupament d'un projecte per a crear l'Observatori de la Vida Rural i la Memòria Popular. Aquest projecte l'apropa de nou al patrimoni immaterial de l'Illa reafirmant-lo com el camp d'estudi preferent de l'autora.

Igualment cal caracteritzar la posada en marxa de l'Inventari del Patrimoni Cultural Immaterial de Mallorca (IPCIM) com una avinentesa en la realització d'aquesta investigació ja que ens serveix com a estudi de cas per analitzar la reformulació de les polítiques de salvaguarda del PCI a Mallorca i per constatar-ne la hipòtesi inicial.

D'altra banda és important que mencionem també algunes de les limitacions que s'han hagut d'afrontar de cara a l'elaboració del treball. Si bé el camp del folklore i la cultura popular i tradicional a Mallorca ha estat força estudiat, la introducció del terme "Patrimoni Cultural Immaterial" amb les transformacions a nivell conceptual que comporta encara no ha florit de manera exponencial a l'illa. Per una banda això situa la investigació com una de les pioneres en l'estudi del que suposa la introducció d'una ètica de la salvaguarda en els processos de patrimonialització de l'illa, de l'altra però, manquen referents locals sobre els quals fonamentar-la.

També s'ha de considerar que pel que fa a l'estudi de cas centrat en l'Inventari del PCI de Mallorca s'han volgut aplicar tècniques d'investigació qualitatives més pròpies d'àmbits com els de la sociologia i l'antropologia. Aquesta metodologia suposa certes limitacions primer de tot perquè el seu abast és limitat –hi entrarem amb més profunditat en el quart capítol– i després, perquè l'autora no hi té gaire experiència per tant suposa tot un repte d'aprenentatge.

Pel que fa a l'estructura del treball, la investigació s'ha dividit en cinc capítols. El primer es dedica a la presentació de la investigació: s'hi presenta el problema d'inici i la hipòtesi que es vol defensar, després s'exposen els antecedents que han inspirat d'alguna manera el treball, els principals objectius de la recerca i la metodologia utilitzada; en el segon capítol s'aborda el marc teòric que travessa la investigació: en ell s'analitza el concepte de PCI, es

qüestionen les lògiques de la salvaguarda posant èmfasi en els inventaris i es presenta el marc normatiu que afecta al PCI de Mallorca; el tercer capítol es dedica a l'ètica de la salvaguarda: s'hi presenta el nou paradigma ètic que s'ha introduït en els processos de patrimonialització de l'illa posant especial atenció en la interculturalitat, la turistificació, la globalització, la perspectiva de gènere i la participació ciutadana; en el quart capítol es pren com a exemple d'estudi l'Inventari del PCI de Mallorca per analitzar fins a quin punt les consideracions ètiques traspassen la frontera del paper per posar-se en pràctica; finalment es presenten en el cinquè i darrer capítol les conclusions de la investigació i es reprèn la hipòtesi inicial.

2. PROBLEMA D'INVESTIGACIÓ

La realitat social i cultural de l'illa de Mallorca ha sofert una intensa i profunda reestructuració en un context de transformacions semblants a nivell global: increment de la població; integració monetària i crisi econòmica; ampliació de l'esfera pública de comunicació a través d'internet; intensificació de la petjada antròpica sobre el territori; turistificació; arrelament de la preocupació per la perspectiva de gènere; transformació de la societat cap a la multiculturalitat; pandèmia de la Covid-19; etc. Tots aquests canvis també han afectat a la cultura i el patrimoni de l'illa, especialment al patrimoni cultural immaterial que, si bé en ocasions ha hagut d'afrontar situacions que no facilitaven la seva continuïtat ni el seu desenvolupament, ha mirat d'adaptar-se a la nova realitat. D'altra banda aquests canvis també han afectat a les mateixes dinàmiques patrimonials, a la denominació, definició i l'enfocament de les manifestacions culturals i també al seu marc normatiu i representatiu –prova d'això és l'aprovació de la Llei 18/2019, de 8 d'abril, de salvaguarda del patrimoni cultural immaterial de les Illes Balears que revisa i eixampla la Llei 1/2002, de 19 de març, de cultura popular i tradicional–. Dit amb unes altres paraules, les polítiques patrimonials que afecten el PCI a Mallorca es troben actualment en un moment de reformulació i actualització. Aquesta revisió es fonamenta sobre la introducció de dos grans conceptes: patrimoni immaterial i salvaguarda¹ que ahora, s'assenten en la Convenció del 2003 sobre la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial de la UNESCO, un esdeveniment clau per entendre les dinàmiques patrimonials que analitzarem.

Si ens fixem en la correlació del PCI i els seus antecedents més directes –folklore, cultura tradicional, cultura popular, patrimoni etnològic, etc.– cal entendre que l'actualització del concepte es deu, en part, a la necessitat d'incorporar una ètica de la salvaguarda (Roigé, 2014). La gènesi de l'interès de la UNESCO pel patrimoni immaterial ha de situar-se en els problemes derivats de l'aplicació de la Convenció Internacional sobre Patrimoni Mundial de 1972, marcada per una forta concepció eurocèntrica –la majoria dels béns inscrits com a patrimoni mundial estaven ubicats a Europa–. L'escassa presència de països d'altres continents va estimular noves reflexions i programes per garantir els aspectes immaterials del patrimoni. Per tant la de PCI és una demarcació que, apareix per tal d'assegurar, en certa manera, la diversitat cultural en la representació global del patrimoni vetllant pel principi de la distribució geogràfica equitativa i encetant una tendència democratitzadora en patrimoni.

¹ Els trobareu definits al glossari annexat.

D'aquesta manera, es comença a aplicar l'ètica des d'un enfocament constructivista que revisa el model de salvaguarda anterior per qüestionar què pot ser vàlid i que ho ha de deixar de ser en els processos de patrimonialització del PCI. És precisament aquesta aplicació la que ens interessa analitzar en aquest treball. Val la pena, abans de continuar, senyalar que en parlar d'ètica ens fonamentarem sobre el *Principi d'igual consideració d'interessos* de Peter Singer (1995) que exigeix que les nostres decisions i accions tinguin en compte els interessos de tots els afectats, amb la mateixa importància. D'altra banda aquest principi requereix concebre l'aspecte universal de l'ètica –el consens– per això adoptarem, com ho fa el mateix Singer, una posició utilitarista que consideri el màxim grau de satisfacció pels individus afectats: en el context de la salvaguarda del patrimoni immaterial, la discussió i la literatura sobre ètica s'enfoquen sovint en les tensions sorgides entre membres externs que realitzen investigacions o recopilen dades, les empreses promotores dels processos de gestió del PCI i les comunitats locals, així doncs, aplicar una ètica utilitarista en aquests contextos significa concebre mesures democratitzadores que posin sobre la taula els interessos d'aquests agents i que considerin què és el que pot beneficiar-los més.

El tema de l'ètica en els processos de salvaguarda no ha passat desapercbut pels organismes globals de gestió del patrimoni, tant és així que el 2015 la UNESCO va organitzar una reunió a València, que va acollir onze experts dels sis grups electorals de l'organització constituint el primer pas important en la discussió mundial sobre la rellevància, el contingut i les modalitats d'elaboració de principis ètics per al patrimoni cultural immaterial.

Basant-se en els debats i els resultats de la reunió d'experts, així com en les discussions anteriors del Comitè i el treball previ realitzat pel Secretariat sobre el tema, el Comitè va resoldre, dotze *Principis Ètics per a la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial* per estimular l'esforç global en augmentar les consideracions ètiques en la salvaguarda del patrimoni cultural immaterial i fomentar la dimensió ètica de la Convenció de 2003. Més endavant en el treball hi entrarem amb més profunditat però val la pena considerar ara l'objectiu principal d'aquests principis que és proporcionar orientació als Estats membres i als actors de desenvolupament amb procediments ètics concrets aplicables a tot tipus d'activitats relacionades amb el patrimoni cultural immaterial que puguin afectar la seva

viabilitat. Així doncs, aspiren a servir com a base per a la creació d'instruments i codis ètics específics, adaptables a diverses realitats locals i sectorials.

Pel que fa al context balear no existeix un codi ètic específic relacionat amb la salvaguarda del PCI però sí que la Llei del 2019 sobre salvaguarda del patrimoni cultural immaterial abraça una dimensió moral i ètica prou vasta tan pel que fa a les característiques que ha de tenir el patrimoni com objecte de salvaguarda, com pel que respecta als principis generals de les mateixes accions de salvaguarda. A grans trets, podríem dir que la llei procura la democratització i és precisament en aquest procés en el que es basa la reformulació de les polítiques de gestió del PCI a Mallorca. L'ètica s'expressa en la democratització, ara bé, què implica fomentar mesures democratitzadores en la gestió del PCI? Quines consideracions ètiques s'han de tenir en compte? Són rellevants en les mesures de salvaguarda que es desenvolupen actualment a l'Illa?

Aquesta investigació pretén donar resposta a aquestes preguntes, analitzar i entendre com s'està aplicant l'ètica de la salvaguarda a Mallorca. De moment podem avançar que d'ara en endavant ens referirem a l'ètica de la salvaguarda com aquell conjunt de mesures que es prenen per assegurar que la gestió del patrimoni sigui el més democràtica possible i que en el context insular tenen a veure amb maneres de fer front a les problemàtiques que afecten els seus habitants. Així doncs, consideren aspectes com els següents:

- Interculturalitat: La interculturalitat es refereix a la presència i interacció equitativa de diverses cultures i la possibilitat de generar expressions culturals compartides, adquirides per mitjà del diàleg i d'una actitud de respecte mutu.²
- Accessibilitat: conjunt de condicions de comprensibilitat i usabilitat que han de complir l'entorn, els espais, els edificis, els serveis, els mitjans de transport, els processos, els productes, els instruments, els aparells, les eines, els dispositius, els mecanismes i els elements anàlegs perquè totes les persones els puguin emprar i en puguin gaudir amb seguretat i comoditat i de la manera més autònoma i natural possible.³

² Convenció de 2005 sobre la protecció i la promoció de la diversitat de les expressions culturals. Pàg. 16

³ Llei 8/2017, de 3 d'agost, d'accessibilitat universal de les Illes Balears. Pàg. 25203

- Transparència: La transparència és un dels principis fonamentals de l'actuació dels poders públics, en virtut del qual l'administració ha de fer pública la informació necessària perquè la ciutadania pugui participar en els assumptes públics i controlar que l'administració rendeixi comptes de la seva actuació. La transparència és, en definitiva, un instrument de control, alhora que una eina de comunicació i diàleg per als poders públics.⁴
- Principi de desenvolupament sostenible: El desenvolupament sostenible és aquell que satisfà les necessitats de la generació present sense comprometre la capacitat de les generacions futures per satisfer les seves pròpies necessitats.⁵ En patrimoni s'entén que la diversitat cultural és una gran riquesa per les persones i les societats. La protecció, la promoció i el manteniment de la diversitat cultural són una condició essencial per un desenvolupament sostenible en benefici de les generacions actuals i futures.⁶
- Igualtat de gènere: La igualtat de gènere es refereix a la igualtat de drets, oportunitats i tractament entre individus, independentment del seu gènere. Això suposa assegurar que homes, dones i altres identitats de gènere tenen el mateix accés als recursos, al poder i als processos de presa de decisions en totes les esferes vitals, incloent educació, ocupació, política i interaccions socials. La igualtat de gènere lluita per eliminar la discriminació, els biaixos i els estereotips basats en el gènere, promovent una societat que valora i respecta els drets i les contribucions de tots els individus, independentment de la seva identitat de gènere.
- Participació comunitària: la gestió conscient i activa del PCI per part de les comunitats a través de l'enfortiment del seu rol com a creadores de polítiques i d'accions que viabilitzin la salvaguarda del PCI.⁷

La principal hipòtesi que volem constatar és que, si bé aquestes consideracions ètiques es tenen en compte en la reformulació i actualització del marc teòric, conceptual i normatiu que afecta a les polítiques de salvaguarda del patrimoni immaterial a l'illa de Mallorca, més

⁴ https://www.caib.es/sites/transparencia/ca/aqua_es_la_transparencia/

⁵ ONU - Informe Brundtland (1987) Informe de la Comissió Mundial sobre el Medi Ambient i el Desenvolupament Pàg. 59

⁶ Convenció de 2005 sobre la protecció i la promoció de la diversitat de les expressions culturals. Pàg. 10

⁷ Segons CRESPIAL.

enllà del paper, les mesures per assegurar que la salvaguarda del PCI sigui el més democràtica possible no tenen massa rellevància.

Pel que fa al Patrimoni Cultural Immaterial, en el cas de les Illes Balears s'ha aconseguit generar un marc normatiu potent i propi. Això suposa una gran primera passa: primer, perquè estableix un marc legal, conceptual i teòric comú que serveix de base per desenvolupar polítiques i estratègies culturals –la llei–; després, perquè impulsa accions concretes de salvaguarda i patrimonialització –l'inventari i d'altres–. Però una gestió adequada del patrimoni ha de permetre posar-lo al servei de la comunitat i això implica traspasar la frontera del paper generant línies d'acció socialitzadores que garanteixin la transferència del coneixement de l'individu concret al col·lectiu, com a element fonamental de cohesió. És a dir, la participació de les comunitats esdevé un element clau. És per això que defensarem que el seu rol s'ha d'enfortir i s'ha de vetllar perquè la seva agència sigui significativa en la creació de polítiques i accions que donin viabilitat al PCI, entenent-la com una eina per donar una font de sentit des de la qual les polítiques de salvaguarda puguin avançar cap a la democratització de la cultura.

Amb tot, malgrat la seva capacitat per qüestionar les dinàmiques de poder en els espais patrimonials, vaticinem que aquesta estratègia d'apropament també comporta una falta de definició, és ambigua, i presenta problemàtiques associades als seus usos. Així doncs, defensarem que els processos participatius s'han presentat àmpliament com a eines de governança cívica, però la utilització extensa del concepte en els discursos culturals dificulta la seva delimitació i implementació, generant una gran diversitat de procediments amb significats i efectes molt diversos (Cornwall, 2008; Sánchez-Carretero et al., 2019). També plantejarem que darrere de l'expansió de la participació en l'àmbit del patrimoni i la suposada autonomia que concedeix a la població, s'amaga la reproducció d'una xarxa de fractures socials estructurals que es perllonguen mitjançant estratègies de dalt a baix (Cortés-Vázquez et al., 2017), i per tant, no aconsegueixen complir amb els seus objectius inicials. D'altra banda, també conjecturem que en el context espanyol i més concretament en el balear, es percep una manca de limitació de l'assumpte, latent en moltes polítiques de salvaguarda, però abstracte i poc sòlid, sobretot intuïtiu.

Per poder afirmar totes aquestes assumpcions ens fixarem en la dinàmica democratitzadora en les noves polítiques de Salvaguarda del PCI a Mallorca, analitzarem com s'estan implementat les mesures de participació de les comunitats i fins a quin punt se les

responsabilitza com a garants de la continuïtat i vigència social de les manifestacions culturals de les que són portadores. També veurem quines mesures es prenen per a garantir que l'inventari del PCI a Mallorca sigui el més democràtic possible. Analitzarem també com la ciutadania percep aquesta reformulació en la gestió del patrimoni i, finalment, proposarem algunes millores que podran ser adoptades en les fases posteriors de l'inventari i en futures accions de salvaguarda del PCI.

La investigació que presentem aspira a ser una contribució teòrica al camp del patrimoni, ja que fomenta la reflexió i el debat conceptual dins de la disciplina. Les reflexions expressades tenen l'objectiu d'inserir-se en els estudis crítics del patrimoni cultural. Per tant, les pàgines que segueixen són rellevants perquè exploren pràctiques que, d'una banda, poden generar beneficis intangibles per a la ciutadania, i, de l'altra, reconeixen els inventaris i altres processos de patrimonialització del PCI des de la funció de servei públic que desenvolupen i que sovint es passa per alt. Proposant un paradigma ètic sobre el que actuar i considerant les diverses problemàtiques associades a la participació, es realitza un estudi detallat per avaluar la seva capacitat de subvertir veritablement les jerarquies de poder pròpies de les polítiques de salvaguarda i per garantir-ne la seva democratització.

Finalment la investigació és rellevant també des d'una perspectiva pràctica, ja que ofereix una gran utilitat per l'equip que desenvolupa l'Inventari del Patrimoni Cultural Immaterial de Mallorca. Proporciona l'oportunitat de conèixer el retorn de les activitats participatives que impulsa i desenvolupa identificant-ne les mancances i els punts forts. D'altra banda també serà útil per futures campanyes de patrimonialització del PCI on es contempli el model de governança comunitària i participativa.

3. OBJECTIUS

A efectes de verificar les anteriors expectatives, l'objectiu general de la recerca és analitzar la perspectiva ètica en els processos de salvaguarda del PCI a Mallorca i valorar les dificultats de la seva aplicació pràctica.

O. E. 1 – Analitzar les mesures democratitzadores en la salvaguarda del PCI a Mallorca i com es concreten en la governança participativa.

O. E. 2 – Analitzar el marc legal que afecta la salvaguarda del PCI a Mallorca.

O. E. 3 – Proposar un guiatge que permeti estipular un paradigma ètic vàlid per la salvaguarda del PCI en el context insular.

O. E. 4 – Analitzar com estudi de cas el procés d'inventari del PCI a Mallorca. Conèixer la percepció de les comunitats portadores que participen en l'inventari, així com dels diferents sectors de la població que habiten l'illa utilitzant tècniques d'investigació qualitatives i quantitatives.

O. E. 5 – Fer propostes de millora aplicables a les fases posteriors de l'inventari i a altres projectes que comptin amb processos participatius.

O. E. 6 – Reivindicar el PCI i la seva gestió com un factor clau per a reforçar el sentiment de pertinença de les comunitats, com a gresol de la diversitat cultural i del desenvolupament sostenible, però també com un element des del qual qüestionar els rols establerts i generar discursos subversius.

4. METODOLOGIA

La primera fase de la investigació s'ha ocupat de l'anàlisi del marc normatiu en què es mouen les polítiques de salvaguarda del PCI a Mallorca. Això passa per investigar el marc legal a nivell internacional, estatal i autonòmic.

La segona fase es fonamenta sobre la revisió documental tan de fonts d'informació primàries com de secundàries rellevants per a la recerca. A grans trets podem dividir la recerca i l'anàlisi de la bibliografia en tres nivells:

1. Concepte de patrimoni cultural immaterial. Principals debats i problemàtiques.
2. El patrimoni cultural immaterial a Mallorca. Investigació, estat i reptes de futur.
3. Antecedents. Projectes participatius i PCI. Inventaris a debat.

Fruit de la naturalesa de la temàtica proposada convé esmentar que, en general, en la tercera fase, l'anàlisi es desplega des de les perspectives epistemològica i metodològica perquè parteix d'una realitat específica en què la investigadora es submergeix per reflexionar en profunditat i interactuar amb els agents que participen en el procés que s'investiga. És per això que el disseny de la recerca s'ha anat adaptant en funció dels conceptes i de les categories que han emergit a mesura que es desenvolupava la investigació.

Arran de la voluntat d'examinar un fet particular dins el seu context natural s'ha adoptat primer, un enfocament qualitatiu que comporta la utilització d'unes tècniques d'obtenció de la informació que abandonen la pretensió d'objectivitat, ja que entren en les formacions discursives vives i espontànies entre els diferents agents. Així, s'ha parlat amb diversos actors clau del procés per mitjà d'entrevistes individuals semiestructurades o semidirigides, ja que són un recurs fonamental a l'hora d'accedir i d'entendre la informació des del punt de vista dels agents implicats. Després, s'ha fet servir el recurs de l'enquesta o qüestionari, més restringit i simple que l'entrevista, però que ha permès formular preguntes de resposta semi-oberta fàcils de tipificar (Canales, 2006). A continuació detallem a quins agents s'ha aplicat cada tècnica.

Tècnica	Agents
Entrevistes	Membres del grup de professionals que desenvolupen l'inventari.
	President del Consell Assessor del Patrimoni Cultural Immaterial de les Illes Balears.
	Membres de les comunitats portadores.
Qüestionari	Diversos sectors de la ciutadania que habita l'illa de Mallorca.
	Membres de les comunitats portadores.

TAULA 1. Tècniques metodològiques i agents implicats. Taula d'elaboració pròpia.

5. ANTECEDENTS

Després de la promulgació de la Llei del 2019 sobre la Salvaguarda del PCI de les Illes Balears les investigacions sobre patrimoni immaterial a Mallorca enfocades a la revisió crítica de les polítiques i estratègies de salvaguarda s'han relaxat. Fins aleshores s'havien centrat en la necessitat de renovar el marc legal i actualitzar-lo introduint els conceptes de Patrimoni Immaterial i Salvaguarda per tal de reconèixer la Convenció del 2003. Un cop això s'ha assolit la investigació ja no se centra en la revisió crítica i més teòrica de les polítiques de salvaguarda en si sinó més aviat en processos de patrimonialització concrets.⁸ És per això que plantejem el problema d'investigació com a quelcom rellevant en tant a que ve a omplir un buit. En contrapartida, això suposa dificultats per trobar antecedents sobre els que fonamentar el projecte. Amb tot, cal nomenar alguns casos que si bé no es poden concebre com a antecedents directes de la investigació en qüestió si que han servit per inspirar-la.

En primer lloc trobem les quatre Jornades de cultura tradicional i popular de les Illes Balears (2016-2019) que aborden una panoràmica general i revisionista de l'escena anterior a la Llei del 2019. Aquestes jornades es van portar a terme més d'una dècada després de l'aprovació de la primera Llei que regulava aquesta tipologia de patrimoni a les Balears,⁹ i les hem d'entendre com un dels principals catalitzadors de la revisió del marc normatiu que ha portat com a conseqüència l'aparició d'una Llei pròpia sobre Salvaguarda del PCI i la posada en marxa dels inventaris a nivell insular.

Les primeres Jornades de Cultura Popular se centraren en el marc conceptual i normatiu de la cultura popular i tradicional. A les segones jornades es recollien alguns estudis de cas, especialment dels àmbits de l'etnopoètica i l'etnomusicologia. Les terceres, posaren l'ull en l'anàlisi dels equipaments: museus i col·leccions, centres d'interpretació, la protecció i conservació del patrimoni etnològic, els processos de museïtzació, etc. Finalment les quartes jornades s'ocuparen de la promoció i la divulgació de la cultura popular i tradicional.

D'altra banda també trobem un estudi interessant que es publica en el sí de les XXXIV Jornades d'estudis històrics locals de l'Institut d'Estudis Baleàrics dedicat al Patrimoni Immaterial. Es tracta d'un article sobre la metodologia utilitzada a l'inventari del patrimoni

⁸ Prova d'això és la desaparició de les Jornades de patrimoni cultural immaterial de les Illes Balears i les publicacions associades. Des del 2019 no es convoquen.

⁹ Llei 1/2002, de 19 de març, de cultura popular i tradicional de les Illes Balears.

cultural immaterial a partir de l'exemple de l'illa de Menorca (IPCIME). Amb tot, com passa amb el cas anterior, també s'inscriu en el marc teòric i normatiu anterior a la llei del 2019.

Pel que fa a l'escena internacional la iniciativa CRESPIAL ha estat un altre dels projectes que ha inspirat la investigació. El Centro Regional per a la Salvaguarda del Patrimonio Cultural Inmaterial de América Latina és una institució afiliada a la UNESCO que promou la cooperació internacional entre 16 països d'Amèrica Llatina mitjançant programes que tenen com a objectiu contribuir al foment de la diversitat cultural, el desenvolupament sostenible i la governança cultural mitjançant el PCI.

CRESPIAL treballa en estreta col·laboració amb els països membres per enfortir la protecció i promoció del Patrimoni Cultural Immaterial a la regió. A través de diversos projectes i activitats, es cerca salvaguardar les expressions culturals úniques de les comunitats llatinoamericanes, així com fomentar la participació de les comunitats locals a la presa de decisions relacionades amb el seu propi patrimoni.

L'objectiu fonamental de CRESPIAL és utilitzar el Patrimoni Cultural Immaterial com una eina per promoure la diversitat cultural i el desenvolupament sostenible a la regió, reconeixent la importància de preservar i promoure les pràctiques i expressions culturals tradicionals que formen part de la identitat dels pobles llatinoamericans. Per tal d'afavorir la inserció de les comunitats en la creació i gestió de polítiques de salvaguarda del PCI la iniciativa va desenvolupar un manual que ens ha estat útil per abordar el tema de la participació comunitària en el treball. Una altra eina similar a aquesta i que també ens ha servit és el Kit de la Convenció per a la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial de la UNESCO, així com el registre de bones pràctiques.

Per acabar voldríem mencionar una investigació que ha inspirat en gran mesura aquest treball, no només perquè s'hi utilitzen una metodologia i una estructura molt similars sinó perquè es contempla com un exemple de bona pràctica dins l'àmbit dels treballs de final de màster. Ens referim a *Una llar pel Raval*, el TFM de Judith Abellán, alumne de la promoció 2021-2022 del Màster en Gestió del Patrimoni Cultural i Museologia. En ell s'hi investiga la participació com una eina d'inserció territorial a partir dels processos participatius amb els quals el MACBA s'aproxima al barri del Raval.

CAPÍTOL II. MARC TEÒRIC

[FIG. 3] Tom Weedon, *Carpet factory, Alcúdia sèrie*. Procediment artesanal d'elaboració de catifes (1957). Arxiu de So i d'Imatge de Mallorca, Fons Tom i Cordelia Weedon.

6. EL PCI, UN CONCEPTE COMPLEX

7. LES LÒGIQUES DE LA SALVAGUARDA QÜESTIONANT ELS
INVENTARIS

8. MARC NORMATIU

Qualsevol investigació es basa en un conjunt d'idees i consideracions intel·lectuals prèvies que la conformen i li donen forma. A continuació desglossarem els conceptes clau que considerem interessants per entendre la investigació i presentarem les perspectives en les que s'emmarca.

6. EL PCI, UN CONCEPTE COMPLEX

Des de la seva aparició, el concepte de PCI s'ha convertit en una demarcació confosa, contradictòria i sobretot política que en ocasions s'ha criticat i qüestionat. En les següents línies presentem algunes de les principals aportacions en el debat que s'ha erigit al voltant de la seva conceptualització.

Com apunta Beatriz Santamarina en el cas del patrimoni immaterial assistim al re-nomenament d'un patrimoni la gestió del qual es lliga a pràctiques hegemòniques i colonialistes –folklore–. Aquest re-coneixement, però, no fa més que consolidar vells models colonialistes en un moment de forta demanda patrimonial. D'aquesta manera s'acaben validant narratives històriques i culturals que legitimen, negocien i mantenen els valors i les jerarquies culturals que es venien aplicant fins aleshores (Santamarina, 2013).

En aquesta línia una de les investigadores que ha realitzat una crítica més contundent és Laurajane Smith. La seva gran aportació és la noció del Discurs Patrimonial Autoritzat (DPA): Al segle XIX, explica Smith, és quan es consolida des de l'elit europea occidental el que ella anomena discurs patrimonial autoritzat que defineix el patrimoni com un conjunt de bens materials –essencialment edificis i monuments de caràcter històric– que pel seu valor universal excepcional, la seva autenticitat, la seva capacitat per representar aspectes del passat i per a construir un sentit d'identitat han de ser conservats i s'han de preservar. El patrimoni és també, segons aquesta definició, aquelles mesures que es prenen per a conservar el bé i difondre'l a les noves generacions i implica algunes altres concepcions com la de què el patrimoni és fràgil i de què s'ha de conservar des de la seva inherència o essencialitat (Smith, 2011).

Quan el 1972 la UNESCO du a terme la convenció sobre la Protecció del Patrimoni Cultural i Natural es perpetua i legitima institucionalment el discurs patrimonial autoritzat que s'havia consolidat a l'Europa del segle XIX. És a dir, tot l'organigrama cultural que ha de servir com

a model referent per definir i paucar els processos de patrimonialització s'erigeix sobre uns fonaments conceptuals que ja aleshores tenen més de cent anys i que són d'arrel occidental.

Quan al 2003 entra en escena el Patrimoni Cultural Immaterial sembla que s'ha de produir un canvi en la definició, la concepció i la patrimonialització d'aquests bens però s'apliquen un altre cop les etiquetes que el DPA havia marcat pel patrimoni material convertint la nostra cultura amb una cultura essencialment material i fortament occidentalitzada.

Davant tot això Smith arriba a la conclusió de què és necessària una nova concepció del patrimoni que parteixi de la evidència de què el patrimoni no és una cosa sinó que *fa* coses. D'aquesta manera cal entendre'l més aviat com un procés, com una experiència de representació social i cultural, de recreació històrica en el que les persones s'involucren activament i a través del qual recorden però també obliden. El patrimoni és també un procés comunicatiu, transmissor i actualitzador del coneixement i de les idees que afirma alhora que expressa una identitat –i en rebutja unes altres–, i posa en relleu els valors i significats socials, culturals i polítics que li donen suport. Tot això porta a Smith a afirmar que en realitat tot el patrimoni és immaterial (Smith, 2011).

Kirshenblatt-Gimblett (2004) i Hafstein (2009), també ens parlen del patrimoni com a procés: consideren que el patrimoni immaterial no es fonamenta tant en l'element en sí sinó en el procediment mitjançant el qual es recreen nous valors relacionats amb una manifestació cultural específica. Per tant s'ha d'entendre el PCI sempre relacionant-lo amb la dinamització del patrimoni en qüestió.

D'altra banda, segons Heinch (2009), la introducció del concepte de patrimoni immaterial ha generat una contradicció inherent entre la lògica patrimonial tradicional, que es basa en la idea de la atemporalitat dels objectes seleccionats per a la seva transmissió i conservació, i la lògica contextual de la performance. Això implica que la noció de patrimoni ha de patir una mutació en la seva concepció normativa: l'acció institucional ja no només ha de centrar-se en la protecció del patrimoni, sinó també en la seva *salvaguarda*. Aquest canvi de perspectiva implica una comprensió més ample i participativa del patrimoni, que cerca preservar-ne el valor cultural i promoure la seva transmissió activa. En conclusió podem dir que si bé la convenció del 2003 no inventa una nova forma de patrimoni sí que n'eixampla el concepte, sacsejant els seus límits i significats. La lògica de la salvaguarda és essencial

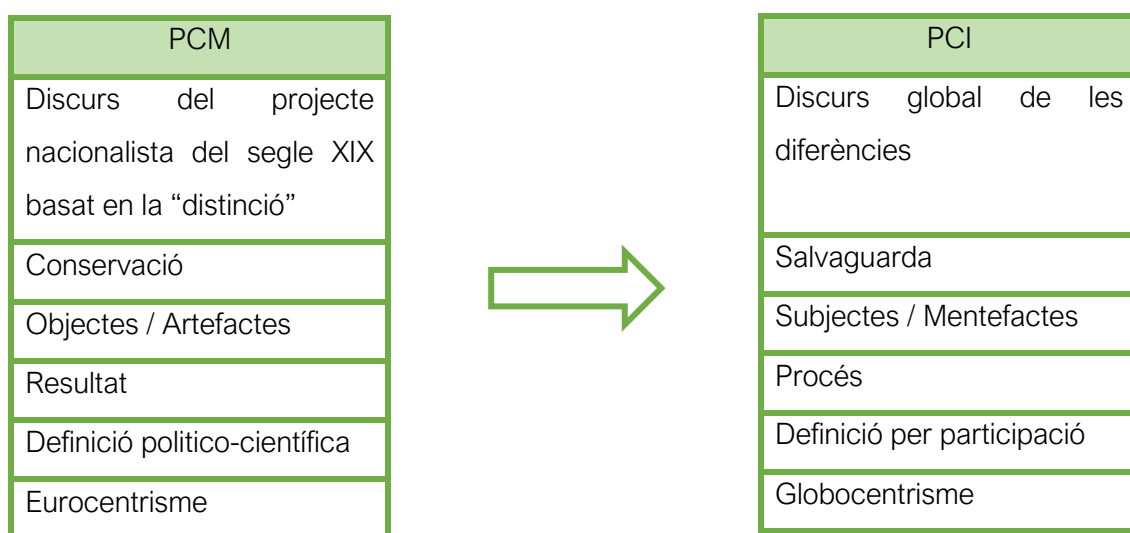
en la seva formulació ja que reconeix la dimensió dinàmica dels PCI i fixa el focus en la viabilitat en lloc de en la conservació.

En termes de gestió, això es tradueix en l'aplicació de models més participatius. La patrimonialització –entesa com una reinterpretació del passat a partir de les problemàtiques contemporànies, mitjançant un conjunt d'accions que es poden caracteritzar com a remodelació, reconstrucció o reelaboració del passat (Frigolé i Roigé, 2010)– implica, donar un ús a l'element patrimonial en termes polítics (construcció d'identitat, reivindicació), socials (ús comunitari) o econòmics (rendiment, ús turístic). A més, el patrimoni immaterial ofereix més oportunitats per a la utilització social, especialment quan es tracta de formes patrimonials de proximitat o de caràcter local (Roigé, 2014). En aquest sentit, el patrimoni immaterial pot ser una eina per a la revitalització i la cohesió social, ja que permet la participació activa de la comunitat i la promoció d'iniciatives que integren el patrimoni en el teixit social i cultural local. És per això que les polítiques i estratègies de patrimonialització, entre les quals es troba l'inventari, cerquen la participació activa dels diferents actors i agrupacions culturals, i segueixen una voluntat de col·laboració amb la comunitat que malgrat tot, no sempre s'assoleix.

Els usos polítics del patrimoni immaterial es troben, en cert sentit, entre els dos tipus de patrimoni identificats per Rautenberg (2004): el patrimoni per designació, que és una construcció institucional, jurídica i científico-administrativa, i el patrimoni per apropiació, que és un "patrimoni útil" pels grups socials per afirmar la seva identitat. Cal prendre en consideració la interacció entre el patrimoni per designació i el patrimoni per apropiació en els processos de gestió del patrimoni cultural immaterial. És important reconèixer i respectar els drets de les comunitats i grups implicats, fomentar la seva participació activa i garantir la preservació i salvaguarda del patrimoni immaterial en el marc d'una gestió inclusiva i sostenible.

La participació en aquest sentit s'ha convertit en una marca de legitimitat de la gestió pública dins el context de la governança neoliberal, una eina que vetlla per abolir possibles dinàmiques colonialistes i que atorga a les comunitats un paper d'autoritat en la patrimonialització i conceptualització del PCI en detriment de les "veus expertes". Amb tot, la participació que es contempla més sovint és aquella que actua en nom d'un fi preestablert deixant de banda altres reclams més subversius sorgits arrel de debats interns dins la comunitat portadora (del Mármol, 2019).

Seguint les aportacions de Beatriz Santamarina, la distinció del patrimoni immaterial es desenvolupa en el pla formal i provoca una sèrie de canvis respecte al patrimoni material. En primer lloc hem passat del discurs del projecte nacionalista del segle XIX basat en la “distinció” al discurs global de les diferències. En segon lloc, hem assistit a un canvi en la forma de protecció passant de la conservació a la salvaguarda. En tercer lloc, hem presenciat una mudança dels objectes als subjectes o si es prefereix, dels artefactes als mentefactes i per tant l’accent passa del resultat al procés. En quart lloc, hem passat del confinament politico-científic en la definició d’allò patrimonialitzable al discurs que emfatitza la participació i la comunitat. I, finalment, tots aquests canvis s’han d’entendre en el subtil desplaçament hegemònic: de l’eurocentrisme al globocentrisme (Santamarina, 2013).

[Taula 2] Distinció en el pla formal del PCI respecte del PCM. Taula d’elaboració pròpia a partir de les aportacions de Beatriz Santamarina (2013) a «Los mapas geopolíticos de la Unesco: entre la distinción y la diferencia están las asimetrías. El éxito (exótico) del patrimonio inmaterial» dins Revista de Antropología Social núm. 22. p. 263-286.

7. LES LÒGIQUES DE LA SALVAGUARDA. QÜESTIONANT ELS INVENTARIS

La complexitat de l'establiment de mesures legals de salvaguarda del patrimoni cultural immaterial es veu reflectida en diverses problemàtiques que es presenten en el marc de la Convenció del 2003. En primer lloc, la naturalesa general de la convenció implica que les directrius proporcionades als Estats siguin suggeriments genèrics més que normes concretes. Aquest enfocament flexible és necessari per abordar la diversitat del patrimoni immaterial, però alhora pot generar manca de claredat i uniformitat en les pràctiques de salvaguarda.

Les característiques pròpies del patrimoni immaterial, amb les seves mancances i ambigüitats, representen un desafiament addicional en la definició i implementació de mesures legals específiques. La Convenció destaca la dinamització i viabilitat del patrimoni immaterial, passant de la conservació tradicional a la salvaguarda activa. Aquest canvi de paradigma implica la necessitat d'adaptar les polítiques i les lleis per abordar aquesta realitat canviant.

A més, l'ús instrumental del patrimoni cultural immaterial i els diversos interessos involucrats en la seva protecció també condicionen les mesures de salvaguarda. Aquesta dimensió pragmàtica pot provocar tensions entre la preservació autèntica del patrimoni i les necessitats contemporànies, així com entre les comunitats que busquen salvaguardar les seves pràctiques i les institucions que busquen gestionar-les. Amb tot, podem definir cinc lògiques diferents a les quals responen les mesures de salvaguarda del PCI (Estrada i del Mármol, 2014):

- 1 Utilització d'un enfocament únic per a tot el patrimoni, ja sigui material o immaterial. Aquest enfocament pot reflectir una concepció holística del patrimoni, que busca superar la divisió entre material i immaterial. No obstant això, en la majoria dels casos, aquesta aproximació se centra principalment en el patrimoni material, i no pren en consideració les característiques específiques del PCI.
- 2 (Menys freqüent) Establiment de mesures de salvaguarda específiques per al PCI, dirigides sobretot a protegir els col·lectius portadors i reforçar les condicions necessàries perquè el PCI es pugui mantenir, evolucionar i transmetre.

- 3 Adaptació de mesures definides per al patrimoni material a les característiques pròpies del PCI. Malgrat els esforços per ajustar les propostes, la seva aplicació és problemàtica perquè contemplen el patrimoni immaterial des de l'òptica dels béns culturals materials. Les manifestacions del PCI són percebudes i tractades com a coses, com un producte acabat que té uns valors en si mateix, com una realitat delimitada que es pot identificar, inventariar, protegir i difondre. Aquesta lògica es manifesta de valent en els inventaris.
- 4 Una quarta opció és dirigir les mesures de protecció als elements materials relacionats amb el PCI, perquè se suposa que la seva conservació porta implícita la salvaguarda dels elements immaterials que hi van associats.
- 5 Finalment, la darrera opció considera que per salvaguardar el patrimoni immaterial cal fixar-lo en suports de tipus textual i audiovisual i crear arxius per conservar i difondre aquests suports.

Així, les mesures legals de salvaguarda del patrimoni cultural immaterial es veuen influïdes per diverses lògiques, incloent-hi la flexibilitat de la Convenció, les característiques dinàmiques del propi patrimoni, i els interessos pràctics en joc. Aquestes problemàtiques destaquen la necessitat d'una aproximació equilibrada i adaptativa per garantir la preservació efectiva del llegat cultural immaterial. Per això, cal assajar i definir mesures concebudes des de i per a les característiques específiques del PCI que s'allunyin de la dimensió material del patrimoni.

La principal mesura de salvaguarda que estipula la Convenció del 2003 i la més mencionada a les lleis estatals i autonòmiques és la confecció d'inventaris dels bens patrimonials de caràcter immaterial. A l'hora de dur-los a terme, però, sorgeixen un seguit de problemàtiques i qüestions que cal tenir en compte: en primer lloc, és difícil especificar quins criteris s'han d'utilitzar per definir els elements del PCI que serviran per determinar què ha de ser inventariat i que no ja que la pròpia definició de PCI és ambigua. En segon lloc, cal plantejar la paradoxa que es presenta quan es vol elaborar un inventari –que és per naturalesa estàtic– d'elements vius –essencialment dinàmics–, això pot suposar la fixació d'un patrimoni viu i per tant l'inventari fracassaria com a mesura de salvaguarda. (Estrada i del Mármol, 2014) D'altra banda és impossible incloure la totalitat del PCI en un inventari i

això suposa que s'han d'aplicar criteris jerarquitzadors que fan prevaler certs elements sobre uns altres.

Si bé la Convenció no dona gaire informació sobre com sobrepassar les problemàtiques que acabem de mencionar si que s'hi dibuixen dos criteris que tracen una línia d'acció i que es desenvolupen més en les Directrius Operatives per a l'aplicació de la Convenció. El primer és que les mesures de salvaguarda –entre les quals trobem l'inventari– comptin amb la participació activa dels individus o de les comunitats portadores, així es dona peu a l'elaboració d'inventaris participatius que es defineixen per tenir una base comunitària.

Article 15. Participació de les comunitats grups i individus

En el marc de les seves activitats de salvaguarda del patrimoni cultural immaterial, cada Estat Part tractarà d'assolir una participació lo més ample possible de les comunitats, els grups i, si procedeix, els individus que creen, mantenen i transmeten aquest patrimoni i d'associar-los activament a la gestió del mateix.

Convenció per a la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial

Altrament s'estipula que els inventaris comptin amb la col·laboració de facilitadors i experts. La seva tasca és la d'elaborar treball de camp etnogràfic per tal de fer palès aspectes que són clau per conèixer i comprendre els elements d'una cultura com ara el context socioeconòmic, cultural i temporal en què aquest patrimoni s'emmarca i té significat, així com els actors que el produeixen, utilitzen, transformen i transmeten.

Capítol III.1. Participació de les comunitats grups i si procedeix individus, individus així com d'experts, centres de competència i instituts d'investigació

79. Recordant l'Article 11. b de la Convenció i en consonància amb l'esperit de l'Article 15, el Comitè encoratja als Estats Part a que estableixin una cooperació funcional i complementària entre les comunitats, grups i si procedeix, individus que creen, mantenen i transmeten el patrimoni cultural immaterial, així com experts, centres de competències i instituts d'investigació.

Directrius operatives per l'aplicació de la Convenció per a la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial

L'inventari comunitari no és un relleu antropològic convencional en el qual la comunitat i els subjectes són observats pels tècnics o professionals sinó que es defineix per ser un procés desenvolupat per la comunitat amb la coproducció dels i les facilitadores, destinat a generar i sistematitzar informació amb el rol central dels membres que la constitueixen. Els integrants de les comunitats portadores són productors i tenen una agència activa en la presa de decisions, per tant no se'ls ha de concebre com a informants clau ni persones-objecte-d'extracció-de-dades per part de l'expert professional, sinó com a coneixedors del seu propi patrimoni. En aquest procés els i les facilitadores estableixen i medien el diàleg sobre l'element del PCI seleccionat (Lacarrieu i Maronese, 2014).

De cara a l'elaboració d'un inventari comunitari o participatiu tots els agents implicats han de treballar de manera col·laborativa per a:

1. Identificar el PCI.
2. Identificar i informar tots els actors pertinents.
3. Identificar als representats de les comunitats i els grups.
4. Determinar les possibles conseqüències de la confecció de l'inventari i obtenir el consentiment lliure, previ i informat sobre el PCI que serà objecte d'inventari.
5. Crear procediments, de ser possible en forma de protocols, per tal de garantir una relació ètica entre els actors.
6. Identificar i respectar els usos consuetudinaris pels que es regeix l'accés al PCI.

7.1. L'IPCIME EL PRIMER INVENTARI DEL PATRIMONI CULTURAL IMMATERIAL A LES BALEARS.

Pel que respecta a les Illes Balears l'antecedent més directe que trobem a l'inventari del Patrimoni Cultural Immaterial de Mallorca és L'IPCIME o Inventari del Patrimoni Cultural Immaterial de Menorca. Aquesta mesura va néixer com una oportunitat per a la gestió participativa del patrimoni menorquí, seguint els postulats de la Convenció, l'inventari es presenta com una peça clau del model de gestió participativa entre tots els agents implicats en què els portadors han de tenir un paper rellevant com a transmissors que són d'aquestes manifestacions (Camps i Vinent, 2019). L'inventari es va realitzar aplicant la base de dades de l'Inventari del Patrimoni Cultural Immaterial de la Reserva de la Biosfera del Montseny (IPACIM) registrat en la Llista de Bones Pràctiques per la UNESCO.¹⁰ D'altra banda es va

¹⁰ <https://ich.unesco.org/es/BSP/metodologia-para-realizar-inventarios-del-patrimonio-cultural-inmaterial-en-reservas-de-biosfera-la-experiencia-del-montseny-00648>

realitzar un pla de participació que resol en quatre activitats concretes: la primera és l'elaboració d'un fullet sobre el projecte per tal que la ciutadania i les comunitats es puguin informar; després, unes sessions públiques, la primera dedicada a donar a conèixer la Convenció del 2003 i els seus postulats i la segona a desenvolupar una diagnosi sobre l'estat dels elements a inventariar; la tercera activitat és detectar les comunitats i/o individus portadors per tal de fer-los participants del projecte; i finalment es proposa posar una pestanya de col·laboració en la pàgina web de l'inventari per tal que es puguin fer aportacions, canvis i suggeriments.

Els criteris escollits per decidir els elements a inventariar són: especificitat de l'element, grau de risc de desaparició, originalitat, equilibri territorial, transversalitat i contribució al desenvolupament sostenible. Els elements inventariats es divideixen en: activitats productives processos i tècniques; creences, festes rituals i cerimònies; tradicions orals, particularitats lingüístiques i formes de comunicació; representacions, escenificacions, jocs i esports tradicionals; manifestacions musicals i sonores; salut, alimentació i gastronomia; formes de sociabilitat col·lectiva i d'organització social.

A grans trets l'IPCIME és una bona proposta que contempla de manera correcta els postulats de la Convenció i que vetlla per una gestió participativa del patrimoni cultural immaterial de l'Illa. Amb tot, com qualsevol mesura de salvaguarda ha de fer front a dificultats que no han quedat del tot resoltes. En primer lloc, tot i que el projecte vetlla per mantenir un caràcter dinàmic susceptible a modificacions posteriors que assegurin la naturalesa viva del patrimoni que es tracta, l'inventari, com apuntaven Estrada i Mármol és al cap i a la fi una mesura que el fixa, que concep els béns patrimonials com a quelcom delimitat. En segon lloc, s'ha creat inevitablement una jerarquia o prioritització patrimonial resultat de la fixació d'uns criteris que determinen el què ha de ser susceptible a entrar a la llista i el que no.

En general l'IPCIME s'ha de definir com un projecte que incorpora una ètica de la salvaguarda especialment, si el comparem amb altres inventaris. Tot i així encara es pot qüestionar la manera amb la que la incorpora i les mancances que té. Per començar cal dir que les qüestions de la transparència, el desenvolupament sostenible i l'accessibilitat han quedat bastant ben resoltes si bé és cert que s'hauria de seguir treballant aquests aspectes i millorar-los.

La interculturalitat en canvi, és un aspecte que gairebé no s'ha considerat més enllà de la interrelació entre illes i del passat històric de Menorca –ocupació anglesa i francesa– en cap lloc es defineixen les diverses comunitats i cultures que conviuen actualment a l'illa ni tampoc de quina manera la convivència ha afectat als processos patrimonials de l'illa.

Pel que fa a la perspectiva de gènere trobem que l'inventari compta amb molta més presència masculina que femenina tant pel que fa a l'equip de professionals que l'han desenvolupat com pel que a la participació comunitària respecta. A més, la presència masculina és també més forta en les eines de difusió com ara els audiovisuals i les fotografies. La perspectiva de gènere falla també en la tria del patrimoni perquè s'ha prioritzat aquell que està tradicionalment lligat a l'esfera masculina, ho podem veure clarament en el cas del patrimoni relacionat amb les activitats productives, els processos i les tècniques on oficis com els de paredador, formatger, mestre d'aixa, carboner, calciner o apicultor hi han trobat representació en detriment d'oficis més lligats a l'esfera femenina com ara els de brodadora, cosidora o espartera. A l'IPCIME el treball femení queda relegat a l'àmbit de la salut, l'alimentació i la gastronomia.

El tema de la participació és en aquest cas un tant ambigu ja que hem de reconèixer que hi ha tingut un paper clau i important. L'IPCIME és un dels pocs inventaris del territori espanyol que ha elaborat un pla de participació. Tot i així més enllà del paper, la participació ha quedat molt delimitada. Primerament perquè s'han considerat grups, associacions i individus molt concrets enlloc de generar debat entre diferents portadors; després perquè la veu de les comunitats portadores ha quedat bastant encoberta per la de les veus expertes donant com a resultat un inventari que prioritza i autoritza el relat patrimonial més tècnic i acadèmic. A més, aquella pestanya de “col·labora amb el projecte” que havia de garantir, d'una banda la participació ciutadana i de l'altre, el caràcter mòbil, dinàmic i revisionista de l'inventari, no es troba per cap banda a la pàgina web de l'IPCIME.

D'altra banda l'IPCIME ha considerat en poca mesura la creativitat lligada al patrimoni emergent en tant que no ha tingut en compte les noves pràctiques i manifestacions culturals que emergeixen o s'inspiren en el saber popular tradicional i que estan intrínsecament lligades al patrimoni cultural immaterial encara que l'adaptin, el transformin o l'eixamplin.

8. MARC NORMATIU

A nivell global molts organismes internacionals han elaborat textos jurídics aplicables al PCI –l'ONU, la UNESCO, l'OIT, l'ICOM, l'OMPI, entre d'altres–. Alguns d'aquests documents són de caràcter no vinculant (soft law), com les recomanacions i les declaracions. Les convencions i els convenis, en canvi, comprometen els estats que els subscriuen. En tots els casos, però, les mesures proposades acostumen a ser genèriques i els estats les han de traduir després en lleis específiques. La confecció d'inventaris destaca entre les mesures suggerides i és considerada el primer pas per a la salvaguarda del PCI (Estrada i del Mármol, 2014).

A continuació recordarem els principals postulats de la Convenció del 2003 per a la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial i veurem com es projecta en el marc legal que regula el PCI a Mallorca.

La Convenció, aprovada per la Conferència General de la UNESCO el 17 d'octubre de 2003 i posada en vigor el 20 d'abril de 2006, entra en efecte després que la ratifiquin 30 estats, segons ho disposa el mateix text. És important destacar que aquesta convenció representa el principal instrument normatiu de la UNESCO, sobrepassant declaracions i recomanacions. Si bé una convenció és un acord entre diversos estats, les de la UNESCO requereixen l'aprovació de la Conferència General de l'organització. Una vegada aprovat el text, els estats poden ratificar-lo, comprometent-se voluntàriament a complir-lo. Per als estats que ratifiquen la convenció, aquests esdevenen "estats part" i estan legalment obligats a seguir-ne les disposicions (Garcia, 2016).

A la segona meitat del segle XX es reforça la idea i el convenciment que una part essencial de la identitat cultural, i per tant, de la diversitat cultural desitjada, resideix en un conjunt de pràctiques, coneixements, costums, etc., que poden ser considerats patrimoni cultural. Això porta a un augment dels debats entre especialistes, acadèmics, investigadors i representants governamentals, especialment a l'acostar-se el canvi de segle. Aquests debats culminen en un nou concepte que s'estableix com a base de la Convenció: el de *patrimoni cultural immaterial*. La Convenció el defineix així en el seu article 2:

«S'entén per «patrimoni cultural immaterial» els usos, les representacions, les expressions, els coneixements i les tècniques —juntament amb els instruments, els objectes, els artefactes i els espais culturals que els són inherents— que les comunitats, els grups i en alguns casos els

individus reconguin com a part integrant del seu patrimoni cultural. Aquest patrimoni cultural immaterial, que es transmet d'una generació a l'altra, és recreat constantment per les comunitats i els grups en funció del seu entorn, la seva interacció amb la naturalesa i la seva història, la qual cosa els infon un sentiment d'identitat i continuïtat i contribueix, per tant, a promoure el respecte de la diversitat cultural i la creativitat humana. Als efectes d'aquesta Convenció, només es té en compte el patrimoni cultural immaterial que sigui compatible amb els instruments internacionals de drets humans existents i amb els imperatius de respecte mutu entre les comunitats, els grups i els individus i de desenvolupament sostenible»

I tot seguit, per facilitar la comprensió del nou concepte, afegeix il·lustrativament:

«El "patrimoni cultural immaterial", segons es defineix al paràgraf 1 supra, es manifesta en particular en els àmbits següents:

- a) tradicions i expressions orals, inclosa la llengua com a vehicle del patrimoni cultural immaterial;
- b) arts de l'espectacle;
- c) usos socials, rituals i actes festius;
- d) coneixements i usos relacionats amb la natura i l'univers;
- e) tècniques artesanals tradicionals»

A grans trets, es pot dir que el patrimoni cultural immaterial es refereix al que fins aleshores coneixíem, almenys a Catalunya i les Illes Balears, com a *cultura popular i tradicional*, que al seu torn, també té relació amb els conceptes de *folklore* —poc valorat socialment en aquests mateixos territoris, especialment en el món acadèmic— i de *patrimoni etnològic*, molt utilitzat en el món francòfon. Una de les principals diferències és que el patrimoni cultural immaterial es refereix a elements que es mantenen vius, mentre que tant la cultura popular i tradicional com el patrimoni etnològic inclouen també manifestacions ja desaparegudes. Tant la Convenció com el mateix concepte de patrimoni cultural immaterial es basen en la necessitat i la convicció d'actuar sobre aquesta part viva de les cultures, en contrast amb els conceptes anteriors que tenien origen principalment en l'àmbit acadèmic i científic, centrant-se en la documentació i l'estudi. El nou concepte pretén ser pràctic i útil, destinat a guiar l'acció: per a actuar col·lectivament, és imprescindible posar-nos d'acord sobre el que considerem el nostre objectiu d'intervenció.

La voluntat d'acció que impulsa la Convenció es reflecteix també en l'addició posterior a la definició, on es estableix que "per als propòsits d'aquesta Convenció, només es considera patrimoni cultural immaterial aquell que sigui compatible amb els instruments internacionals de drets humans existents i amb els imperatius de respecte mutu entre les comunitats, els

grups i els individus, així com amb el desenvolupament sostenible" (Garcia, 2016). Aquesta clàusula destaca la necessitat que les pràctiques i les expressions culturals immaterials estiguin en consonància amb els principis de drets humans, respecte mutu i sostenibilitat, reforçant així el compromís amb valors fonamentals en el context global. D'altra banda aquesta consideració, suposa l'entrada en vigor d'una dimensió ètica en la gestió del PCI que passa per entendre la protecció i conservació del patrimoni des de la viabilitat i la salvaguarda, definida en el document com a:

«mesures encaminades a garantir la viabilitat del patrimoni cultural immaterial, entre aquestes la identificació, la documentació, la recerca, la preservació, la protecció, la promoció, la valoració, la transmissió —sobretot a través de l'ensenyament oficial i no oficial— i la revitalització d'aquest patrimoni en els seus diferents aspectes»

Un cop s'han delimitat els conceptes, la Convenció passa a abordar mesures concretes per contribuir a la salvaguarda d'aquest patrimoni. Com ja hem referit, els inventaris són la primera acció concreta. En l'article 11 s'estableix:

«entre les mesures de salvaguarda esmentades al paràgraf 3 de l'article 2, identificar i definir els diferents elements del patrimoni cultural immaterial presents al seu territori, amb participació de les comunitats, els grups i les organitzacions no governamentals pertinents»

I, de seguida, en l'article següent, concreta encara més aquest aspecte:

«Per assegurar la identificació amb fins de salvaguarda, cada estat ha de confeccionar, d'acord amb la seva situació, un o diversos inventaris del patrimoni cultural immaterial present al seu territori. Aquests inventaris s'han d'anar actualitzant periòdicament»

L'inventari és només el primer pas per poder intervenir, però perd el seu sentit si no s'acompanya d'una sèrie de mesures complementàries. La Convenció pretén evitar interpretacions restrictives del seu contingut i, ja que l'eficàcia de la salvaguarda depèn de diversos aspectes interrelacionats, es preocupa per no deixar res a l'atzar. Per això, l'article 13 fa èmfasi en la funció social del patrimoni, que és essencial de preservar i potenciar, ja que sense aquesta funció, el patrimoni perd el seu significat (Garcia, 2016) També reconeix la importància dels estudis científics i tècnics, que proporcionen els coneixements necessaris per fonamentar les decisions, així com la necessitat d'un finançament adequat—

un compromís sense recursos esdevé una simple declaració d'intencions sense efectivitat real.

En resum, es tracta de crear les condicions adients per intervenir en la salvaguarda d'aquest patrimoni. No obstant això, si el patrimoni té i ha de mantenir una funció social, no n'hi ha prou amb només actuar sobre el mateix; també cal intervenir en la societat. Per això, l'article 14 de la Convenció es dedica especialment a les mesures a prendre en l'àmbit de l'educació. En pro de la democratització del patrimoni la Convenció encara afegeix un breu article dins de les obligacions internes de cada estat, per a recordar-los que «cal aconseguir la màxima participació possible de les comunitats, els grups i, si escau, els individus que creen, mantenen i transmeten aquest patrimoni i associar-los activament a la seva gestió». Sobre la participació, en parlarem amb deteniment més endavant en la investigació.

Altres articles de la Convenció aborden com s'organitzen els Estats part, la cooperació i assistència internacionals, així com la creació de llistes relacionades amb el patrimoni cultural immaterial per a facilitar l'aplicació de la Convenció. Tot i que aquest aspecte és el més conegut, és important destacar que aquestes llistes representen només una petita part del text normatiu. En primer lloc, la Convenció fa referència a la Llista Representativa del Patrimoni Cultural Immaterial de la Humanitat, després la Llista de Patrimoni Cultural Immaterial que requereix mesures urgents de salvaguarda i finalment, el Registre de programes, projectes i activitats que reflecteixen millor els principis i els objectius de la Convenció (o llista de bones pràctiques).

Un cop hem abordat els principals postulats de la Convenció del 2003 per a la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial de la UNESCO, analitzarem com aquesta ha pres forma en el marc legal que regula el PCI de Mallorca. Pel que fa a Espanya, on les competències culturals són de les comunitats autònomes, els governs autonòmics són els responsables d'aplicar les normes de la convenció per tant ens centrarem en la Llei 18/2019, de 8 d'abril, de salvaguarda del patrimoni cultural immaterial de les Illes Balears.

Aquesta llei neix com a resposta a una nova realitat cultural que està marcada per una forta transformació econòmica i social que afecta la denominació, la definició i l'enfocament de les manifestacions culturals dels pobles de les Illes Balears, però també el seu marc normatiu i representatiu. És una llei força centrada en l'arrelament al territori i en el suport actiu de la ciutadania com a garants de la continuïtat i la vigència social del patrimoni des

de la seva condició de símbol identitari i la seva percepció com un instrument de validesa social.

D'altra banda la Llei del 2019, no es pot entendre sense contemplar el paper que va tenir la Llei del 2002 de cultura popular i tradicional i és que la ve a revisar i eixamplar. Mentre que l'antiga Llei contemplava una visió temporal, d'orientació retrospectiva, que es materialitza a través de la memòria i que preveu la recuperació de manifestacions desaparegudes; la nova Llei, tot i que té igualment aquesta dimensió temporal, ho fa amb una tendència prospectiva amb la pretensió de transmetre i llegar el PCI a les generacions futures. Incorpora a més, el sentit d'adaptació i recreació constant, i a través del seu caràcter viu, interactua amb la natura i la seva història, i els infon un sentiment d'identitat i continuïtat.

Amb la introducció del concepte de Patrimoni Immaterial el protagonisme passa de l'objecte— manifestació, procés o bé— al subjecte portador que el protagonitza i el reconeix. Es per això que la nova Llei posa èmfasi sobre el fet del reconeixement, dels seus portadors, de les manifestacions culturals com a part integrant del seu patrimoni cultural. D'igual manera, per la vigència i potestat dels actors que reconeixen, recreen i transmeten el seu propi patrimoni, la conservació o protecció d'aquest només és a les seves mans. No deixar perdre ni desaparèixer una determinada manifestació del patrimoni cultural immaterial només és possible si els seus actors (comunitats, grups o persones) la mantenen operativa (la reconeixen, l'actualitzen i la transmeten) i en garanteixen la viabilitat. Per això s'insta a parlar, en tot cas, de salvaguarda del PCI entesa com l'acció de garantir als portadors les condicions mínimes per exercir la seva quotidianitat vital i les condicions de llibertat. D'aquesta manera la Llei responsabilitza a la societat civil, —especialment en l'àmbit associatiu— de la supervivència del PCI.

En termes generals, la Llei balear ratifica La Convenció del 2003, especialment pel que respecta a la conceptualització del PCI i dels termes que li van associats —salvaguarda, portadors, àmbits patrimonials, etc.—. Però en canvi, abraça una dimensió moral i ètica més vasta tan pel que fa a les característiques que ha de tenir el PCI com objecte de salvaguarda, com pel que respecta als principis generals de les mateixes accions de salvaguarda:

Article 6

Característiques del patrimoni cultural immaterial objecte de salvaguarda

1. El patrimoni cultural immaterial, tot mantenint l'essència i l'esperit de cada manifestació, ha de ser compatible amb el respecte als drets humans, amb el respecte mutu entre comunitats, grups i persones, amb la igualtat de gènere, amb la salut de les persones, amb la protecció i el respecte envers els animals, amb el desenvolupament sostenible, amb la integritat dels ecosistemes i amb els valors i principis que inspiren l'ordenament jurídic.

2. Així mateix, els elements o les manifestacions del patrimoni cultural immaterial han de complir les característiques següents:

- a) Pertinença: que l'element s'emmarqui en la definició que estableix aquesta llei.
- b) Representativitat: que l'element sigui referent dels processos històrics, culturals i d'identitat de les comunitats, els grups o les persones portadors de les Illes Balears i, això no obstant, sigui dinàmic i tingui la capacitat d'adaptar-se i crear-se de nou i de reinterpretar elements d'altres comunitats, sempre dins l'equilibri del respecte cap a l'essència de la manifestació.
- c) Rellevància: que l'element el valorin i reconeguin socialment les comunitats, els grups o les persones portadors de les Illes Balears, i tingui significació social.
- d) Identitat col·lectiva i vigència: que l'element sigui de naturalesa col·lectiva, que es transmeti de generació en generació com un llegat, valor o tradició cultural, que sigui vigent, preservi la seva funció sociocultural i representi un testimoni d'una tradició o expressió cultural viva.
- e) Interculturalitat: que l'element s'emmarqui en el respecte mutu entre comunitats, grups i persones, en el respecte a la diversitat, generi el diàleg intercultural i propicii la integració al territori d'acollida.
- f) Equitat: que l'ús, el gaudi i els beneficis derivats de l'element siguin justs i equitatius respecte de les comunitats, els grups o les persones que s'identifiquin amb aquest, i tinguin en compte els usos i els costums tradicionals i el dret consuetudinari de les comunitats locals dins cada illa.
- g) Sostenibilitat: que l'element pugui contribuir a un major desenvolupament sostenible de la població, sobre la base de les pràctiques tradicionals, en els àmbits econòmic, ambiental, social i cultural i, per tant, que pugui contribuir a una millor qualitat de vida de les persones i a una relació equilibrada entre la societat i la natura.

Article 8

Principis generals de les actuacions de salvaguarda

Les actuacions dels poders públics sobre els béns del patrimoni cultural immaterial que siguin objecte de salvaguarda han de respectar, en la preparació i en el desenvolupament, els principis generals següents:

- a) Els principis i els valors continguts en l'Estatut d'Autonomia de les Illes Balears, en la Constitució Espanyola i en el dret de la Unió Europea, com també, en general, els drets i deures fonamentals que aquests estableixin, en especial, la llibertat d'expressió.
- b) El principi d'igualtat i no-discriminació. El caràcter tradicional de les manifestacions immaterials de la cultura en cap cas no ha d'emparar el desenvolupament d'accions que constitueixin vulneració del principi d'igualtat de gènere.
- c) El protagonisme dels portadors del patrimoni cultural immaterial, com a titulars, mantenidors i legítims usuaris d'aquest, com també el reconeixement i respecte mutus.
- d) El principi de participació, amb l'objecte de respectar, mantenir i impulsar el protagonisme dels portadors del patrimoni cultural immaterial, les organitzacions i les associacions ciutadanes en la recreació, la transmissió i la difusió del patrimoni cultural immaterial.
- e) El principi d'accessibilitat, que faci possible el coneixement i el gaudi de les manifestacions culturals immaterials i l'enriquiment cultural de la ciutadania, sens perjudici dels usos consuetudinaris pels quals es regeix l'accés a determinats elements d'aquestes manifestacions.
- f) El principi de comunicació cultural com a garant de la interacció, el reconeixement, l'acostament, l'entesa mútua i l'enriquiment entre les manifestacions culturals immaterials, mitjançant l'acció de col·laboració entre les administracions públiques i les comunitats o els grups portadors dels béns culturals immaterials.
- g) El dinamisme inherent al patrimoni cultural immaterial, que per naturalesa és un patrimoni viu, recreat i experimentat en temps present i respon a pràctiques en canvi continu, que protagonitzen les comunitats, els grups i les persones que han de ser els garants de l'evolució i del dinamisme de les manifestacions que protagonitzen.
- h) La sostenibilitat de les manifestacions culturals immaterials, de manera que s'evitin les alteracions quantitatives i qualitatives dels seus elements culturals alienes a les comunitats portadores i gestores d'aquestes manifestacions. Les activitats turístiques mai no han de vulnerar les característiques essencials ni el desenvolupament propi de les manifestacions, per tal que se'n pugui compatibilitzar l'apropiació i el gaudi públic amb el respecte als béns i als seus protagonistes.
- i) La consideració de la dimensió cultural immaterial dels béns mobles i immobles que siguin objecte de protecció com a béns culturals.
- j) Les actuacions que s'adoptin per salvaguardar els béns jurídics protegits han de respectar en tot cas els principis de garantia de la llibertat d'establiment i la llibertat de circulació que estableix la normativa vigent en matèria d'unitat de mercat.

Seguint els postulats de la convenció la llei autonòmica insta a cada consell insular a dur a terme un inventari del PCI de cada illa (article 9) i es reconeixen tres categories de protecció del patrimoni cultural immaterial de les Illes Balears (article 11).

1. Les manifestacions comunes al conjunt de les illes, representatives d'una identitat compartida que el Govern de les Illes Balears reconegui com a Béns d'Interès Cultural Immaterial Compartit (BICIMCO).

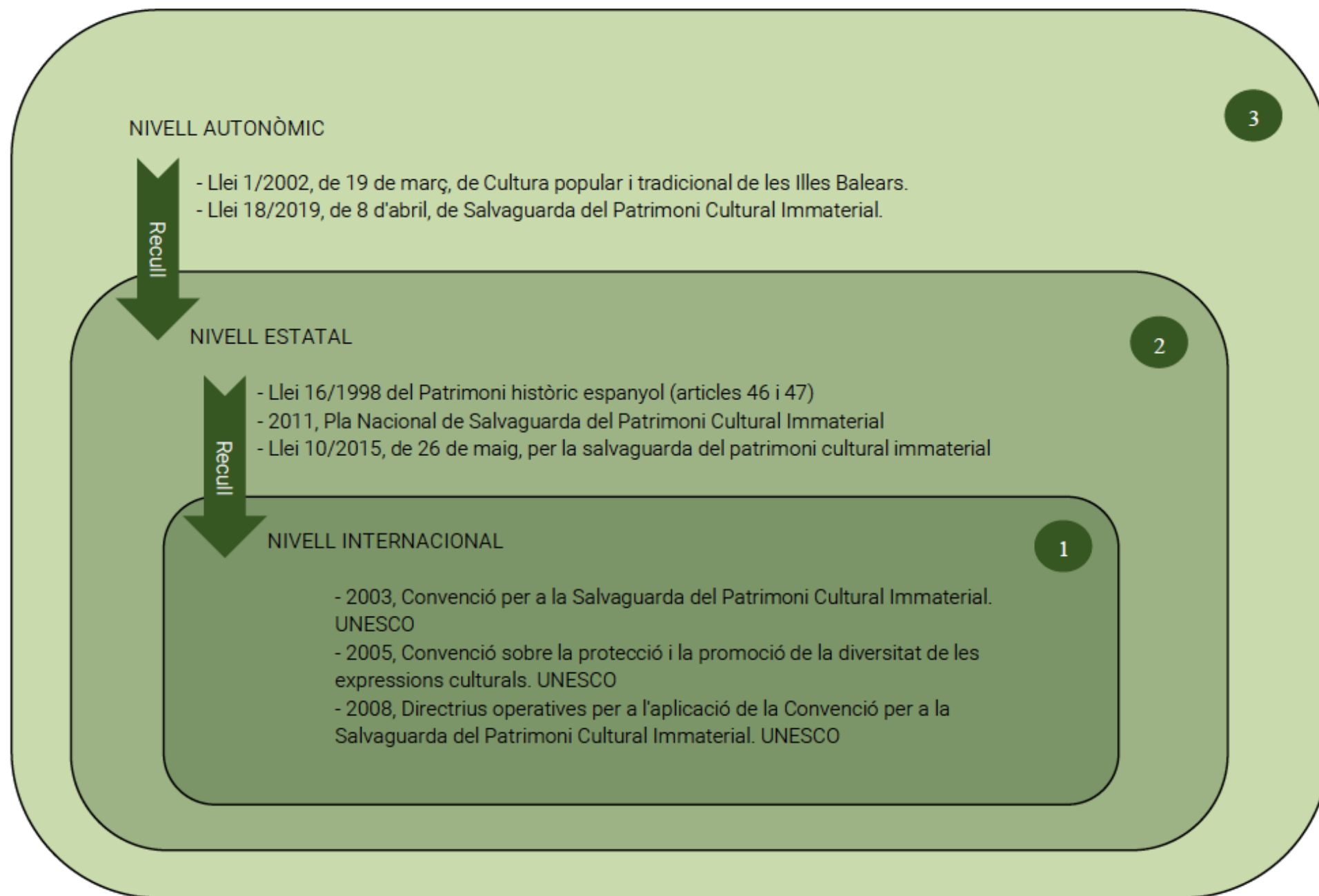
2. Les manifestacions més representatives del patrimoni cultural immaterial de cada una de les illes que els consells insulars respectius declarin Béns d'Interès Cultural Immaterial (BICIM).
3. Els béns o les manifestacions que, tot i no tenir la rellevància que permetria declarar-los Béns d'Interès Cultural Immaterial, tinguin prou significació i valor per constituir un bé que s'ha de protegir singularment, que els consells insulars respectius declarin com a Béns Catalogats Immaterials (BCI).

La llei també dedica diversos articles al procediment a seguir per declarar les diferents categories de béns culturals immaterials i a les actuacions en mesures de protecció, igualtat, promoció i foment del PCI on, un altre cop, s'hi fa palès un fort component ètic. Finalment es dota al Govern i als consells insulars d'òrgans col·legiats de caràcter consultiu en matèria de PCI en forma de consells assessors del patrimoni cultural immaterial de les illes balears.

En definitiva tant les lleis internacionals com les nacionals i autonòmiques es limiten a recomanar i promoure l'estudi i la catalogació del PCI tenint en compte el marc ètic al que ens referíem amb anterioritat. D'aquesta manera s'especifica que a efectes de la llei només es contempla aquell patrimoni compatible amb: els instruments internacionals de drets humans; amb el respecte mutu entre les comunitats, els grups i les persones; amb la protecció, el respecte i la dignitat dels animals; i amb el desenvolupament sostenible. A més, s'indica que per a ser objecte de salvaguarda el patrimoni ha de presentar les següents característiques: representativitat, pertinença, rellevància, identitat col·lectiva i vigència, interculturalitat, equitat i sostenibilitat. D'altra banda s'ordena que les actuacions dels poders públics sobre els béns del PCI respectin el principi d'igualtat i no-discriminació, el principi de participació, el d'accessibilitat i el de transparència.

La Convenció del 2003 representa un avanç important cap a la salvaguarda del PCI, una revolució a nivell conceptual dins el món patrimonial i un apropament a una representació real i més global del patrimoni. Amb tot, és un document poc concís on no es donen gaires indicacions de cara a les mesures que s'han de prendre per a garantir la viabilitat i la salvaguarda del PCI. D'altra banda, la llei balear ha sabut recollir i eixamplar els continguts de La Convenció i se l'ha d'entendre com un gran punt de partida per a reconfigurar i actualitzar els processos de patrimonialització del PCI a les illes. Amb tot, també li falta

especificitat. No regula els usos del patrimoni, ni tampoc proposa sancions, que al cap i a la fi és l'eina que n'assegura el seu compliment. D'altra banda el marc normatiu tampoc proporciona mecanismes que ofereixin un guiatge a les institucions a l'hora de desenvolupar processos participatius d'una manera efectiva que contempli els requisits ètics que s'especifiquen.

CAPÍTOL III. L'ÈTICA DE LA SALVAGUARDA

[FIG. 4] Tom Weedon, *Pottery at Inca*, sèrie. L'ofici de gerrer (1957). Arxiu de So i d'Imatge de Mallorca, Fons Tom i Cordelia Weedon.

9. UN NOU PARADIGMA ÈTIC PER A LA SALVAGUARDA DEL PCI A MALLORCA

10. PERSPECTIVA DE GÈNERE I PROCESSOS DE PATRIMONIALITZACIÓ A MALLORCA

11. CAP A UNA PARTICIPACIÓ EFECTIVA

9. UN NOU PARADIGMA ÈTIC PER LA SALVAGUARDA DEL PCI A MALLORCA

Si tenim la intensió d'abordar el tema de l'ètica de la salvaguarda hauríem de començar per parlar dels Principis Ètics per a la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial (UNESCO 2015) que mencionàvem a la introducció. Aquests han estat formulats en consonància amb l'esperit de la Convenció de 2003 per a la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial, així com en sintonia amb els instruments normatius internacionals vigents que emparen els drets humans i els drets dels pobles indígenes. Constitueixen un conjunt de principis fonamentals d'ampla envergadura, reconeguts universalment com a pilars de bones pràctiques per a governs, organitzacions i individus. Aquests principis aborden de manera directa o indirecta el patrimoni cultural immaterial, amb la finalitat d'assegurar la seva sostenibilitat i reconèixer la seva contribució a la pau i al desenvolupament sostenible. Al complementar la Convenció de 2003 per a la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial, així com les Directrius Operatives per a la seva aplicació i els marcs legislatius nacionals, aquests Principis Ètics aspiren a servir com a base per a la creació d'instruments i codis ètics específics, adaptables a diverses realitats locals i sectorials:

1	Les comunitats, grups i, si procedeix, individus hauran de ser els que desenvolupin la funció primordial en la salvaguarda del seu propi patrimoni cultural immaterial.
2	S'ha de respectar i reconèixer el dret de les comunitats, grups i si procedeix, individus a seguir exercint les pràctiques, representacions, expressions, competències especialitzades i coneixements que es necessiten per garantir la viabilitat del patrimoni cultural immaterial.
3	En les interaccions dels Estats, així com en les de les comunitats, grups i si procedeix, individus, hauran de prevaldre tant en el respecte mutu entre tots ells com el respecte i estima recíprocs pel seu patrimoni cultural immaterial respectiu.
4	Tota interacció amb comunitats, grups i, si procedeix, individus que creen, salvaguarden, mantenen i transmeten el patrimoni cultural immaterial ha de caracteritzar-se per la transparència en la col·laboració, el diàleg, la negociació i les consultes que es duen a terme, i ha d'estar supeditada al seu consentiment lliure, previ, continu i informat.

5	S'ha de garantir, fins i tot en casos de conflicte armat, l'accés de les comunitats, grups i individus als instruments, objectes, artefactes, llocs de memòria i espais culturals i naturals l'existència dels quals sigui necessària per expressar el patrimoni cultural immaterial. S'hauran de respectar plenament els usos consuetudinaris que regeixin l'accés al patrimoni cultural immaterial, inclòs quan restringeixin l'accés al públic en general.
6	Cada instrument, grup o individu haurà d'avaluar el valor del seu patrimoni cultural immaterial, que a més no hauria de ser objecte de judicis externs sobre el seu valor o mèrit.
7	Les comunitats, grups i individus que creen el patrimoni cultural immaterial hauran de beneficiar-se de la protecció dels interessos morals i materials resultants d'aquest, i més concretament dels que es deriven de la seva utilització, així com de les activitats d'investigació, documentació, promoció o adaptació realitzades per membres de les comunitats o altres.
8	S'haurà de respectar contínuament la naturalesa dinàmica i viva del patrimoni cultural immaterial. L'autenticitat i exclusivitat del patrimoni cultural immaterial no han de constituir motius de preocupació ni obstacles per la seva salvaguarda.
9	Les comunitats, grups, individus i les organitzacions locals, nacionals i transnacionals hauran d'avaluar curosament l'impacte directe i indirecte, a llarg i curt termini, potencial i definitiu de tota acció que pugui afectar a la viabilitat del patrimoni cultural immaterial o de les comunitats que el practiquen.
10	Les comunitats, grups i, si procedeix, individus hauran de desenvolupar un paper important no només en la identificació de tots els factors que constitueixen amenaces pel seu patrimoni cultural immaterial –en particular la seva descontextualització, mercantilització i falsificació– sinó també en l'adopció de decisions sobre la manera de prevenir i atenuar aquests riscos.
11	S'hauran de respectar plenament la diversitat cultural i les identitats de les comunitats, grups i individus. En allò referent als valors admesos per les comunitats, grups i individus i a la sensibilitat a les normes culturals, la concepció i aplicació de mesures de salvaguarda hauran d'incloure elements que presentin una especial atenció a la igualtat de gènere, a la participació dels joves i al respecte per les identitats ètniques.

La salvaguarda del patrimoni cultural immaterial és una qüestió d'interès general per la humanitat i, per tant, s'ha de dur a terme mitjançant la cooperació entre parts bilaterals, subregionals, regionals i internacionals. No obstant, mai s'ha de dissociar a les comunitats, grups i individus del seu propi patrimoni cultural.

[Taula. 4] Principis ètics per a la salvaguarda del PCI. Taula d'elaboració pròpia a partir de UNESCO (2015) «Principios Éticos para la Salvaguardia del Patrimonio Cultural Inmaterial» dins UNESCO (2018) *Textos fundamentales de la Convención para la Salvaguardia del Patrimonio Cultural Inmaterial de 2003*. París: UNESCO.

Com s'ha mencionat anteriorment el concepte de Patrimoni Cultural Immaterial sorgeix, en part, per la necessitat de reformular les polítiques de salvaguarda introduint-hi una ètica que vetlli per abolir la concepció eurocèntrica i per assegurar la diversitat cultural en la representació global del patrimoni. Els Principis Ètics per a la salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial s'emanen, en gran mesura, d'aquesta preocupació i tenen molta rellevància i àmbit d'actuació en aquells territoris marcats per un passat colonial en els quals el seu PCI ha sofert un procés de minorització o s'ha tractat des del prisma orientalista.¹¹ Però que passa quan posem el focus en el patrimoni local de territoris com el balear sense cap trauma colonial? Quins principis ètics s'haurien de considerar? L'ètica s'ha d'expressar en polítiques de democratització i això passa per dirigir el focus d'atenció cap a les problemàtiques que afecten la societat de l'illa com ara el conflicte de classes, la turistificació massiva, la globalització, la societat patriarcal o el racisme atenuat per la crisi migratòria. No és que els principis ètics que acabem de llistar abans no hi tinguin validesa sinó que s'han de reconduir i aplicar a problemàtiques vigents.

Per començar, la societat illenca esdevé avui en dia una deriva multicultural, no només perquè hi conviu una ciutadania procedent de més de 160 nacionalitats diferents sinó també per les interferències culturals dels més de 15 milions de turistes que visiten les illes cada any.¹² Això té repercussions en el patrimoni cultural immaterial i en la seva gestió. Durant la globalització neoliberal, el capital turístic ha estat molt vinculat al capital financer i immobiliari i s'ha convertit en un dels principals espais del conflicte urbà. D'ençà de la introducció del consum turístic en el paquet de necessitats de les societats capitalistes, s'ha produït una espectacular transformació del litoral mallorquí amb la construcció de nombroses zones turístiques en les regions semiperifèriques de l'illa (Murray, 2014). Això

¹¹ Edward Said (1990) defineix *l'orientalisme* com una projecció d'Occident sobre Orient i la seva voluntat de governar-lo.

¹² 17.836.630 turistes el 2023.

suposa un desplaçament d'aquelles manifestacions patrimonials que es donaven en aquests espais i de la desaparició d'altres pràctiques que cauen en desús perquè els individus que les realitzaven centren les seves activitats productives cap al sector turístic.

La turistificació ha afectat també la imatge que es projecta de l'illa fet que ha produït un declivi en les manifestacions de la cultura tradicional de Mallorca:

En l'imaginari col·lectiu està arrelada la creença que a les Balears anteriors al turisme, no hi havia massa cosa destacable i no hi passava res. Prepondera una visió típica i desinformada que considera únicament que el pas del món rural al turisme es va fer sense una etapa intermèdia. En realitat però, l'economia balear es caracteritza durant l'últim quart del segle XIX i els inicis del XX, a grans trets, per l'avanç de la industrialització (especialment la tèxtil i la sabatera), les transformacions agrícoles —impulsades pel procés de parcel·lació de la gran propietat mobiliària—, la potenciació de les comunicacions, l'impuls del capitalisme i la proliferació d'entitats financeres, així com la consolidació d'una burgesia il·lustrada. Durant aquestes dècades les Illes són un territori en transformació cap a una economia eficient dins el sistema capitalista i en conseqüència l'impacte d'aquesta transformació es fa palès no només en l'economia sinó també en la gent i el paisatge.¹³

Amb el primer turisme, però, es projecta el que Eduard Moyà ha denominat com a metàfora o trop del "Sunny South", en què es mostra una Mallorca ancorada en el temps i completament allunyada de totes aquestes transformacions (Moyà, 2014). Es construeixen unes illes fetes de runes, de vestigis històrics, unes illes arrelades a un món més arcaic i una societat que viu d'espatlles al mar. Es captura un litoral descolonitzat i es retrata la pagesia. Es mostra una societat que desconeix el món exterior amb un sentiment d'autosuficiència molt arrelat i una inèrcia de conformitat, tendent al manteniment de les tradicions i a l'etnocentrisme i, en conseqüència, de cert rebuig a la novetat. Tot això conforma l'escenari perfecte perquè l'activitat turística contribueixi a reproduir i mantenir les manifestacions culturals de caràcter immaterial pròpies de l'illa.

Però a finals dels anys 50 es produeix un canvi en el discurs que es projecta de Mallorca. Desapareixen les postals bucòliques de pagesos en el seu treball i els costums i les

¹³ Així ho demostren estudis com ara Història de les Illes Balears (1998), de Miquel Àngel Casanovas, Història de les Illes Balears: del segle XVIII borbònic a la complexa contemporaneïtat (2004), de Miquel Duran i Antoni Marimon o La indústria a Mallorca, segles XIX-XX (2006), de Joan Roca Avellà.

tradicions que s'exaltaven inicialment (Brotons et al., 2016). A partir d'aquest moment, prenen protagonisme les zones transformades pel turisme, paisatges que assoleixen una nova identitat amb la construcció d'enormes hotels a primera línia de mar i locals comercials. Seran els paisatges turístics, aquests "no-llocs" (Augé, 1993), els que es projectaran com una marca cultural: la festa, l'espectacularitat del paisatge i el "tot-inclòs". S'adopta gradualment una nova imatge estandarditzada, una nova "mirada turística", en què el patrimoni i la cultura popular desapareixen.

El turisme del "tot-inclòs" i la "Mallorca del sol i platja" encara estan força arrelats i primen en la imatge cultural que es ven al turista de Mallorca. Amb tot, degut al seu fort impacte mediambiental i a la manca de sostenibilitat el model turístic s'està reconduint de nou cap a la visió mítica de Mallorca com «l'illa de la calma» (Brunet et al., 2016). En un mercat amb tendència a la homogeneïtzació, l'autèntic singularitza, augmentant així la rendibilitat del capital, paradoxalment, les campanyes ecologistes oposades a la "balearització"¹⁴ i en favor de la protecció paisatgística han servit per compensar la contradicció del capital que tendeix a homogeneïtzar els espais i que, conseqüentment, porta a la reducció de la rendibilitat (Blázquez, 2014).

Aquest retorn a la imatge mítica de la Mallorca preturística i la creixent preocupació socioecològica en el model turístic que es vaticina actualment s'ha de prendre com una oportunitat per aportar recursos a la salvaguarda del PCI mallorquí, una raó de pes per invertir més esforços en la seva gestió. No es tracta d'explotar de manera descontrolada el patrimoni immaterial de l'illa sinó de veure en la seva relació amb l'entorn i la societat una marca cultural sostenible per vendre als seus visitants.

Amb tot, l'associació del turisme amb la preservació del patrimoni cultural no sempre és viable (Prats, 2011), i és essencial garantir-ne un ús adequat. Hem de ser capaços de distingir entre la protecció autèntica i la comercialització, entre un turisme cultural que es desenvolupa de manera sostenible, en consonància amb els seus significats, simbolismes i les comunitats que els representen, i una explotació que comercialitza l'autenticitat (Cejudo, 2014; Frigolé, 2014; Santamarina i Moncusí, 2015), convertint el patrimoni cultural en una

¹⁴ La balearització defineix l'abús d'urbanització del litoral, intensiva i desordenada per a l'ús turístic de masses. El seu origen sembla ser la voluntat de defensar la competència de les destinacions tradicionals franceses, com Còrsega i la Costa Brava, que és on va néixer el terme. Les seves implicacions socioambientals inclouen la degradació ambiental i paisatgística, l'especulació urbanística, la corrupció politico-institucional o l'increment de la petjada ecològica (Blázquez et al., 2011).

mena de parc temàtic que adapta el seu discurs als estereotips prevalents (Prats, 2006). En aquesta línia val la pena mencionar el fenomen de les *Visit Factories*, un exemple que demostra com la intervenció turística ha permès salvaguardar manifestacions del nostre patrimoni immaterial. En un moment en el que la indústria mallorquina es trobava en una situació crítica degut a la poca demanda dels productes que tradicionalment s'havien produït a l'illa, alguns empresaris decideixen obrir les seves fàbriques al públic aprofitant l'avinentsa del boom turístic. Així, la vinculació turística de fàbriques com Majorica, Lafiore o Can Gordiola, ha contribuït a salvaguardar processos artesanals que integren el nostre PCI com són la fabricació artesanal de la perla artificial o la tècnica del vidre bufat permetent la seva supervivència fins als nostres dies.

És precisament aquí on pensem que s'han d'aplicar els principis ètics per a la salvaguarda del PCI i és que la gestió d'aquest patrimoni en termes de la seva explotació turística ha d'estar en mans de les comunitats que el tenen com a propi, són elles qui han de decidir com i què explotar tot analitzant i afrontant aquells factors que poden constituir amenaces per la seva viabilitat i salvaguarda.

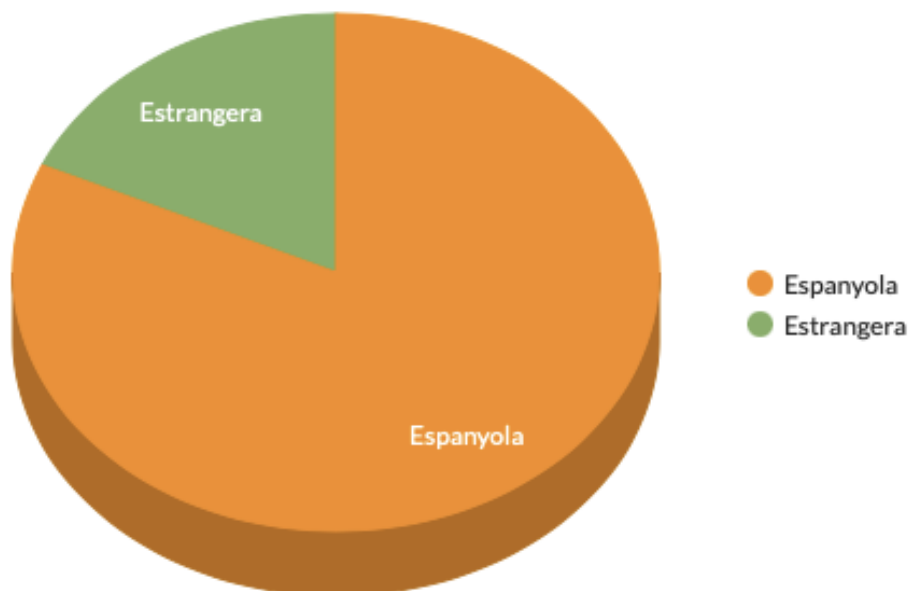
La societat multicultural no només afecta al PCI de l'illa des de l'àmbit del turisme sinó que la migració és un altre dels components essencials que cal tenir en compte. L'ètica de la salvaguarda contempla la gestió d'un patrimoni que ha de ser intercultural. De fet l'article 12 de la Convenció parla d'inventariar el patrimoni «present en el territori». Aquí apareix un aspecte que convé que no passi desapercebut perquè pot obtenir una gran transcendència i generar importants debats. Aquesta afirmació suposa que ja no només cal considerar les tradicions del poble que ocupa aquell territori, sinó també el patrimoni immaterial que pugui estar associat a comunitats immigrants d'altres orígens culturals que tenen una presència rellevant en la localitat (Garcia, 2016). Per posar un exemple, si la comunitat de persones musulmanes de Manacor considera que la celebració de la festa del xai forma part del seu patrimoni cultural immaterial, caldria tenir en compte aquest element a l'hora de fer un inventari. Amb tot, el camp del patrimoni mallorquí només s'ha interessat pels productes culturals del fet migratori des de la perspectiva inversa estudiant les manifestacions patrimonials fruit de l'emigració.¹⁵

¹⁵ Per posar-ne només un exemple, s'han estudiat a fons els productes culturals resultants del moviment migratori d'individus mallorquins a territoris d'Amèrica Llatina, el que es coneix com el fenomen dels indians.

El teixit social de l'illa de Mallorca ha experimentat un gran canvi en el que portem de segle, segons explica Pere A. Salvà (2002) l'afluència migratòria a les Illes Balears es compon bàsicament de tres grans grups de migrants d'acord amb les motivacions i l'origen, si bé existeixen diferències segons la seva situació o qualificació professional:

- a) El ressorgiment de la immigració des d'altres comunitats autònomes de l'Estat espanyol.
- b) El flux de migrants estrangers de direcció nord-sud d'origen europeu, en el qual s'ha de distingir, d'una banda, una immigració residencial integrada per persones que venen a descansar i, de l'altra, el conjunt d'immigrants amb motivació laboral, en el qual destaca un contingent de persones assalariades i un elevat nombre d'empresaris.
- c) El flux immigratori de direcció sud-nord, de composició complexa, en la qual dominen els fluxos immigratoris que es mouen per motivacions de tipus laboral. Actualment es componen de manera majoritària per emigrants d'origen africà, especialment del Magrib.

Així doncs, a l'illa hi conflueixen fluxos immigratoris de direcció i característiques diverses.

[Esquema 5] Població resident a Mallorca per nacionalitat. Gràfica realitzada per l'Institut Balear d'Estadística (IBESTAT) Any 2022.

PAÍS DE NAIXEMENT	VALOR	PERCENTATGE
Espanya	693.302	75,81
Marroc	22.860	2,50
Argentina	21.468	2,35
Colòmbia	19.519	2,13
Alemanya	15.757	1,72
Regne Unit	12.944	1,43
Equador	11.356	1,24
Bolívia	6.296	0,69
Romania	6.273	0,69
Itàlia	6.145	0,67
Uruguai	6.130	0,67
França	5.394	0,59
Xina	4.679	0,51
Bulgària	4.674	0,51
Brasil	4.579	0,50
Senegal	4.559	0,50
Paraguai	2.288	0,25
Polònia	2.260	0,25
Països Baixos	1.641	0,18

[Taula 6] Població estrangera per país de naixement més freqüent. Taula d'elaboració pròpia a partir de les dades de l'Institut Balear d'Estadística (IBESTAT) Any 2022.

L'arribada de població immigrant a les Illes Balears ha generat diverses implicacions, tant demogràfiques com socials, econòmiques i/o culturals, sobre el territori i la societat illenca. Aquestes implicacions varien segons els tipus de fluxos migratoris.

En el cas dels immigrants que conformen el flux sud-nord, incideixen en el rejuveniment de la població. Des de la perspectiva econòmica, aporten mà d'obra a ocupacions rebutjades pels habitants illencs. Però des de la perspectiva social, aquests col·lectius d'immigrants es troben en una situació que implica amuntegament urbà, processos d'inestabilitat laboral, precarietat, vulnerabilitat i desprotecció (Salvà, 2002). L'arribada d'aquests grups d'immigrants possiblement ha implicat una millora de les seves condicions de vida en relació amb la seva situació en els països d'origen, però les actituds socials de les societats receptores poden derivar cap a situacions d'indefensió, marginalitat i/o discriminació. Aquestes situacions afecten de manera més greu el col·lectiu d'immigrants no regularitzats,

sobre els quals poden sorgir problemes de convivència que implicarien actituds racistes i/o xenòfobes.

D' altra banda el cas dels immigrants estrangers amb motivació residencial, de descans o retir, que consideren les Balears com a refugi on passar els darrers anys de la seva vida, suposen altres tipus d'implicacions territorials i socioculturals prou diferenciades de les del corrent sud-nord. Des de la perspectiva territorial, destaquen els efectes sobre els canvis en el mercat immobiliari –processos d'especulació i gentrificació–. Pel que fa a les conseqüències socioculturals, destaca una actitud prou generalitzada definida per una manca d'interès i preocupació envers la llengua, la cultura i el patrimoni propis de les Illes (Cuperus, 2006).

Tot això ens porta a parlar de la societat multicultural com un concepte subversiu. Les conseqüències de la globalització, la modernització, l'europeïtzació i la immigració en la bona salut de l'Estat del benestar tenen repercussions en l'esfera de la identitat local i en la pròpia imatge de la societat. El gran interrogant de la societat multicultural és com deixar expressar la identitat local de les majories sense alienar a les minories; com es pot aconseguir que els forans se sentin a casa sense que els autòctons sentin que s'han convertit en estrangers a la seva pròpia casa (Cuperus, 2006). La que plantejem és una pregunta difícil de respondre que se situa al centre d'un debat sociològic més extens.

La creixent presència de residents estrangers a les Illes Balears ens obliga a considerar nous enfocaments per abordar la problemàtica de la integració i/o col·laboració amb els nous residents illencs, amb l'objectiu de garantir la supervivència de la identitat cultural i afirmar la llengua pròpia. Per aconseguir això, és necessari dissenyar, amb la participació de tots els agents socials i les institucions, un conjunt d'actuacions a través d'una política amb estratègies adequades a la nova realitat social a les Illes Balears. Entre aquest processos, l'àmbit patrimonial hi ha de tenir un pes rellevant. D'una banda ha de seguir desenvolupant tasques rellevants de protecció, salvaguarda i difusió del patrimoni i de l'altra ha de fer un exercici d'obertura i acceptació de noves realitats culturals i socials esdevenint cada vegada menys multicultural i més intercultural.

El fenomen de la globalització afecta també la manera en què s'està reconfigurant el PCI mallorquí tant pel que fa a la seva essència com pel que respecta a la seva gestió. En un món de cada vegada més homogeneïtzat recuperar productes, processos i manifestacions

culturals en desús esdevé un exercici d'autenticitat. Així doncs, la crisi de la cultura de la globalització està donant lloc a un altre tipus de cultura «de nova creació», a formes de neofolklorisme, que es basen en la repetició de models globals però singularitzats. Es produeix un canvi de la cultura tradicional i popular cap a la cultura d'arrel i proximitat. Tanmateix, però, la realitat sobrepassa els límits de les definicions. Els termes col·lideixen amb una realitat polièdrica i canviant que defuig qualsevol intent de categorització. Això explica la proliferació de conceptes teòrics que ens ajuden a comprendre i a etiquetar els fenòmens actuals de la cultura com els adjectius líquida, global, híbrida, resilent, de migració, etc (Vicens, 2016). No és agosarat assenyalar que la deriva del patrimoni balear passa també per la liquidesa i viurà en els propers anys una dinàmica i accelerada transformació.

Un dels elements més interessants del patrimoni que emergeix són les conegudes com a neofestes, sorgides com una iniciativa de la «gent del comú» seguint un mateix model: el participatiu, popular i de base que impugna un ús concret de les idees de tradició i de cultura popular (Pich, 2019). La particularitat d'aquestes manifestacions és la seva condició de models emergents –basats en estratègies de participació ciutadana– que imiten d'altres indrets. Així, els mateixos processos socials d'adaptació de referents globals a una situació concreta es donen en la pràctica festiva. L'emblema, els rituals de participació, els pregons i els personatges de referència, l'esclafit lúdic o l'efervescència col·lectiva formen part de la seqüència festiva que es reinventa per provocar el sentit de pertinença de l'individu a la comunitat (Vicens, 2016).

D'altra banda aquestes festes cerquen mecanismes democratitzadors que n'asseguren la participació i li aporten dinamisme. Parlem per exemple, de convocatòries d'eleccions per escollir els protagonistes de la festa. Això s'oposa al sistema més rígid i fixatiu de patronats i obraries en les festes populars diguem-ne més tradicionals. Llavors, tal i com ho explica Pich (2016) la neofesta resta fora d'un ús concret de la idea de tradició i, sobretot, fora del control institucional. Admet noves insercions i apropiacions sense cap dèficit democràtic per part d'agents del poder. Aquesta manera d'entendre la participació en les manifestacions patrimonials s'ha d'aplicar també en la seva gestió. L'emergència de la cultura de proximitat i del patrimoni d'arrel, la resignificació d'allò tradicional com a màxim exponent d'identitat en la societat globalitzada s'ha de prendre com una fortalesa des d'on configurar la nova salvaguarda del PCI a Mallorca.

10. PERSPECTIVA DE GÈNERE I PROCESSOS DE PATRIMONIALITZACIÓ A MALLORCA

Dins una investigació com la que ens ocupa no podíem deixar sense tractar el tema de la perspectiva de gènere i és que en els darrers anys ha estat un dels paradigmes ètics que més s'ha desenvolupat dins la nostra societat: s'han impulsat canvis significatius en la manera com entenem i abordem les qüestions relacionades amb el gènere, amb l'objectiu de construir una societat més justa, igualitària i inclusiva per a totes les persones. La incorporació de les dones al camp del Patrimoni Cultural no ha estat desatesa dins de l'àmbit internacional i dels textos doctrinals, buscant-se, des de la dècada dels noranta, una participació que ja es recull com a objectiu dels documents oficials. Per exemple, la UNESCO, en la seva Estratègia - Prioritat global: la igualtat entre homes i dones. (Fragments del Projecte de Programa i Pressupost 2010-2011. 35 C/5, vol. 2. Gran programa IV) considera essencial a nivell global l'aspiració de la igualtat entre homes i dones en els seus programes i projectes i destaca, a més, el seu paper fonamental com a depositàries del patrimoni immaterial o intangible (Quirosa i Gómez, 2010). Amb tot, el del patrimoni balear és un camp on la perspectiva de gènere encara no s'hi ha aplicat amb la profunditat que li pertoca. És per això que a continuació abordarem algunes consideracions generals sobre la participació de la dona en el patrimoni immaterial de l'illa de Mallorca i analitzarem dos exemples concrets.

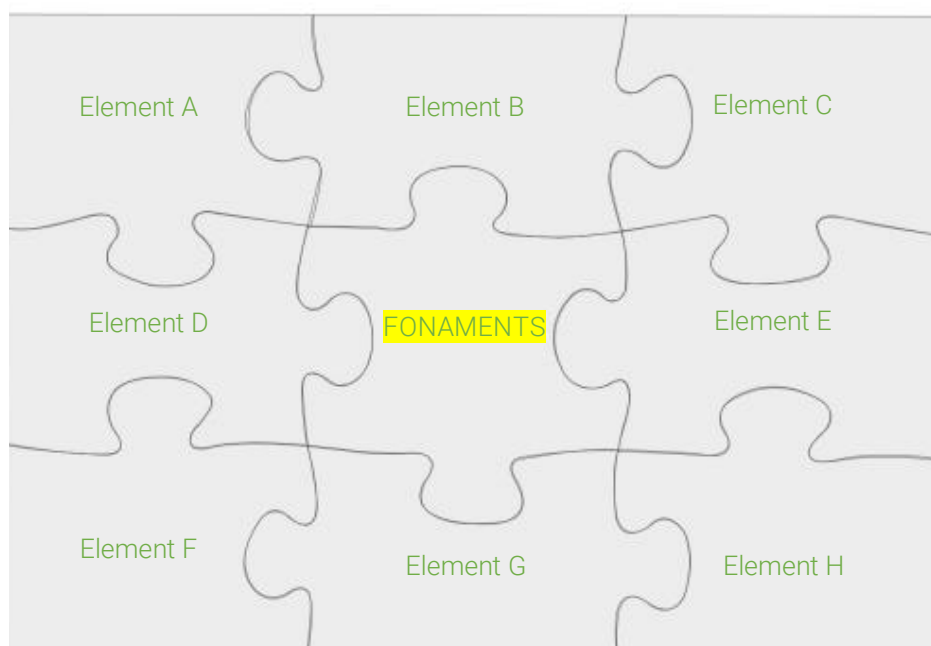
Si ens demanem perquè el patrimoni immaterial encara no s'ha preocupat amb suficient determinació per la perspectiva de gènere a Mallorca primer de tot hem de parlar de la manca de referents dins l'estudi del PCI. No es que no hagin existit dones preocupades per investigar primer el folklore, i més tard, la cultura popular i el patrimoni immaterial de l'illa, sinó que la seva tasca –i amb ella el seu paper– ha quedat invisibilitzada (Gelabert, 2019). Així, el relat que s'ha generat sempre envers al Patrimoni Immaterial ha estat des de la visió androcèntrica. El gènere ha tingut, i encara té, un paper fonamental en la selecció dels béns susceptibles de ser reconeguts com a part d'un patrimoni cultural comú. L'ideal il·lustrat d'un patrimoni presumptament "universal" i "neutre" ha donat lloc a una manera de comprendre la cultura que, fins fa poques dècades, ha exclòs sistemàticament les dones. I no podia ser d'altra manera, ja que la valoració del patrimoni cultural respon a una construcció social que ha estat en procés durant segles (Puwar, 2004; Smith, 2008; Colella 2018). Qüestionar aquest procés, posar de manifest que sota el mantell d'universalitat i neutralitat s'amaga una "fal·làcia androcentrista", una visió eurocèntrica i masculina, és,

simplement, una manera de corregir un error conceptual i intentar reparar la injusta absència de res menys que la meitat de la societat.

Podem considerar la cultura popular i el patrimoni immaterial com un àmbit clau per a explorar les etapes fonamentals de l'evolució de les comunitats i per examinar el paper que han jugat homes i dones en aquest procés. En qualsevol àmbit de la cultura popular, és inevitable el pes de la comunitat, del col·lectiu que ens envolta i que condiciona la manera de pensar i de viure de les persones i també la seva manera de comportar-se i de fer. La col·lectivitat interacciona amb els elements culturals que la representen i observem un flux d'influències mútues entre una part i l'altra (Gelabert, 2019). D'aquesta manera entenem que el patrimoni cultural immaterial funciona com un mirall dels rols i les dinàmiques que regeixen la societat però també i alhora, com una eina per perpetuar-los. Dit amb unes altres paraules, el patrimoni s'emana i reproduceix un sistema de valors morals que la comunitat comparteix.

Un dels principals objectius, si no el més primordial de les polítiques de salvaguarda i els processos de patrimonialització del PCI ha estat el de conservar el patrimoni tal com ens ha arribat als nostres dies. Això implica protegir la tradició preservant-ne la seva història, la seva forma i el que representa. La problemàtica amb la què ens trobem actualment és que el sistema de valors socials, ètics i morals està canviant mentre que moltes manifestacions patrimonials segueixen emmirallant dinàmiques masculines. Les manifestacions culturals canvien però no el ritme ni el sentit en el tractament de les figures dels homes i de les dones.

Cal tenir present que una de les característiques principals del patrimoni immaterial és la seva mutabilitat, ja que va evolucionant amb la comunitat que el té com a propi. Per això ens trobem amb nombroses versions i variants, i els canvis –més o menys perceptibles pels actants i els receptors– han estat integrats dins el conjunt dels rituals de la manifestació concreta. En realitat se solen establir uns fonaments o una estructura que actua com a carcassa i s'hi van ajustant la resta dels elements. Els fonaments són aquells trets que caracteritzen de manera essencial la manifestació patrimonial i que com a tal no són susceptibles a canvis. Els altres elements s'adapten, modifiquen i ajusten en funció de les necessitats de la manifestació o de la comunitat (Gelabert, 2019).

[Esquema 7] Classificació dels elements que componen una manifestació de PCI. Esquema d'elaboració pròpia a partir de Gelabert, M. (2019) «La participació de la dona en la cultura popular: consideracions generals» dins Ramis, A. (coord.) IV Jornades de Cultura Popular i Tradicional de les Illes Balears. 3 i 4 de maig del 2019. Consell de Menorca

Amb l'onada feminista de principis del segle XXI es comencen a qüestionar les manifestacions patrimonials des de la seva arrel. Posant en dubte la qualitat moral dels seus fonaments. Això passa per atacar els elements que fins aleshores s'havien considerat com a essencials de la manifestació. A continuació veurem dos exemples del PCI de Mallorca on s'ha iniciat un procés per a qüestionar el valor moral de dues danses populars proposant una relectura de la festa en clau de gènere que assegurí la participació de la dona.

El cas de Sant Antoni de Manacor

La festa de Sant Antoni de Manacor transcorre durant el 16 i el 17 de gener. Es tracta d'una festa religiosa –tot i que té elements pagans– de veneració a Sant Antoni Abad, també conegut com Sant Antoni de Viana molt venerat a l'Illa de Mallorca. És per això que diversos pobles¹⁶ tenen la seva pròpia versió de la festa. A Manacor, té vuit segles de tradició. Durant

¹⁶ Muro, Sa Pobla, Artà, Capdepera, Sant Llorenç o Pollença, entre altres.

els dos dies en què té lloc es duen a terme diverses manifestacions patrimonials que han anat canviant durant el transcurs dels anys i que aglutinen diversos elements:¹⁷

- 1- El ball dels dimonis. És una dansa popular que representa la immutabilitat de Sant Antoni davant de les temptacions del dimoni. La temptació és representada per tres dimonis, un de gran (Llucifer) i dos de petits que dansen al voltant de la figura de Sant Antoni. El ball s'acompanya d'una música interpretada durant el matí i la tarda pels sonadors –un conjunt de músics que toquen instruments de corda– i el vespre, per la banda de música del poble. El poble entona diverses gloses d'alabança al sant així com d'altres de temàtiques diverses.
- 2- Els foguerons. Són grans fogueres que compten amb figures i elements ornamentals al·legòrics de la festa relacionats amb algun tret de la política o de la societat del moment, i que són elaborats per associacions de veïns, col·legis, instituts, bars o afeccionats en general. Existeix un concurs de foguerons promogut pel patronat de la festa. A la vigília del dia 16 es cremen.
- 3- La missa en honor al sant i el cant de les completes i els goigs. Es du a terme el dia 16. Les completes són un cant en llatí que correspon a la darrera part de l'ofici i que dona cloenda a les hores canòniques del dia. Es tracta d'una crida a l'oració que es commemora especialment aquest dia ja que Sant Antoni Abad es va retirar al desert per escapar de la temptació amb l'ajuda de l'oració. Després de les completes es canten els goigs populars en honor al sant que segueixen l'estructura tradicional de la glosa i la tonada del ball.¹⁸ Aquests goigs s'assagen el divendres abans a la festa en el que es coneix com La Concòrdia, una torrada popular que acaba amb el cant dels goigs i amb una glosada i ximbombada.
- 4- Beneïdes. Es duen a terme el 17 i és un acte a través del qual es demana la protecció dels animals al sant –ja que n'és el patró– mitjançant la beneïció. Es tracta d'una desfilada d'animals tan de feina com domèstics així com de carrosses al·legòriques de la vida del sant o de feines pageses i sistemes de treball agrari o domèstic antics. Tota la desfilada té un marcat to recordatori de la Mallorca pagesa del segle XIX, són molts els participants que es vesteixen segons l'habitual d'aquella època.

¹⁷ Ens basem en: Carvajal, A.; Gomila, A, i Nicolau, J. (coord..) (2007) Sant Antoni de Viana i Manacor, vuit segles de tradició. Manacor: Patronat de Sant Antoni.

¹⁸ Cant dels goigs populars <https://www.youtube.com/watch?v=VzglqB2cBgk>

- 5- El patronat de Sant Antoni. És un ens que es fa fundar el 1985 per tal de vetllar per la conservació i l'organització de la festa. Aglutina membres de l'església, de l'ajuntament i altres persones que participen activament de la festa. Son els continuadors de la tasca desenvolupada per l'Obraria de Sant Antoni, l'anterior ens organitzador de la festa.

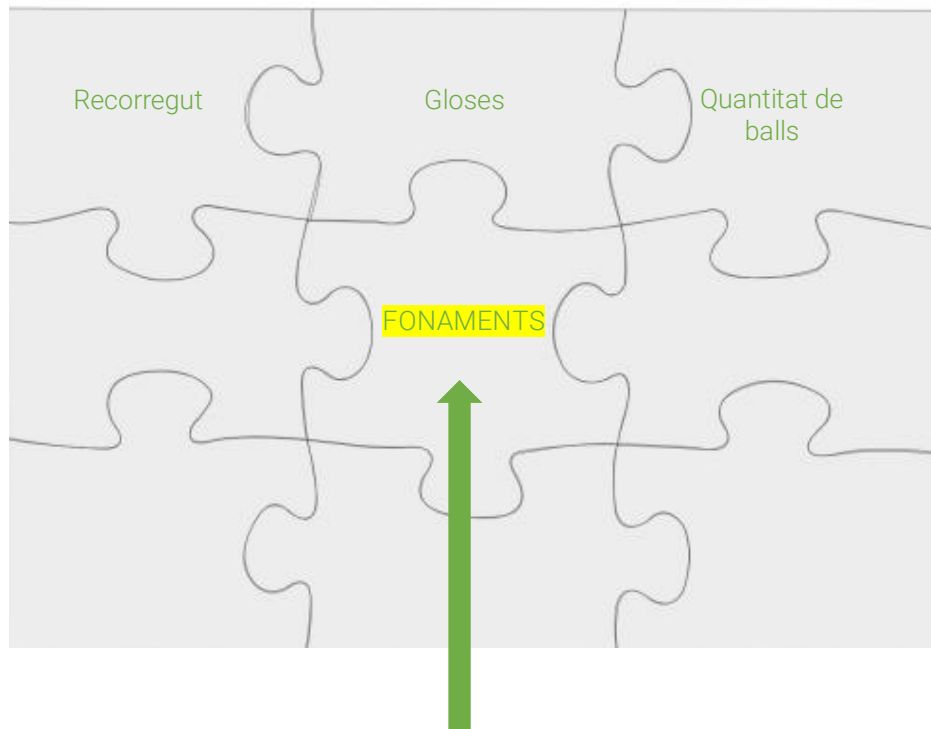
És evident que en els seus vuit segles de tradició la festa de Sant Antoni a Manacor ha canviat, ha evolucionat i s'ha adaptat als nous temps. Amb tot fins fa ben poc la perspectiva feminista i de gènere era quelcom que no havia entrat encara a la festa. El ball dels dimonis és probablement el tret més representatiu de la festa i fins el 2023 havia estat interpretat per homes. El 2019 l'Assemblea Antipatriarcal de Manacor va engegar una campanya per denunciar la manca de participació femenina a la festa, creant la figura de la “dimònia” i les “completes alternatives” per tal de reivindicar el paper de la dona. Després de quatre anys de protestes l'assemblea va aconseguir que una dona participés en el primer ball dels dimonis representant la figura del dimoni petit el 2023, i enguany ha estat el primer any on la dona s'ha incorporat en el ball dels dimonis amb naturalitat els dies 16 i 17, a més, s'han introduït diversos punts lila per a poder denunciar agressions.

És innegable que la lluita feminista ha estat essencial per a renovar els valors morals que perpetua la festa però també ha estat necessari entendre quins són realment els fonaments i els trets essencials que es necessiten conservar. Si ens centrem amb el ball dels dimonis i utilitzem l'esquema que hem traçat anteriorment, fins el 2019 es contemplaven com a trets fonamentals:

- Que han de ser homes els que ballen interpretant el paper del sant i dels dimonis.
- Que el ball es du a terme els dies 16 i 17 de gener.
- La vestimenta dels dimonis i el sant.
- Els sonadors acompanyen durant el dia els dimonis posant música a la dansa.

Altres elements mutables serien:

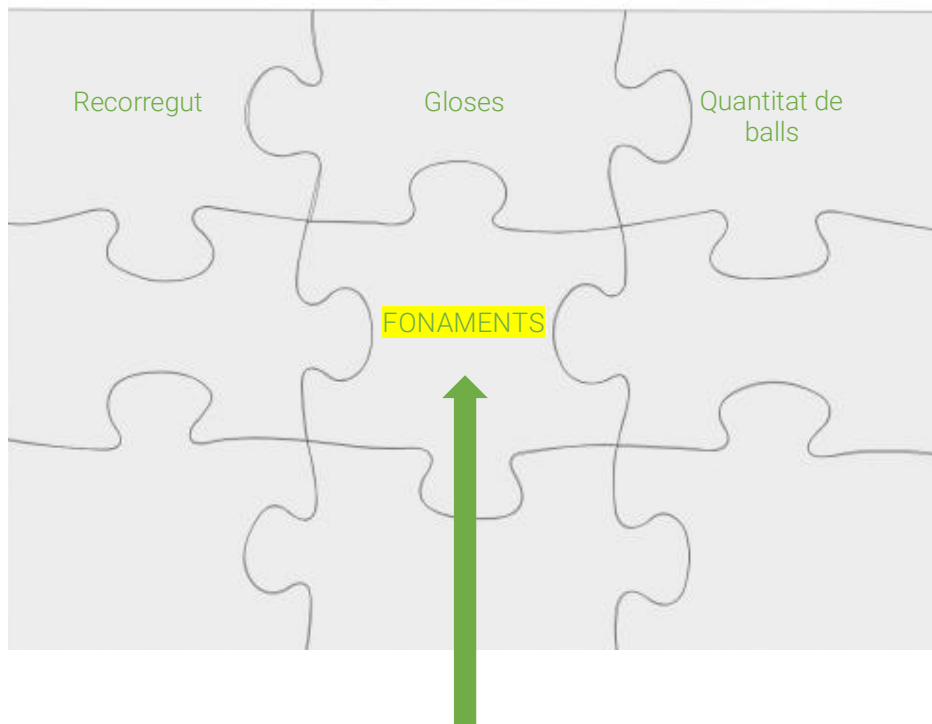
- El recorregut (depèn dels benefactors que aquell any sol·licitin un ball).
- Les gloses (van variant en funció del que el públic sap o demana).
- El nombre de balls que es fan per lloc (depèn de la quantitat que hagi aportat el benefactor i del temps).

- Els ballarins són homes
- El ball es du a terme els 16 i 17 de gener
- La vestimenta dels dimonis i el sant és la tradicional
- Els Sonadors posen música a la dansa

[Esquema 8] Elements fonamentals i altres elements del ball dels dimonis de Sant Antoni a Manacor. Esquema d'elaboració pròpia a partir de Gelabert, M. (2019) «La participació de la dona en la cultura popular: consideracions generals» dins Ramis, A. (coord.) IV Jornades de Cultura Popular i Tradicional de les Illes Balears. 3 i 4 de maig del 2019. Consell de Menorca

El procés d'incorporació de la dona a les danses de figures passa per la distinció entre la funció que representa cada personatge dels que formen part de la dansa o de la manifestació artística popular i de la persona que l'interpreta. Si en el ball dels dimonis de Manacor la figura central representa Sant Antoni Abad i "el bon fer cristià" i les altres figures representen els dimonis, el mal, la temptació, el que seria convenient és mantenir l'estructura i el sentit d'aquesta celebració, del bé per sobre del mal, que no es veuria alterada pel fet de què qui interpreta sigui d'un gènere o d'un altre. La qüestió principal no radica en el fet mateix, sinó en com la societat l'interpreta i el normalitza. D'aquesta manera, la representació de la victòria de Sant Antoni davant la temptació, del bé sobre el mal és el realment essencial de la dansa i el que s'hauria d'entendre com a fonamental.

- Els ballarins i les ballarines han d'interpretar la immutabilitat de Sant Antoni davant la temptació i la victòria del bé per sobre del mal
- El ball es du a terme els 16 i 17 de gener
- La vestimenta dels dimonis i el sant és la tradicional
- Els sonadors posen música a la dansa

[Esquema 9] Nous elements fonamentals i altres elements del ball dels dimonis de Sant Antoni a Manacor. Esquema d'elaboració pròpia a partir de Gelabert, M. (2019) «La participació de la dona en la cultura popular: consideracions generals» dins Ramis, A. (coord.) IV Jornades de Cultura Popular i Tradicional de les Illes Balears. 3 i 4 de maig del 2019. Consell de Menorca

La participació de la dona en la festa de Sant Antoni de Manacor és el reflex de l'evolució natural de la societat. La manera com les dones es vinculen a les manifestacions populars encaixa molt bé amb el model social que aquestes transmeten. És una mostra de com es planteja dins la consciència col·lectiva l'ideal del que ha de ser una societat, amb els rols assumits per cada un dels sexes. Si es planteja des d'una determinada estructura social, amb una jerarquia marcada, és pel fet que entre els seus membres hi ha una diferència d'estatus (Gelabert, 2019). Així doncs, la participació de la dona en la festa de Sant Antoni de Manacor és el reflex d'una evolució cap a una societat més respectuosa.

El cas dels cossiers de Montuïri

Els cossiers de Montuïri, entesos com a elements de gran càrrega identitària pels habitants d'aquest poble, són els agents encarregats d'interpretar un conjunt de danses que actualment se centren al voltant de les festes de la Mare de Déu d'Agost i de Sant Bartomeu. El seu origen data del segle XVI en les manifestacions culturals entorn de les celebracions del Corpus. Trobem cossiers a diferents punts dels països catalans i en podem documentar a diferents pobles de Mallorca –Manacor, Alaró, Algaida, Inca, Montuïri, Pollença, Campos i Son Sardina–. Amb el pas del anys, aquesta dansa ha experimentat diverses transformacions i canvis marcats per una profunda decadència durant el segle XX que va portar la desaparició de totes les colles de cossiers a Mallorca, llevat de les d'Algaida i Montuïri. A tombats de segle però, sorgeix un procés de recuperació d'aquesta manifestació cultural, fet que comporta canvis en la seva estructura i projecció (López, 2023; Socies i Mayol, 2017).

Com hem fet amb el ball dels dimonis de Manacor, a continuació en desglossarem els principals elements.¹⁹ A Montuïri el ball dels cossiers es representa per la figura de sis cossiers, una dama i un dimoni, tots ells interpretats per homes. Surten el dia de la Mare de Déu d'agost, el dia 15. Fan un recorregut per diferents comerços del poble per recollir les canyes de les joies²⁰ per a les corregudes de Sant Bartomeu. Aquest dia no van amb la indumentària específica de cossiers, sinó amb pantalons obscurs i camisa blanca. Tornen a sortir a l'horabaixa de la revetlla de Sant Bartomeu, 23 d'agost, van a completes a l'església (només des de 1997) i després fan un recorregut ballant davant diferents cases del poble a canvi d'un donatiu.

El 24, dia del patró, surten al matí, ballen davant cases particulars o cafès on també són obsequiats, acompanyen les autoritats civils des de l'ajuntament a l'església per a la missa major, així com també les autoritats religioses des de la rectoria. Dins la missa interpreten el ball de l'oferta i, en acabar, ballen davant i dins l'ajuntament.

El nombre de balls és extens i cada un té un nom i una coreografia pròpia que acaba amb la mort del dimoni. Aquests balls són acompanyats per flabiol i tamborino. Sol haver-hi dos

¹⁹ Ens fonamentem en: Sureda, A. M. (2005) El ball dels cossiers a Algaida i Montuïri: Dos pobles, dues festes. Dins Caramella: revista de música i cultura popular. Núm. 12, 70-76.

²⁰ Segons el DCVB premi atorgat en una curs, en un joc d'habilitat o en una competició qualsevol.

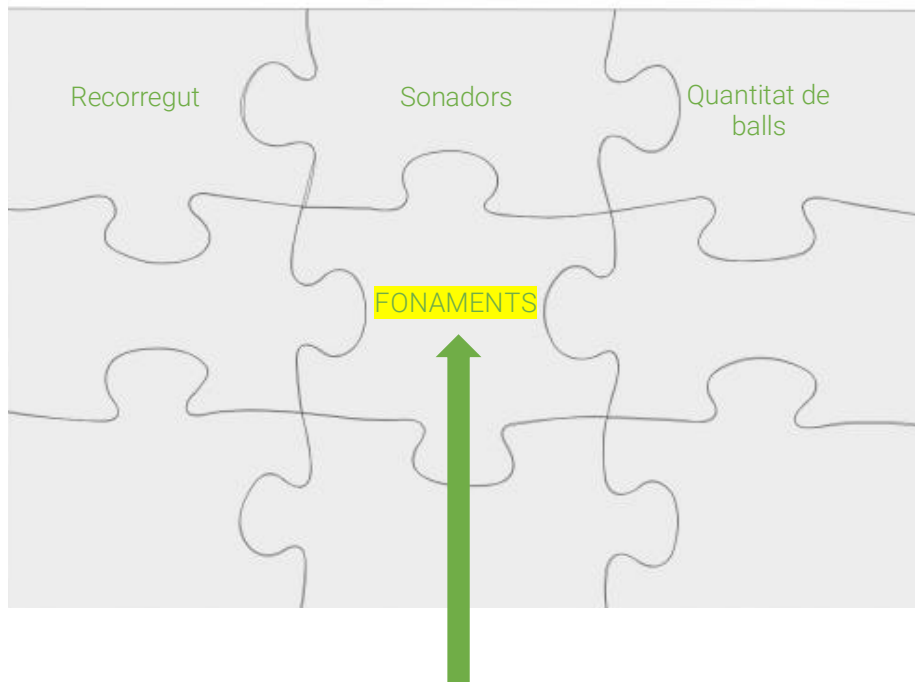
músics que toquen a l'uníson. També hi trobem unes xeremies que toquen als desplaçaments d'un lloc a l'altre, entre ball i ball, just abans de la mort del dimoni i al Ball de l'Oferta, a l'ofici. Els músics poden ser locals o de fora poble i no porten cap indumentària específica.

Pel que fa a la indumentària vesteixen sobre un fons blanc els colors rosa, verd i groc. Porten una camisa blanca amb cenyidor a la cintura i faixa ampla. Es cobreixen les espatlles i pits amb una capeta. Davall la falda, de la qual pengen cintes de colors, vesteixen calçons amb bufes blancs. Duen mitges blanques cobertes de fils de cascavells posats en diagonal, a més a més d'un capell ample folrat i decorat amb miralls i flors artificials de tela de colors. A les mans porten mocadors i rams d'alfàbrega. El dimoni va amb la cara tapada i banyes, i amb un vestit de sac de colors vius i dibuixos que volen representar l'infern. Porta un garrot llarg i unes escorretjades²¹ que usa per obrir pas entre la gent i marcar un espai perquè puguin ballar els cossiers. La dama porta camisa i calçons blancs llargs amb una falda de flors a sobre.

La forta masculinització d'aquestes danses, atès que no compten encara amb la participació de les dones, genera tensions i elements de debat entre diferents sectors tant del poble com de fora (Sureda 2005). Amb tot, cal mencionar que la dansa dels cossiers de Montuïri ha estat ballada en una ocasió per dones. Ens referim al grup de vuit dones cossieres que participaren –i guanyaren– en la dotzena edició dels Concursos Nacionales de Coros i Danzas, organitzats per la Secció Femenina i celebrats al llarg del 1955 i 1956. Recentment aquest esdeveniment ha estat estudiat per Pedro Jesús López, situant-lo al centre d'atenció per explicar les dinàmiques que han contribuït a patrimonialitzar una festa que no respecta la perspectiva de gènere. I és que en aquest cas concret els processos de patrimonialització han contribuït a fixar la dinàmica masclista. El procés de recuperació de la festa, durant la darrera meitat del segle XX i la declaració de la festa dels cossiers com a Festa d'Interès Cultural al 2018 –encara sota la jurisdicció de la llei de 2002 de cultura popular– fixen uns estatus que determinen aspectes que abans podien variar com ara el nombre de balladors, les sortides fora de data o fora poble, la gestió econòmica, etc. (López, 2024).

²¹ Segons el DCVB, instrument compost d'un garrot que a un cap duu una llendera, cordill fort, que s'usa per pegar ales bísties.

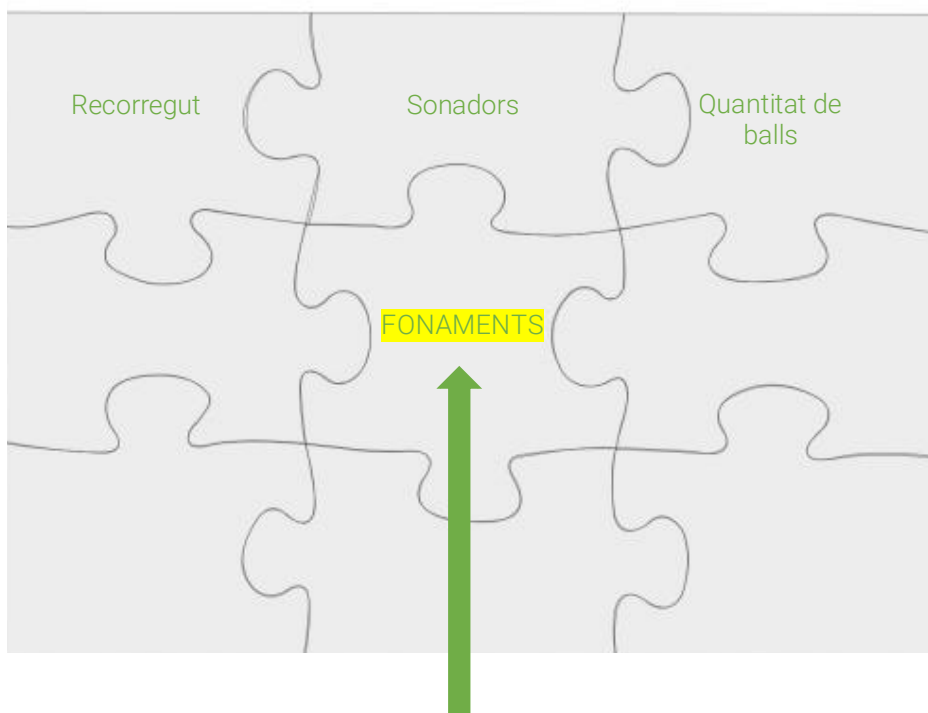
D'aquesta manera i seguint amb l'esquema anterior, els elements de la festa s'han fixat amb major contundència esdevenint molts d'ells elements "fonamentals":

- Els protagonistes del ball són 6 cossiers, una dama i un dimoni tots interpretats per homes.
- El ball s'interpreta els dies 15, 23 i 24 d'agost.
- La vestimenta és la tradicional
- Els sonadors posen música a la dansa

[Esquema 10] Elements fonamentals i altres elements del ball dels Cossiers a Montuïri. Esquema d'elaboració pròpia a partir de Gelabert, M. (2019) «La participació de la dona en la cultura popular: consideracions generals» dins Ramis, A. (coord.) IV Jornades de Cultura Popular i Tradicional de les Illes Balears. 3 i 4 de maig del 2019. Consell de Menorca

En el ball de les cossieres del 56 canvia el context i la relació de la dansa amb els individus per l'element competitiu del concurs i la localització dels balls en una gran sala de teatre. Es produeix doncs, una descontextualització d'aquests balls per un procés de folklorització. S'intenten mantenir part de la retòrica i elements rituals del context habitual d'aquestes danses però la diferència amb el ball dels cossiers en el marc de les festivitats de Montuïri és evident (López, 2024). Amb tot, la naturalitat amb la que es viu l'esdeveniment des del poble i la rebuda de les cossieres un cop guanyen el concurs ens porten a assegurar que la participació femenina és possible i que no posa en perill la significació cultural que s'ha assignat a la festa com a part rellevant de la identitat i la tradició del poble. La participació de la dona és viable si de nou reconfigurem els elements vertaderament fonamentals de la festa: el ball dels cossiers és en realitat un clam a la fecunditat representada per la dama i celebrada i envoltada pels cossiers. Aquesta interpretació és el vertaderament essencial de la representació, la mà executora no hauria de determinar-la.

- El ball dels cossiers és al·legòric de la celebració a la fecunditat representada a partir de la figura de 6 cossiers, una dama i un dimoni.
- El ball s'interpreta els dies 15, 23 i 24 d'agost.
- La vestimenta és la tradicional
- Els sonadors posen música a la dansa

[Esquema 11] Nous elements fonamentals i altres elements del ball dels Cossiers a Montuïri. Esquema d'elaboració pròpia a partir de Gelabert, M. (2019) «La participació de la dona en la cultura popular: consideracions generals» dins Ramis, A. (coord.) IV Jornades de Cultura Popular i Tradicional de les Illes Balears. 3 i 4 de maig del 2019. Consell de Menorca

El ball dels cossiers de Montuïri es pot entendre com un cas de “patrimoni difícil” definit per Sharon Macdonald (2009) com un passat que és reconegut com a significatiu en el present però que resulta difícil de conciliar públicament amb una identitat contemporània, positiva i autoafirmativa –en el cas que ens ocupa degut al seu component masculista–. Aquest tipus de patrimoni també resulta problemàtic perquè irromp en el present a partir de procediments disruptius, obrint divisions socials. D'altra banda és significatiu perquè ens demostra com un procés de patrimonialització pot resultar en una mala pràctica de fixació excessiva del patrimoni. Amb tot, la participació femenina és possible però per a que sigui una realitat cal obrir un nou procés revisionista i crític que torni a fomentar la festa sobre allò que n'és vertaderament essencial essent respectuós amb la tradició i aquells individus que s'identifiquen en ella.

11. CAP A UNA PARTICIPACIÓ EFECTIVA

Les problemàtiques que afecten a l'ètica de la salvaguarda que hem estat analitzat fins ara han anat resolent en la governança participativa fins a tal punt que aquest ha esdevingut un terme imperant dins el món del patrimoni. Els models de governança participativa neixen com una reacció a la gestió del patrimoni focalitzada essencialment en mans expertes (Smith, 2006) destacant la participació activa de la societat civil. Aquesta agència esdevé un element clau en la presa de decisions per aconseguir una gestió efectiva i equitativa del patrimoni. L'enfocament en el paper dels actors civils coincideix amb un canvi «democràtic» en la governança cultural en general, que afecta l'ús, l'accés i la gestió del patrimoni (Alguacil Gómez, 2005; Schmitt, 2011).

Amb tot, en els processos de patrimonialització la participació ha estat sovint utilitzada des d'un enfocament «cosmètic» esdevenint quelcom que més enllà del paper no compleix amb la promesa inicial de justícia i democràcia. Això es deu a diversos motius, el principal és que la participació comunitària sempre es veu restringida per les fractures socials existents entre els diversos factors i agents que hi participen ja que sovint aquests tenen capacitats d'influència diferents (Cortés-Vázquez et al., 2017). En patrimoni és freqüent que la comunitat portadora quedi influenciada per les veus expertes que medien la participació dins els processos de patrimonialització dels bens culturals: la participació té lloc una vegada un grup d'experts ja ha identificat les necessitats, limitacions, els reptes i el potencial del bé patrimonial i per tant, tot i que pot aportar informació nova, el grau d'agència de la comunitat portadora queda limitat pel que ja s'ha treballat en la fase prèvia al procés participatiu. Podríem dir que la participació que es contempla en patrimoni la majoria de vegades actua en nom d'un fi preestablert deixant de banda altres reclams de la comunitat portadora, especialment aquells que en són més subversius (del Mármol, 2019).

D'aquesta manera la participació s'utilitza més com a procés consultiu. Llavors esdevé un mitjà per legitimar decisions ja preses, proporcionant una fina capa de participació per atorgar autoritat moral al procés de patrimonialització. Els resultats estan oberts a ser llegits i utilitzats de manera selectiva per aquells amb el poder de decidir. Rarament hi ha garanties que el que es diu serà tingut en compte (Cornwall, 2008).

Participar en un procés de patrimonialització no equival a tenir-hi una veu. La veu ha de ser alimentada. Les comunitats necessiten sentir-se capaces d'expressar-se sense por de represàlies o l'expectativa de no ser escoltades o preses seriosament. I això, és clar, no es

pot garantir, per molt ben intencionats que siguin els impulsors del procés. Mentre aquells que inicien processos participatius a nivell comunitari poden crear un espai perquè la gent s'expressi obertament, no tenen cap control sobre el que pot succeir en conseqüència. Traduir la veu en influència requereix més que simplement tenir maneres efectives de captar el que la gent vol dir; implica esforços tan dels professionals que gestionen el patrimoni, com de les autoritats que l'impulsen i de les comunitats que hi participen.

Especialment, pel que respecta aquest darrer agent, encara que s'ha posat molt èmfasi en desenvolupar processos d'inclusió que assegurin que grups particulars no quedin exclosos del procés, s'ha prestat menys atenció a l'autoexclusió (Cornwall, 2008). L'assumpció sol ser que si es perfeccionen els mecanismes i les metodologies, s'aconsegueix una «participació plena». Hi pot haver moltes raons per la no participació. L'autoexclusió pot estar associada a la manca de confiança, a l'experiència de ser silenciats per veus més poderoses o al temor a represàlies. Pot ser que les persones sentin que no tenen res a aportar, que el seu coneixement i les seves idees tenen més probabilitats de ser objecte de bafa que de ser preses seriosament. D'altra banda, les iniciatives participatives solen partir de la idea que tothom vol participar. L'elecció activa de no participar rarament és reconeguda. No obstant això, quan les persones tenen poc sentit d'afiliació a una comunitat, poden tenir poc interès a dedicar temps a les qüestions «comunitàries». Per a algunes persones, els costos d'oportunitat de participar simplement no superen els beneficis; aquests costos rarament es tenen en compte en els processos de patrimonialització.

Per obrir una via cap a la participació efectiva cal que l'abracem des del seu context i realitat, amb una mirada reflexiva, crítica i propositiva, afavorint el diàleg i la implementació d'accions sostenibles. És per això que a continuació farem algunes propostes que considerem que cal tenir en compte a l'hora d'abordar un procés participatiu en patrimoni.

- 1 • Els processos participatius han de reconèixer les **comunitats com expertes**, coneixedores de la seva realitat, dels seus problemes, amenaces i d'alternatives de solució.
- 2 • La **col·laboració, el diàleg i la negociació** entre els diversos actors que participen en el procés de patrimonialització ha de ser **transparent**.
- 3 • S'han de reconèixer les comunitats en els processos de presa de decisions. Més enllà de comunitats portadores se les ha de reconèixer com a **comunitats gestores**.
- 4 • En la gestió comunitària les principals **beneficiàries** han de ser les **comunitats**.
- 5 • Les comunitats gestores s'han de definir a si mateixes i estaran constituïdes per diferents individus (fins i tot institucions) amb distintes trajectòries i interessos, que aconseguixin articular-se en el **projecte comú de protegir i enfortir el seu PCI**.
- 6 • cal assumir que existiràn tensions i diferències que implicaràn exercicis de diàleg i consens constant per assolir certa unitat. S'ha de deixar constança d'aquestes tensions i s'ha de **respectar la diferència**.
- 7 • mai es pot donar la participació per suposada. Formar part d'un procés participatiu implica temps i esforços per això és important que tingui **incentius**.
- 8 • S'ha d'afavorir el **diàleg horitzontal** per assolir igualtat de condicions d'interacció i que no sigui una imposició vertical.
- 9 • La **participació** ha d'anar més enllà de la consulta per a assolir un rol **protagonista** en el procés de presa de decisions.
- 10 • Cal dotar amb **recursos** suficients el procés de participació.
- 11 • S'han de respectar els **drets** de les comunitats gestores i s'ha de garantir que les comunitats no estaran subjectes a valors externs.
- 12 • S'ha de respectar el **dret a no participar**.

A continuació seguirem els postulats de la iniciativa Crespial²² per a traçar una ruta metodològica efectiva aplicable a processos participatius en la patrimonialització del PCI. En les següents etapes s'han de considerar tots els punts que hem desglossat a la pàgina anterior.

Etapa 1. Planificació interna i aproximació a la comunitat.

En aquesta primera etapa hi treballen els tècnics encarregats de mediar el procés de patrimonialització del bé. És on es du a terme la primera presa de contacte entre tècnics i comunitat/s. Per això és important que els i les tècnics estiguin informats i respectin les normes de la cultura local i els usos consuetudinaris. També cal comptar amb coneixement previ de la comunitat, de les seves dinàmiques d'organització, dels seus temps i de les seves ocupacions. S'ha de començar a dissenyar un pla de treball de manera conjunta i plantejar-se objectius pertinents així com delimitar els resultats esperats.

Les visites prèvies permeten establir contacte i identificar actors per explorar l'interès que poden tenir, i en conseqüència, informar de les intencions. El diàleg permetrà conèixer amb claredat què és el que es pretén realitzar, qui hi intervindrà, on es durà a lloc, quan i en quin temps i amb quines finalitats.

Etapa 2. Planificació conjunta del treball.

En aquesta etapa s'ha de definir el mode de participació de la comunitat i dels altres actors. És essencial el consentiment previ, lliure i informat. La planificació conjunta s'hauria d'erigir sobre aquests quatre passos:

2.1. Caracterització de la comunitat. Ha de tenir en còpte el context territorial, social, cultural, polític, històric i ambiental així com el sistema cultural, les formes d'organització, els nivells de representativitat i els sistemes de presa de decisions de la comunitat.

²² CRESPIAL (2020) Participación comunitaria para la salvaguardia del PCI. Lineamientos orientadores para los estados. Cusco: Crespial.

2.2. Diagnosi. El diagnosi ha de permetre definir la manifestació i el seu estat actual, identificant riscos, amenaces i el nivell de viabilitat. De la mateixa manera, s'han de determinar els actors socials relacionats amb l'expressió i les seves relatives tensions.

2.3. Definició del procés. S'identifiquen les necessitats i perspectives de la comunitat. També s'estableix el nivell d'incidència territorial i poblacional. En aquesta fase és on s'espera generar acords que permetin prendre decisions en conjunt per tant es important concretar un calendari conjunt de treball que sigui amable amb tot l'equip de treball

2.4. Concertació dels mecanismes de participació. Això serà determinant per una gestió compartida efectiva al llarg del procés.

Etapla 3. Recopilació, sistematització i gestió de la informació.

En aquesta etapa, el diàleg emergeix com el camí pel qual es desenvolupen els coneixements, mitjançant la identificació i valoració dels altres participants. En participar, les comunitats i les persones obtenen una veu que genera coneixement, plantegen qüestions, discuteixen problemes, analitzen amb base en la seva comprensió, en el context, i adopten una actitud propositiva per a la transformació. Les comunitats són reconegudes com a agents actius en la construcció del seu saber. En aquest procés s'utilitzen eines de participació com ara mapes participatius, investigació participativa, vídeos, fotos participatives per adquirir coneixement a partir de les pròpies vivències de les persones i dels sentiments que les situacions o els problemes del seu entorn els desperten. Tanmateix, perquè aquestes eines siguin eficaces, és essencial que els tècnics mantinguin una actitud oberta al diàleg horitzontal.

Etapla 4. Desenvolupament de les accions de salvaguarda.

La salvaguarda de les expressions culturals implica el desenvolupament d'un procés participatiu, obert i equitatiu, que es concep com una gestió compartida. Aquest procés pot comptar amb elements per al desenvolupament exitós:

Fomentar el diàleg entès com l'encontre horitzontal de sabers de tots els actors socials implicats, essent la comunitat un actor primordial, i el reconeixement que tots poden aportar i l'apreciació de l'altre. Aquest exercici de diàleg porta a que cadascuna de les parts involucrades revisi el seu propi procés d'interacció i creï accions individuals i col·lectives per a la salvaguarda.

En participar, les comunitats i les persones adquireixen veu i construeixen coneixement, es fan preguntes, es qüestiona, la qual cosa afavoreix a analitzar els contextos, veure les possibilitats i assumir una actitud propositiva cap a l'entorn, així com per generar la transformació que es busca en els processos de salvaguarda.

Amb la inclusió de la participació, les comunitats són reconegudes com a agents actius en la construcció del seu coneixement. No obstant això, perquè sigui efectiu, cal utilitzar eines i metodologies que ho facilitin, incentivin i reforcin. És necessari recordar que les formes de relació i comprensió dels fets a nivell comunitari són diferents a les lògiques de l'Estat, de l'acadèmia o d'altres institucions.

Un altre element fonamental és que totes les persones involucrades en el procés de salvaguarda han de ser considerades com a actors socials actius, que dialoguen i aporten, i no només que escolten passivament, per la qual cosa és imprescindible preguntar contínuament: "Com dialoguem? Com es tenen en compte els dubtes de les comunitats? Com s'està comprenent la feina que es durà a terme? Com es dona el lloc que mereixen les contribucions de la comunitat per incentivar que continuï contribuint amb el seu coneixement?"

Aquest enfocament reforça la gestió compartida del PCI, afavorint el desenvolupament de capacitats a la comunitat per aconseguir la sostenibilitat de la salvaguarda. Aquests són reptes que han de ser presents per qüestionar si les metodologies i les eines triades són les adequades per assolir els objectius. Aquestes eines utilitzades per adquirir coneixement han de partir sempre de la pràctica, del que les persones saben, de les seves experiències, dels seus sentiments i de les problemàtiques de l'entorn. A més, les eines han de plantejar-se segons l'edat de les persones participants, segons el seu sexe o el seu gènere.

Entre aquestes eines es troben els mapes, la investigació, els vídeos i les fotografies, que s'han comentat amb anterioritat, totes elles participatives. Però aquestes no són les

úniques, també existeixen eines més properes a l'experiència de les comunitats com ara els tallers, o el cercles de coneixement. L'ús d'aquestes eines afavoreix la feina que es realitza amb les comunitats, però per si soles no garanteixen una implicació efectiva. També es poden utilitzar eines més clàssiques com entrevistes. En tots dos casos, el fonamental és l'actitud de diàleg que ha de mantenir i transmetre el facilitador. Sense aquesta actitud de diàleg, és impossible construir un coneixement des de tots els actors en joc, reforçant al mateix temps la promoció de l'apropiació dels processos mitjançant la construcció corresponsable dels mateixos.

Eta 5. Monitoreig i avaluació

El seguiment de les activitats i l'execució de les accions plantejades ha de ser una responsabilitat compartida entre els funcionaris i els diferents actors involucrats en la manifestació. Això es pot realitzar mitjançant la creació de grups gestors o grups de salvaguarda que inclouguin tots els actors, amb l'atenció especial de no considerar-los com a propietaris de la manifestació i de garantir que tota la comunitat estigui involucrada en el seguiment.

El seguiment permet ajustar les accions previstes i identificar les lliçons apreses, redefinint els objectius establerts. De manera similar, l'avaluació del procés és essencial per poder mesurar els impactes de les accions desenvolupades.

No obstant això, un dels reptes actuals és la manca d'eines d'avaluació a la regió. Un marc de referència important per als tècnics és el marc global de resultats desenvolupat per la UNESCO per a la Convenció de 2003.²³ Els indicadors proposats en aquest instrument poden ajudar a reflexionar sobre com cada acció contribueix als objectius establerts. Un altre punt rellevant són els criteris utilitzats per les mateixes comunitats per avaluar el procés.

²³ <https://ich.unesco.org/es/marco-global-de-resultados-00984>

1

• Els processos participatius han de reconèixer les **comunitats com expertes**, coneixedores de la seva realitat, dels seus problemes, amenaces i d'alternatives de solució.

2

• La **col·laboració, el diàleg i la negociació** entre els diversos actors que participen en el procés de patrimonialització ha de ser **transparent**.

3

• S'han de reconèixer les comunitats en els processos de presa de decisions. Més enllà de comunitats portadores se les ha de reconèixer com a **comunitats gestores**.

4

• En la gestió comunitària les principals **beneficiàries** han de ser les **comunitats**.

5

• Les comunitats gestores s'han de definir a si mateixes i estaran constituïdes per diferents individus (fins i tot institucions) amb distintes trajectòries i interessos, que aconseguixin articular-se en el **projecte comú de protegir i enfortir el seu PCI**.

6

• cal assumir que existiràn tensions i diferències que implicaràn exercicis de diàleg i consens constant per assolir certa unitat. S'ha de deixar constança d'aquestes tensions i s'ha de **respectar la diferència**.

7

• mai es pot donar la participació per suposada. Formar part d'un procés participatiu implica temps i esforços per això és important que tingui **incentius**.

8

• S'ha d'afavorir el **diàleg horitzontal** per assolir igualtat de condicions d'interacció i que no sigui una imposició vertical.

9

• La **participació** ha d'anar més enllà de la consulta per a assolir un rol **protagonista** en el procés de presa de decisions.

10

• Cal dotar amb **recursos** suficients el procés de participació.

11

• S'han de respectar els **drets** de les comunitats gestores i s'ha de garantir que les comunitats no estaran subjectes a valors externs.

12

• S'ha de respectar el **dret a no participar**.

[Esquema 13] Esquema resum de l'apartat 11 de la investigació Cap a una participació efectiva. Esquema d'elaboració pròpia

1. PLANIFICACIÓ INTERNA I
APROXIMACIÓ A LA COMUNITAT

2. PLANIFICACIÓ CONJUNTA DEL
TREBALL

3. RECOPIACIÓ, SITEMATITZACIÓ I
GESTIÓ DE LA INFORMACIÓ

4. DESENVOLUPAMENT DE LES
ACCIONS DE SALVAGUARDA

5. MONITOREIG I AVALUACIÓ

CAPÍTOL IV. ESTUDI DE CAS. L'INVENTARI DEL PATRIMONI CULTURAL IMMATERIAL DE MALLORCA (IPCIM)

[FIG. 5] Sebastià Mulet, *Mercat*. Home i dona venent galls d'indi (1950-1990). Arxiu de So i d'Imatge de Mallorca, Fons Sebastià Mulet.

12. L'IPCIM. PRESENTACIÓ DEL PROJECTE

13. MEMÒRIA DE L'ESTUDI REALITZAT AMB TÈCNIQUES DE RECERCA QUALITATIVES I QUANTITATIVES

14. COMPARACIÓ I ANÀLISI DELS RESULTATS

15. PROPOSTES DE MILLORA

12. L'IPCIM. PRESENTACIÓ DEL PROJECTE

L'inventari del Patrimoni Immaterial de Mallorca (IPCIM) és un projecte d'identificació, definició i descripció de les diferents tradicions, rituals, actes festius, músiques i sabers artesanals d'arreu del territori mallorquí que s'han anat transmetent de generació en generació fins avui amb l'objectiu de contribuir a la seva salvaguarda. El projecte, que va començar l'1 de gener de 2023, té una durada de 24 mesos, prorrogable 24 mesos més, fins al 2026. En total, es preveu inventariar al voltant de 600 manifestacions culturals. La Direcció Insular de Patrimoni hi destina 300.000 euros, fet que el converteix en el projecte d'inventari de patrimoni immaterial més ben dotat de tot l'Estat Espanyol.

El pla de treball s'ha dividit en zones i terminis. Durant el 2023 es va recollir material al Llevant de Mallorca i a Palma. A partir del 2024, aquesta tasca es du a terme a la zona de Ponent i Nord de l'illa. El 2025 es durà a terme al nord-est i al Pla-centre, i durant el 2026 serà el torn del Migjorn i Pla-Ponent de l'illa. En finalitzar el contracte, s'hauran inventariat un total de 600 manifestacions, 10 per cada municipi o barriada de l'illa.

El projecte per dur a terme l'inventari de patrimoni cultural immaterial de Mallorca, licitat pel departament de Cultura, Patrimoni i Política Lingüística del Consell de Mallorca, es va assignar a l'empresa Labrit Patrimoni Immaterial,²⁴ especialitzada en la gestió del patrimoni immaterial. És un grup multidisciplinari amb una gran experiència en la realització de preinventaris i inventaris de patrimoni immaterial. A més el projecte compta amb la participació de dos coordinadors, Andreu Ramis i Miquel Frontera, i vuit col·laboradors locals, que abasten àmbits que abracen des de l'antropologia fins a la història, història de l'art, filologia, llengua i literatura, així com també especialistes en patrimoni immaterial, gestió cultural i documental, gastronomia i perspectiva de gènere.

Com a tasca prèvia a l'inventari, es va dur a terme un estudi d'identificació de les manifestacions immaterials susceptibles de formar-ne part. Una feina que es va fer conjuntament amb el Servei de Patrimoni del Consell de Mallorca. Una vegada determinades les manifestacions per inventariar, es van identificar les principals fonts d'informació i es van assegurar els àmbits espacials i temporals exactes de cada manifestació, per elaborar un cronograma de treball precís.

²⁴ <https://labrit.net/es/>

Any	Zona	Municipi / Barriada	Nombre nuclis	Nombre total fitxes zona
2023	Llevant	Artà, Capdepera, Sant Llorenç des Cardassar, Santa Margalida, Muro, Son Servera.	6	60
	Palma	Son Ferriol, Sant Jordi, Es Molinar, El Terreno, Sa Vileta, Establiments, Santa Catalina, Centre.	8	80
2024	Ponent	Andratx, Banyalbufar, Calvià, Puigpunyent, Esporles, Valldemossa, Deià.	8	80
	Nord	Alaró, Bunyola, Consell, Escorca, Fornalutx, Sóller, Mancor de la Vall, Selva.	8	80
2025	Nord-Est	Binissalem, Lloseta, Inca, Campanet, Búger, Sa Pobla, Alcúdia, Pollença.	8	80
	Pla-Centre	Ariany, Costitx, Lloret de Vistalegre, Llubí, Montuïri, Sant Joan, Sineu, Maria de la Salut.	8	80
2026	Migjorn	Campos, Felanitx, Manacor, Petra, Porreres, Vilafranca de Bonany, Santanyí, Ses Salines.	8	80
	Pla-Ponent	Algaida, Sencelles, Llucmajor, Marratxí, Santa Eugènia, Santa Maria del Camí.	6	60
			Nombre total de fitxes	600

[Taula 14] Cronograma de treball de l'IPCIM. Taula cedida per Labrit Patrimoni.

En la primera fase de l'inventari, s'han enregistrat 43 manifestacions, 21 a la zona de Llevant i 22 a Palma. Entre les manifestacions ja enregistrades s'hi troben el cant de la Sibila de

Capdepera; les festes de Sant Antoni de Capdepera, Sant Llorenç, Son Servera, Artà i Muro; l'elaboració dels senyorets de Sant Blai i de la greixonera dels darrers dies a Sant Llorenç; l'ofrena floral i l'himne a Sant Ignasi de Son Servera; la construcció de ximbombes a Muro, i la festa de la llum a la Seu a Palma, entre d'altres.

La finalitat d'aquest inventari és conèixer el patrimoni immaterial de Mallorca i fer possible la seva durabilitat. Partint de la premissa de què les manifestacions són vives i dinàmiques, i formen part de la col·lectivitat, l'equip de Labrit, amb el suport del Consell de Mallorca, treballa conjuntament amb les comunitats portadores, un conjunt de persones de cada un dels municipis que aporten els seus coneixements i faciliten l'enregistrament de les manifestacions per inventariar. Els portadors són el bessó del patrimoni cultural immaterial. Les persones formen part activa d'aquest patrimoni gràcies a la transmissió intergeneracional que en fan i, per tant, n'esdevenen protagonistes. La seva implicació en el projecte és indispensable.

Amb tota la informació recaptada per mitjà de les diferents fonts i alternant tasques de gabinet i de treball de camp, es procedeix a redactar les fitxes d'inventari seguint el model de l'Institut Ramón Muntaner (IRMU). El següent pas, consisteix en la introducció a la base de dades de l'IPCIM i l'elaboració de les corresponents memòries d'execució, una per cada fase del projecte i una altra de caràcter global després de la seva finalització.

PRESENTACIÓ	Nom
	Àmbit
	Imatge de presentació
IDENTIFICACIÓ	Codi
	Tipus d'element
	Altres denominacions
	Breu descripció
	Grup i/o Comunitat
	Idioma d'expressió / Variant dialectal
LOCALITZACIÓ	Localització
	Descripció de la localització
DATACIÓ	Periodicitat
	Descripció de la data de realització / periodicitat

DESCRIPCIÓ	Descripció General
	Història i transformacions de l'element
	Processos i preparatius
	Dedicació
	Ofici/Coneixements tècnics
	Eines, infraestructures i objectes emprats i/o accessoris
	Participants/Executants
	Ús i funció
INTERPRETACIÓ	Significació simbòlica/Socioeconòmica
SALVAGUARDA	Transmissió
	Viabilitat / Riscos
	Valoració de l'individu / grup / comunitat
	Mesures de salvaguarda preses pel grup / comunitat
	Protecció jurídico-administrativa / Reconeixement patrimonial
RECURSOS ASSOCIATS	Fotografies actuals (cinc)
	Vídeos actuals (un minut)
	Vídeo d'entrevista, si n'hi ha
	Imatges històriques, si n'hi ha
	Vídeos històrics, si n'hi ha
	Referències bibliogràfiques
INFORMACIÓ TÈCNICA	Participació del grup o comunitat en l'aportació de dades
	Investigadors
	Redactor/a de la fitxa
	Data de realització
	Darrera actualització de la fitxa
	Validador/a
	Projecte/Recerca

[Taula 15] Caracterització de les fitxes utilitzades per fer l'inventari. Taula d'elaboració pròpia.

El projecte de l'inventari del patrimoni cultural immaterial de Mallorca segueix amb l'exemple establert per l'Inventari del Patrimoni Cultural Immaterial de Menorca (IPCIME), primer, perquè s'inspira en la mateixa metodologia i després perquè utilitza la mateixa base de

dades. D'altra banda, cal mencionar que és la primera acció de salvaguarda del PCI que neix a l'illa després de la promulgació de la Llei 18/2019, de 8 d'abril, de Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial on s'insta als diferents consells insulars a elaborar un inventari de les manifestacions patrimonials de cada illa. Com a tal l'hem de concebre com una acció d'importantíssima envergadura per a la salvaguarda i continuïtat del PCI mallorquí i com una gran passa cap a la gestió democràtica del patrimoni. No només perquè les comunitats seran gestores del patrimoni durant el procés d'inventari sinó també perquè el procés contribuirà al desenvolupament socioeconòmic sostenible de la regió.

Amb tot, si bé l'IPCIM es planteja com un projecte que contempla la dimensió social i participativa i per tant suposa un canvi en les polítiques de salvaguarda del PCI a l'illa, en les pàgines que segueixen ens proposem analitzar la vertadera magnitud del projecte. Recuperarem la hipòtesi inicial de la investigació per demanar-nos fins a quin punt l'IPCIM respecta les consideracions ètiques que contribueixen a la democratització del patrimoni, com s'aplica el procés participatiu i quina rellevància té el projecte dins la societat Mallorquina, posant especial atenció en les comunitats portadores.

Per què són necessaris els inventaris?	Per què cal inventariar el PCI de Mallorca?
Per identificar i definir els elements del PCI.	Perquè el PCI mallorquí es compon d'expressions múltiples, és a dir, integra des de les festes populars, fins a activitats productives, sense deixar de banda les expressions orals, els rituals, les arts de l'espectacle, el coneixement relacionat a la salut i a la gastronomia o les formes de sociabilitat col·lectiva entre d'altres.
Per establir-ne la viabilitat	Per identificar, definir i acotar els elements que l'integren.
Per generar un procés tendent a la salvaguarda.	Per tenir recursos de cara la formulació d'un procés de salvaguarda.
Per reafirmar la continuïtat dels membres de la comunitat.	Per definir quines són les comunitats portadores en sentit d'identitat i pertinença respecte a l'element seleccionat.

	L'inventari d'aquest patrimoni serveix per valorar i reconèixer la riquesa cultural i la diversitat de pràctiques i sabers propis de les diverses comunitats de Mallorca. Això pot ajudar a elevar l'autoestima i el sentit de pertinença dels habitants, així com a promoure el respecte i la comprensió entre les diferents cultures i grups ètnics que conviuen a l'illa.
Per contribuir al pla de gestió pública i al desenvolupament sostenible	Perquè els membres de la comunitat identifiquin, defineixin i valorin els elements del PCI i els béns que se li associen amb possibilitat de risc i necessitat de salvaguarda, degut a la disminució de la seva sostenibilitat. A més, l'inventari del patrimoni cultural immaterial pot ser una eina per al desenvolupament del turisme cultural sostenible, ja que pot facilitar la promoció i la comercialització d'experiències culturals autèntiques i responsables dirigides cap a un model turístic més respectuós amb el territori.
Per fomentar l'educació i la investigació.	Per sensibilitzar a la comunitat sobre la rellevància del PCI, la seva revitalització, la seva difusió i els elements associats.

[Taula 16] Taula sobre la necessitat d'inventariar el PCI i sobre la rellevància de l'IPCIM. Taula d'elaboració pròpia.

11. MEMÒRIA DE L'ESTUDI REALITZAT AMB TÈCNIQUES DE RECERCA QUALITATIVES I QUANTITATIVES

Establir una memòria de com s'han aplicat les tècniques de recerca ens ajudarà a comprendre millor la investigació així com les seves limitacions. Per començar, cal mencionar que quan es va idear la metodologia d'estudi es temptejava la possibilitat de realitzar unes pràctiques al Servei de Patrimoni del Consell de Mallorca, que és l'òrgan que impulsa i vehicula les tasques d'inventari. D'aquesta manera, la investigadora tindria la possibilitat de participar més activament del projecte facilitant-ne l'observació participant i el contacte de cara a la realització d'entrevistes i grups de discussió. Amb tot, les pràctiques no s'han acabat efectuant, el que ha dificultat les tasques d'investigació. Davant d'aquest inconvenient es va optar per traçar un pla d'investigació alternatiu.

Així doncs, s'han efectuat entrevistes a alguns membres de l'equip de Labrit Patrimoni, el principal objectiu d'aquestes entrevistes ha estat entendre com s'està efectuant l'inventari i amb quines determinacions es troba. Ens interessava conèixer l'opinió més subjectiva dels especialistes de cara a la relació que s'ha estipulat entre l'empresa i la institució pública que impulsa el projecte. Se'ls ha preguntat sobre el pla de participació, sobre el finançament, sobre el pla de treball i sobre la naturalesa de les manifestacions que s'han inventariat.

També s'han dut a terme entrevistes a membres de diferents comunitats portadores que han participat a l'inventari. Però un primer contacte amb els entrevistats va posar sobre la taula la idea de què l'entrevista no era la millor eina metodològica per obtenir els resultats esperats ja que es demanava als entrevistats que avaluessin el procés participatiu. De seguida van relacionar la investigadora amb un agent implicat en l'inventari i no es mostraven suficientment crítics amb el projecte. Així doncs, es va canviar el format metodològic per l'enquesta anònima. L'ús d'una eina més impersonal com és el *google forms* va fer que els participants de l'inventari es mostressin més analítics.

L'enquesta, com a eina d'investigació també s'ha aplicat a diferents sectors de la societat illenca. L'objectiu d'aquest segon formulari era establir una panoràmica general sobre fins a quin punt la població és coneixedora de l'estat actual de les polítiques de salvaguarda del PCI a l'illa, s'ha preguntat sobre si tenien constància de l'inventari, sobre la definició del PCI i sobre algunes consideracions ètiques al voltant de què i com s'ha de salvaguardar.

Al tractar-se d'una primera experiència de la investigadora amb la utilització d'aquestes tècniques de recerca, també han sorgit limitacions. En aquest sentit la investigació ha estat en si mateixa una experiència d'aprenentatge molt enriquidora: la signant ha après a traçar plans alternatius davant els inconvenients sorgits, a col·laborar amb experts en la metodologia aplicada com ara col·legues antropòlegs i sociòlegs que l'han ajudat i, a ser conscient de les seves mancances.

Entre aquestes cal destacar que a l'haver utilitzat eines TIC per a la realització de formularis el públic es veu reduït, els sectors més grans de la població no tenen els mitjans o les habilitats necessàries per utilitzar aquest tipus de recursos. Aquest factor ha determinat bastant les enquestes a la comunitat portadora: s'han cercat perfils més joves quan la majoria dels participants de l'inventari passen dels 70 anys.

D'altra banda, el radi d'aplicació de les enquestes per conèixer l'opinió general sobre les polítiques de salvaguarda del PCI actuals a Mallorca es veu limitat per la xarxa de contactes de la investigadora. La meitat de les 234 respostes registrades corresponen a habitants de Manacor –municipi de residència de l'autora– per tant no podem prendre els resultats com una mostra representativa de l'opinió general de la societat de l'illa. Amb tot, si que ens serveix per establir una panoràmica més allunyada de la de les “veus expertes”.

Finalment cal mencionar que la recerca volia comptar també amb l'opinió de la institució pública –impulsora i coordinadora del projecte– per mitjà d'una entrevista al President del Consell Assessor de Patrimoni Cultural Immaterial de les Illes Balears, Andreu Ramis. Amb tot, una malaltia ha impedit efectuar-la. En contrapartida, s'ha optat per prescindir-ne tot i que de segur que les seves respostes haurien contribuït a eixamplar la investigació.

A l'annex trobareu els models de les entrevistes i enquestes

12. COMPARACIÓ I ANÀLISI DELS RESULTATS

Abans de presentar els resultats de l'estudi de cas val la pena recordar l'objectiu que l'ha motivat: es pretenia veure a partir dels mètodes de recerca que acabem de detallar quines mesures democratitzadores s'apliquen en l'Inventari del Patrimoni Cultural Immaterial. A partir d'aquest estudi de cas podem veure quina rellevància tenen aquestes mesures en les polítiques de salvaguarda que s'apliquen actualment a l'illa.

Com qualsevol mesura de salvaguarda, L'IPCIM ha d'enfrontar-se a dificultats que són difícils de resoldre i que en general, es van repetint.²⁵ Primerament, tot i que el projecte pretén mantenir un caràcter dinàmic que permeti modificacions futures per assegurar la viabilitat del patrimoni en qüestió, l'inventari, és en última instància una mesura que el fixa, arreplegant els béns patrimonials com a elements delimitats. Sobre aquest tema, Marcel Pich, un dels professionals que redacta les fitxes d'inventari comentava la dificultat de enregistrar una manifestació del PCI en tota la seva complexitat quan tens un format delimitat –vídeos d'un minut, cinc fotografies, etc.– En segon lloc, s'ha creat inevitablement una jerarquia o prioritització patrimonial a causa de la definició de criteris que determinen què ha de ser inclòs a la llista i què no.

Respecte a les mesures ètiques preses en pro de la democratització del projecte hem detectat que existeix un biaix entre el discurs que es promou des de la institució pública sobre què és i com s'identifica l'Inventari i el discurs que defensen els professionals que hi treballen. Així doncs, el Consell de Mallorca ha caracteritzat l'IPCIM com un inventari amb molt d'abast i finançament que a més compta amb la participació de les comunitats portadores. Hem de llegir aquest discurs des de la intenció política que l'impulsa: el consell vol atribuir-se el mèrit d'haver posat en marxa un gran projecte en defensa de la cultura pròpia en un moment (2023) en què s'apropaven les eleccions i on se'l qüestionava per alimentar un procés de massificació turística que atacava la identitat i el patrimoni propis.

D'altra banda, els tècnics que hi treballen afirmen que al tractar-se d'un projecte tan pretensions en quant a l'abast –s'han d'inventariar 600 manifestacions– el finançament no és suficient. A més, s'ha hagut de destinar una partida del pressupost a la realització d'un pre-inventari. Com afirma Klara Larruzea, una de les persones que està coordinant aquest

²⁵ Per exemple, les mancances que trobem a l'IPCIM les atribuïem també a l'Inventari del PCI de Menorca (IPCIME).

projecte dins de l'estructura de Labrit Patrimoni, «la dotació permet fer front a un mínim treball de camp i registre gràfic i audiovisual acreditatiu. Aquesta dotació no comptava amb la necessitat d'un inventari preliminar d'identificació acurat». El fet que la càrrega de treball sigui tan elevada també ha propiciat un replantejament del model participatiu, ja que la governança participativa no es pot fer front amb els recursos que hi ha destinats al projecte. El que la institució pública defensa com un inventari que compta amb *participants* de les comunitats portadores, els especialistes que hi treballen ho defineixen com un inventari que compta amb *informants* de les comunitats portadores:

«Fonamentalment, el que s'ha fet ha estat recórrer al que hem denominat 'informadors de referència' per a cada una de les localitats o per alguna mena de manifestacions. Entenem com a persones informadores de referència aquelles que reuneixen la doble virtualitat de coneixedores de la realitat patrimonial d'una localitat, però que alhora estan directament implicades a la comunitat. Persones que tenen un clar i definit sentiment de pertinença a la localitat sobre la qual treballem i amb la qual se senten identificades.

Un cop seleccionades aquestes persones informadores locals de referència se'ls va remetre una breu enquesta que, a partir de la identificació dels àmbits que estableix el Pla Nacional de Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial (2011), els sol·licitava la identificació de les manifestacions que a cada un d'aquests àmbits consideraven rellevants localment. Finalment, se'ls sol·licitava la localització de contactes que, en un futur, permetin aprofundir en el coneixement de cada una d'aquestes manifestacions.

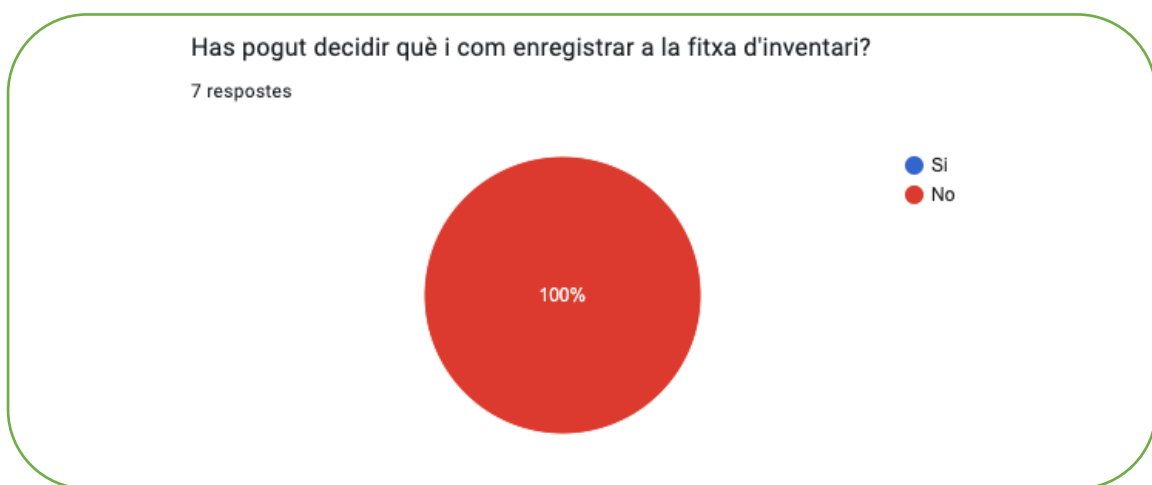
El mostreig que finalment fou possible obtenir per a tota l'illa fou de 92 enquestes trameses, a les quals es donaren 52 respostes (56,5%). Les respostes foren aportades per un total de 88 persones». (Entrevista Klara Larruzea).

Així doncs podem afirmar que el que s'havia identificat com un procés d'inventari que comptava amb la governança participativa és, a la pràctica, un inventari que té en compte la intervenció «d'informadors de referència» per a plantejar-los consultes i per mediar en les tasques de registre. Aquests informadors posen en contacte els especialistes amb individus portadors (un per manifestació) que els hi faciliten informació per documentar la fitxa.

Tot això ens porta a afirmar que la utilització de la participació és «cosmètica» per part de la institució pública, que la tracta gairebé com una etiqueta o segell de qualitat per validar

l'inventari des de la perspectiva de la horitzontalitat i l'obertura a la ciutadania. En canvi, l'empresa que l'ha efectuat, conscient de les seves limitacions, és més transparent sobre el tema de la "participació".

Les respostes de les enquestes que hem passat als individus que han desenvolupat el rol d'informants a l'inventari també ho mostren així: un 100% de les persones enquestades afirmen que no han pogut decidir què i com enregistrar a la fitxa d'inventari.

[Esquema 17] Resultats enquesta informadors IPCIM. Pregunta 7.

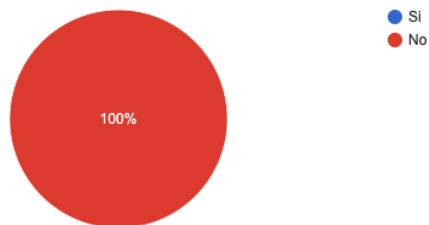
Els inventaris comunitaris són aquells que implementen una xarxa d'integració, intercanvi i cooperació. L'IPCIM si bé contempla les comunitats com expertes en les manifestacions de PCI que porten, no estableix aquesta xarxa. No podem parlar llavors de comunitats gestores.

Els informadors tampoc consideren que la seva participació en l'inventari suposi l'assumpció de responsabilitats en la continuïtat i sostenibilitat de les manifestacions que porten i gairebé la meitat dels enquestats expressen no haver participat en les tasques de diagnosi. Els resultats posen de manifest també la problemàtica en la manca d'incentius que promoguin la participació. En contrapartida els membres enquestats expressen que s'ha reconegut la seva expertesa i avaluen en general l'inventari com una experiència molt positiva. Això ens porta a afirmar –i els professionals de Labrit també ho constaten– que la ciutadania està disposada a participar fins i tot en unes condicions més precàries. Si l'IPCIM

comptés amb els recursos necessaris per establir un bon pla de participació el resultat seria molt enriquidor per la societat illenca.

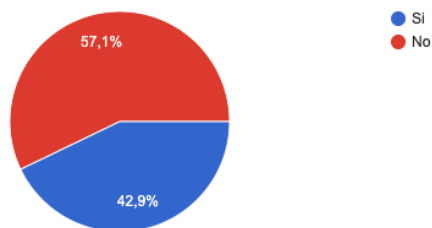
Diries que el fet de participar en l'inventari et responsabilitza en certa manera de la sostenibilitat, continuïtat o viabilitat del bé o manifestació cultural immaterial del qual ets portador/a?

7 respostes

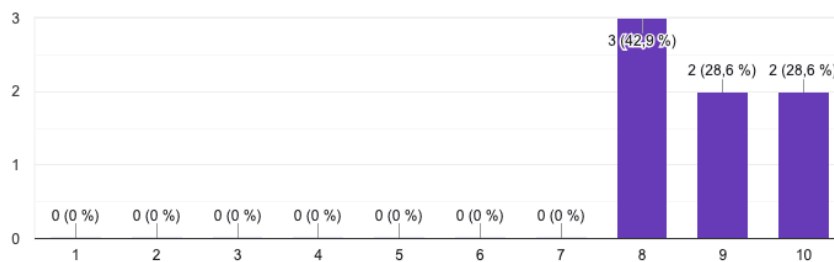
Has participat en el diagnòstic del bé cultural immaterial del qual ets portador/a? És a dir, has pogut identificar els seus riscos, amenaces i la projecció de futur?

7 respostes

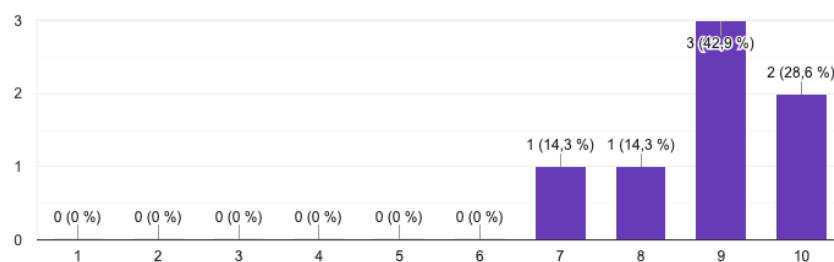
S'ha reconegut el teu grau d'expertesa en la temàtica?

7 respostes

Puntua la teva experiència participant a l'IPCIM.

7 respostes

Pel que respecta a la perspectiva de gènere queda lluny la paritat, hi segueix havent una participació femenina molt inferior a la masculina. De les 88 persones que han estat enquestades com a informadors de referència només 26 són dones (29%). És també major el nombre d'homes en el grup de professionals que du a terme l'inventari. Però és sens dubte en la naturalesa de les manifestacions inventariades on es demostra que cal encara anar més lluny en la introducció de la perspectiva de gènere. Els elements inventariats es divideixen segons ho marca el Pla Nacional de Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial en: (1) activitats productives, processos i tècniques; (2) creences, festes rituals i cerimònies; (3) tradicions orals, particularitats lingüístiques i formes de comunicació; (4) representacions, escenificacions, jocs i esports tradicionals; (5) manifestacions musicals i sonores; (6) salut, alimentació i gastronomia; (7) i finalment, formes de sociabilitat col·lectiva i d'organització social. Atenent a aquestes categories, s'ha intentat que dintre de les deu manifestacions inventariades per cada nucli, existeixi certa diversitat. Això suposa que s'han d'escollir una o dues manifestacions sota cada paraigües, i així s'acaba inventariant l'expressió més prototípica relacionada amb la categoria. Posem un exemple:

Si s'ha d'inventariar una manifestació relacionada amb l'àmbit de la sociabilitat col·lectiva i l'organització social, s'escollirà abans la canalització i gestió dels sobrants d'aigua a Deià, manifestació que gaudeix d'una posició de prestigi dins la consciència col·lectiva de la localitat i que a més, està més lligada a l'esfera masculina— que l'hàbit de “seure a plaça” o “fer cera”, una forma de sociabilitat que és més pròpia de l'esfera femenina i que està desapareixent però que no s'identifica tan fàcilment com a patrimoni. D'aquesta manera l'Inventari s'està convertint en un mostrari de les manifestacions més típiques i folkloritzades del nostre patrimoni immaterial, d'aquelles més espectaculars i performatives, les que requereixen de tècnica i habilitat, les que ja gaudeixen de prestigi contribuint a la perpetuació del relat autoritzat envers al Patrimoni Immaterial, des de la visió històrica androcèntrica, perquè és més fàcil reconèixer aquestes sota l'etiqueta de “patrimoni” que tenim integrada.

Respecte a la participació de la dona en les manifestacions inventariades, tot i que com hem vist, és menor que la dels homes, a la investigadora no li consta que s'hagi inventariat cap manifestació on es prohibeixi la participació femenina. Amb tot, les fitxes d'inventari encara no estan publicades i queden molts nuclis per inventariar.

Pel que fa a la interculturalitat és un tema al que tot i que se l'hi ha donat espai dins de l'inventari, des d'aquesta investigació considerem que s'hi pot treballar més. Quan se'ls hi ha preguntat pel tema, els professionals de l'equip de Labrit s'han emparat darrera la idea de la transmissió intergeneracional, com explica Klara Larruzea:

«Una de les característiques del PCI a tenir en consideració és la transmissió intergeneracional, i per la migració extraeuropea tardana dels nostres territoris, encara és aviat per a poder inventariar manifestacions on la comunitat portadora sigui exclusivament formada per persones migrades o racialitzades. No obstant això, sí que es poden tenir en consideració les comunitats provinents de la migració peninsular o europea del segle XX, així com comunitats culturals com la gitana. Exemples de manifestacions inventariades amb una àmplia representativitat de persones de diferents orígens o comunitats culturals són la Fira del Ram de Palma, la Cavalcada dels Reis de Palma o sa Rua de Palma». (Entrevista Klara Larruzea)

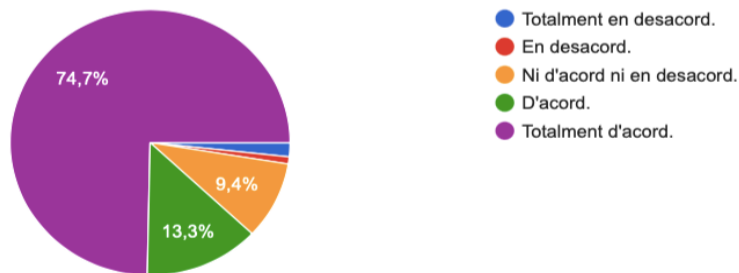
Quan se'ls ha preguntat sobre el patrimoni emergent han al·ludit a la mateixa idea. Aquí entra en joc una de les principals problemàtiques que afecten a la gestió del PCI arreu del món i és que la liquidesa i manca de consens en la seva definició afecta també a la seva salvaguarda. Quant de temps ha d'haver estat present una manifestació en un territori per a que se la consideri com a part integral del seu patrimoni? No és suficient que gaudeixi de segles de retransmissió intergeneracional a altres bandes? O que la població local la consideri i reconegui com a part integral de la seva identitat? A més, ens consta que s'han inventariat manifestacions com la *Cursa de caragols d'Alaró* que compta amb només nou anys d'història. Sembla ser que és suficient una dècada de tradició quan parlem de manifestacions que sorgeixen de la majoria cultural d'habitants d'un municipi però en canvi no ho és per a les minories socioculturals racialitzades de la nostra societat.

Aquesta ambigüitat en els termes es posa de manifest també en l'opinió més general dels habitants de l'illa. Quan se'ls pregunta sobre el PCI molts afirmen que si bé saben el què és els costa definir-ho. A més, a Mallorca, encara segueix prou arrelada la definició de *cultura popular* per referir-se al PCI. Aquest canvi que s'ha desenvolupat a nivell conceptual amb la introducció de la noció de Patrimoni Cultural Immaterial podem dir que s'instaura a l'illa el 2019, quan canvia la llei. És encara una data recent i potser ha de passar més temps perquè ens habituem millor al concepte.

Com hem mencionat amb anterioritat en qualsevol àmbit del PCI, la influència de la comunitat és ineludible, ja que el grup social que ens envolta afecta la nostra manera de pensar, viure, comportar-nos i actuar. La col·lectivitat interactua amb els elements culturals que la simbolitzen, creant un flux d'influències recíproques entre ambdues parts (Gelabert, 2019). Així, podem entendre que el patrimoni cultural immaterial reflecteix els rols i les dinàmiques que governen la societat, alhora que esdevé un mitjà per perpetuar-los. Amb les enquestes, hem pogut constatar de primera mà aquesta idea i hem observat que si bé l'opinió general es mostra oberta a la intervenció de la dona en les manifestacions patrimonials i en la seva gestió, no existeix el mateix consens sobre la interculturalitat en la salvaguarda del PCI:

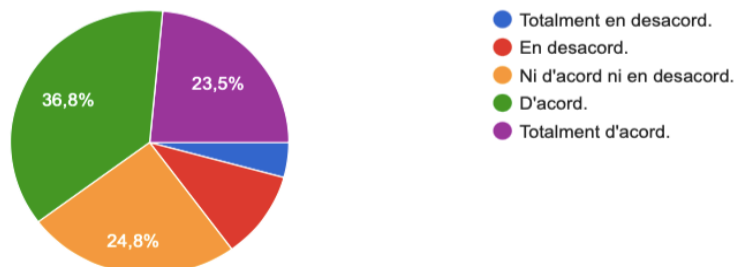
Indica el grau d'acord o desacord que estas amb la següent afirmació: «cal assegurar la participació de la dona en les expressions del patrimoni cultural immaterial».

233 respostes

Indica el grau d'acord o desacord que estas amb la següent afirmació: «la gestió del patrimoni ha de ser intercultural. Això suposa que cal considerar el patrimoni immaterial associat a comunitats immigrants d'altres orígens culturals que tenen una presència rellevant a l'illa».

234 respostes

[Esquema 19.] Resultats enquesta opinió general. Preguntes 13 i 14.

Finalment, els temes de l'accessibilitat i la transparència són difícils de tractar en aquests moments ja que la cara pública de l'inventari encara no està disponible. El fet que no tinguem accés a cap fitxa tot i que el projecte ja es troba en el seu equador ens porta a qüestionar la voluntat de la institució promotora de l'inventari, el Consell de Mallorca, respecte a la transparència. La comunicació hauria de ser un requisit indispensable però l'enquesta ens ha permès constatar que falla: només 40 de les 234 persones enquestades coneixen el projecte e l'IPCIM i només 26 saben que compta amb un model participatiu. Amb tot, de segur que un cop finalitzat el projecte es posarà tota la informació recollida a disposició de la ciutadania. Esperem també que la web de l'inventari compti amb mesures accessibles que facilitin l'accés a la informació a tots els membres de la societat illenca.

13. PROPOSTES DE MILLORA.

En aquest espai ens disposem a proposar algunes mesures amb la intenció de millorar l'inventari en les seves fases posteriors. No es tracta de fer una proposta nova pel pla de treball de l'inventari²⁶ sinó de fixar-nos en què podem millorar, atenent les limitacions que determinen el projecte. Així, aquestes millores esdevenen més realistes, el que permetrà la seva aplicació en les fases que resten per fer.

1	En la mesura del possible, comptar amb més informants per manifestació . Si se'ls convoca a la mateixa reunió s'augmenta el nombre d'informants d'una manera eficient, permetent que la informació quedi més contrastada. Amb tot, ens fem càrrec de què pot ser complicat conciliar agendes.
2	Assolir la paritat de gènere . Tant entre els membres del grup de professionals que desenvolupa l'IPICM, com entre els informadors. En aquesta línia, comptar amb el mateix nombre d'informadors que d'informadores és una manera d'assegurar que les manifestacions que inventariem es corresponen també a l'esfera femenina.
3	Obrir a la ciutadania l'ampliació de les fitxes . Proposem un model de base de dades oberta, semblant a plataformes com <i>Viquipèdia</i> , on la ciutadania pugui aportar més informació, vídeos, imatges, testimonis, etc. Aquesta informació haurà de passar per un procés de validació del Servei de Patrimoni del Consell de Mallorca o del Consell Assessor del PCI de l'illa.
4	Canvi en els criteris de selecció de les manifestacions . Si l'inventari és un servei per procedir a la salvaguarda del PCI hem de donar prioritat a aquelles manifestacions menys reconegudes que passen desapercubudes i que resten en perill. Les manifestacions més estereotípiques, ja estan prou reconegudes, autoritzades i treballades. No es que no siguin importants, però el seu registre no urgeix tant.
5	Introducció de la interculturalitat a partir de l'explicació dels vincles i les sinergies que sorgeixen en patrimoni , aprofitant que l'illa ha estat històricament –i continua sent– una cruïlla de cultures diferents. Si per

²⁶ Si ens trobéssim en un escenari ideal, amb més recursos, proposaríem la introducció d'un model de governança participativa com el que hem traçat anteriorment d'acord amb els postulats de CRESPIAL, adaptant-lo a la realitat sociocultural de l'illa.

	exemple, estem inventariant toponímia d'origen islàmic, és interessant mencionar-ne l'origen a l'apartat d'història i transformacions de l'element. En les fitxes la interculturalitat ha de quedar explicada com un motor de transformació patrimonial i no com un factor que desplaça o posa en risc les manifestacions autòctones. Per exemple, si inventariem les tonades pageses que es cantaven al camp es pot mencionar com avui en dia costa sentir-les cantar en el seu context original, en canvi és habitual escoltar-hi pregàries islàmiques, ja que el camp mallorquí el treballa en gran mesura, la comunitat magrebí de l'illa. No és que les pregàries hagin desplaçat les tonades, sinó que han trobat als camps de Mallorca un espai orfe de manifestacions d'aquest tipus perquè els poc pagesos autòctons que romanen han abandonat la pràctica. D'aquesta manera aconseguirem certa representació mentre s'espera a que es produeixi la retransmissió intergeneracional de manifestacions pròpies de minories socioculturals de l'illa per a que puguin ser incloses a l'inventari.
6	Introducció d'un llenguatge menys tècnic. El patrimoni immaterial, tot i el seu caràcter abstracte és el patrimoni més arrelat dins la societat de l'illa i el que les masses identifiquen més com a propi. La importància de la part emocional que el PCI duu implícit hauria de quedar reflectit a l'inventari. L'emoció i l'amor que desperta en els agents transmissors i portadors en el poble s'ha de projectar en les fitxes. Per això potser s'hi podrien afegir més citacions textuais i més vídeos d'entrevistes. D'aquesta manera s'atenua la lògica més especialitzada que sol primar en l'ull, el llenguatge i el vocabulari de l'expert.

[Taula 20] Propostes de millora per a l'IPCIM. Taula d'elaboració pròpia.

CAPÍTOL V. CONCLUSIONS

[FIG. 6] *Almond gatherers near Inca*, sèrie Procés tradicional de recol·lecció d'ametlla (1957). Arxiu de So i d'Imatge de Mallorca, Fons Tom i Cordelia Weedon.

16. CONCLUSIONS DE LA INVESTIGACIÓ

L'aplicació de mesures democratitzadores en la gestió del patrimoni cultural immaterial a l'illa de Mallorca ha estat el principal objecte d'estudi de la present investigació amb la qual volíem demostrar que, si bé aquestes mesures són rellevants en la reformulació i actualització del pla teòric i normatiu que afecta al PCI de l'illa, la seva aplicació pràctica és limitada i sovint ineficaç. Així doncs, la recerca revela una dicotomia significativa entre la teoria i la pràctica.

El PCI encarna el resultat de processos de continuïtat històrica travessats per discontinuïtats i ruptures. Amb la seva gestió i salvaguarda recuperem o revivim un patrimoni d'acord amb uns biaixos que s'emanen del moment històric i cultural que ens toca viure: els seus discursos polítics, les problemàtiques que afecten a la societat, el sistema de creences amb el qual ens regim, etc. Això fa que l'àmbit del patrimoni sigui un espai idoni per qüestionar els rols establerts, un espai per subvertir aquests rols en pro d'una cultura més respectuosa. Com hem pogut constatar amb la present investigació, en la nostra realitat, aquests biaixos passen per la introducció de nocions com les de perspectiva de gènere, interculturalitat, accessibilitat, desenvolupament sostenible, transparència o participació ciutadana.

Amb tot, hem vist que la introducció d'aquestes nocions en la salvaguarda i gestió del PCI esdevé problemàtica perquè es converteix sovint en una eina per establir una suposada garantia de qualitat i validació en les polítiques que s'impulsen. Aquesta voluntat acaba per corrompre el vertader sentit de la seva aplicació: el de protegir el patrimoni reafirmant la identitat i la agència d'aquells individus que el tenen com a propi. Dit amb unes altres paraules, les institucions que impulsen mesures democratitzadores en la salvaguarda del PCI no tenen una intenció real d'aplicar-les més enllà de la que permeti netejar la seva imatge o validar la seva acció, així doncs, a la pràctica no es prenen en suficient consideració.

Aquesta manca de transcendència teòrica de l'ètica de la salvaguarda es fa latent en diversos àmbits, que alhora es retroalimenten:

Primer de tot es veu limitada pel dèficit de recursos financers i humans que s'hi destinen. És essencial garantir un finançament estable i suficient per als projectes que es

desenvolupen actualment a l'illa i també pels que han de venir. Sense un suport adequat, les polítiques democratitzadores restaran en meres declaracions d'intencions sense una aplicació efectiva.

En segon lloc, tot i els esforços teòrics per democratitzar la gestió del patrimoni, les comunitats locals sovint són relegades a un paper secundari en la presa de decisions. Aquesta manca de participació activa disminueix l'eficàcia de les polítiques de salvaguarda i pot conduir a la desafecció de les comunitats portadores envers les iniciatives de protecció del patrimoni. Les polítiques de salvaguarda han de fomentar una implicació més gran de les comunitats locals, reconeixent el seu coneixement i capacitat de gestió. En aquest sentit, les mesures que es desenvolupen actualment a Mallorca estan marcades per un discurs que va de dalt a baix, no existeix un diàleg horitzontal entre els experts que les vehiculen i els diferents membres de les comunitats portadores.

Aquesta conjuntura també ve marcada per la manca de guiatge i de mecanismes administratius que facilitin la posada en marxa de processos participatius més integradors garantint l'accés al patrimoni i a la seva gestió. Si bé hem mencionat iniciatives com Crespial o la llista de bones pràctiques de la UNESCO que poden servir per planificar bons processos participatius en la gestió del PCI, manca el lideratge administratiu. Necessitem també bons diagnòstics i avaluacions, d'ells en podem obtenir cert guiatge i informació rellevant per assegurar que les mesures adoptades siguin efectives i s'ajustin a les necessitats canviants de les comunitats.

La manca de consens en els conceptes, nocions i termes que afecten el patrimoni immaterial suposa també una dificultat de cara a la implementació d'una ètica de la salvaguarda. A això li hem de sumar que el mateix concepte *d'ètica de la salvaguarda* sobretot s'ha treballat en territoris on trobem una realitat ben diferent a la del context balear. Falta, doncs, fixar l'atenció en les problemàtiques que travessen la societat de les illes i en com el patrimoni pot ser una eina per a donar-hi resposta.

En aquesta línia és necessària una major sensibilització i educació sobre la importància del patrimoni cultural immaterial tant a nivell governamental com entre la ciutadania. Al cap i a la fi, el patrimoni cultural –l'immaterial d'una manera especial– ens apel·la com a individus que compremem una col·lectivitat. Així doncs, ha de ser una eina fonamental per explicar la manera en que estem configurats com a societat i dirigir-nos cap allò que volem esdevenir.

Les desigualtats en la representació del patrimoni també es presenten com un inconvenient. Les polítiques actuals sovint afavoreixen determinades formes de patrimoni cultural immaterial mentre que en deixen d'altres en segon pla. Aquesta falta d'equitat pot conduir a la pèrdua de pràctiques culturals menys visibles però igualment valuoses. És important adoptar un enfocament inclusiu que reconegui i valori la diversitat del patrimoni cultural immaterial present a Mallorca. També cal superar encara algunes barreres discriminatòries. Si bé la perspectiva de gènere resta prou integrada dins la nostra societat, altres aspectes com els de la interculturalitat o l'accessibilitat no estan tan assolits.

El tema de la societat multicultural és sens dubte, un dels grans reptes que hauran d'afrontar els futurs processos de gestió del PCI a l'Illa de Mallorca. No només perquè la pressió migratòria és de cada vegada més forta sinó perquè la cultura pròpia conviu amb un procés de turistificació massiva que la sufoca. L'augment de residents estrangers a les Illes Balears ens planteja la necessitat de cercar noves maneres d'afrontar la integració amb els nous habitants de les illes, amb la finalitat d'assegurar la continuïtat de les diferents identitats culturals. Aquest procés haurà de passar forçosament per l'efectuació de concessions: s'ha de cedir espai a les diverses cultures que es manifesten a Mallorca però no n'hi ha prou amb deixar-les existir (o reconèixer la multiculturalitat) sinó que hem de deixar que ens travessin (reconèixer la interculturalitat). El veritable desafiament està en com evitar que aquest contacte sigui nociu. Després d'analitzar com s'enfoca aquest tema dins el projecte de l'IPICIM, ens atrevim a afirmar que la millor manera de tractar-ho, serà, en primera instància, cercant similituds, vincles i sinergies entre les manifestacions patrimonials de les diverses identitats culturals que trobem a l'illa, si ens deixem de centrar en la diferència per posar el focus en allò que ens apropa la integració serà més fàcil.

Pel que respecta el marc legal, hem vist que la Llei de salvaguarda del patrimoni cultural immaterial de les Illes Balears contempla una dimensió ètica prou vasta, especialment si ho comparem amb altres documents que atenyen el PCI, com podria ser la mateixa Convenció del 2003 de la UNESCO. Amb tot, Mallorca es troba orfe d'un reglament que acompanyi aquesta llei, no disposem de sancions ni de mecanismes concrets per procedir a la salvaguarda del PCI d'acord amb el que la llei estipula. El febrer d'aquest any el nou equip polític que ocupa el Consell Insular relatava que estava preparat un reglament i que es començaria a tramitar en els següents mesos. Actualment (juny de 2014) encara no ha vist la llum.

Un altre aspecte què és interessant que mencionem és que en els darrers anys s'han perdut espais de reflexió i investigació del PCI i les dinàmiques que l'afecten. Prova d'això és que des del 2019 no s'han dut a terme les Jornades de Patrimoni Immaterial de les Illes Balears. Per poder avançar en la matèria cal que generem un espai obert al diàleg constant, amb més debats, més jornades i més publicacions.

Per acabar volem parlar de la deriva en la que es trobarà la gestió del patrimoni immaterial mallorquí un cop s'hagi finalitzat aquest primer procés d'inventari (IPICM). La necessitat de traçar plans específics de salvaguarda de segur que emergirà com a següent proposta d'intervenció en patrimoni immaterial. S'ha de veure, però, fins quin punt les comunitats portadores n'esdevindran protagonistes i quines ajudes i assessorament se'ls hi facilitarà perquè en puguin fer una bona gestió. Una manera efectiva de vehicular aquests processos la trobem en la gestió pública local a partir dels equipaments patrimonials que existeixen en els diferents municipis de l'illa. Amb tot caldrà que tant el Govern de les Illes Balears, com el Consell de Mallorca donin suport als diferents organismes dotant-los dels recursos humans i financers necessaris per a fer front a les tasques de mediació cultural.

18. REFERÈNCIES

Alguacil Gómez, J. (2005). «Los desafíos del nuevo poder local: La participación como estrategia relacional en el gobierno local». *Polis* 12: 2-17.

Augé, M. (1993): Los “no lugares”: espacios del anonimato. Barcelona, Gedisa.

Brotons, M. M.; Murray-Mas, I.; Blázquez, M. (2016) «Viaje de ida y vuelta, al mito. La contribución del cine a la formación de la iconografía turística de Mallorca» *Anales de Geografía de la Universidad Complutense*, Núm. 36 (2), 203-236.

Blázquez, M. (2014): «Un pulso por el decrecimiento urbano-turístico». *Via, revue internationale interdisciplinaire de tourisme*, Núm. 2 (6), 2-20.

Carvajal, A.; Gomila, A, i Nicolau, J. (coord..) (2007) *Sant Antoni de Viana i Manacor, vuit segles de tradició*. Manacor: Patronat de Sant Antoni.

Camps, A. i Vinent, P. (2019) «L'ipcime: una oportunitat per a la gestió participativa del patrimoni cultural immaterial de Menorca» dins Ramis, A. (coord.) *IV Jornades de Cultura Popular i Tradicional de les Illes Balears*. 3 i 4 de maig del 2019. Consell de Menorca. p. 67-77.

Canales, M. (2006). «Presentación». En M. Canales (Ed.), *Metodologías de investigación social. Introducción a los oficios* (p. 11 – 30). Santiago de Chile: LOM Ediciones

Carrión, A. {coord.} (2015). *Plan Nacional de Salvaguarda del Patrimonio Cultural Inmaterial*. Ministerio de Educación, cultura y deporte.

Cejudo, R. (2014). «Sobre el valor del Patrimonio Cultural Inmaterial: una propuesta desde la ética del consumo». *Dilemata*. Núm. 14, 89-209.

Cornwall, A. (2008). «Unpacking ‘Participation’: models, meanings and practices». *Community Development Journal*, Núm. 43(3), 269 – 283.

Cortés-Vázquez, J. A., Jiménez-Esquinas, G., Sánchez-Carretero, C. (2017). «Heritage and participatory governance. An analysis of political strategies and social fractures in Spain». *Anthropology Today*, Núm. 33(1), 15 – 18.

CRESPIAL, Centro Regional para la Salvaguardia de Patrimonio Cultural Inmaterial. (s. f.). CRESPIAL. <https://crespial.org/>

- (2020) Participación comunitaria para la salvaguardia del PCI. Lineamientos orientadores para los estados. Cusco: Crespial.

Cuperus, R. (2006) «La societat multicultural un concepte pertorbador» dins *FRC: revista de debat polític*, Núm. 12, 14-25.

Del Mármol, C. i Roigé, X. (coord.) (2014) *El patrimoni immaterial a debat*. Revista d'Etnologia de Catalunya. Núm. 39.

Del Mármol, C. (2019) «"Un tango pintado a pincel": la participació comunitària en las postulaciones de patrimonio inmaterial para la UNESCO» dins *Disparidades. Revista de Antropología*. Núm.75(2). <https://doi.org/10.3989/dra.2020.024>

Dos Santos, L. i Zeisser, M. (2020) PARTICIPACIÓN COMUNITARIA para la salvaguardia del PCI. LINEAMIENTOS ORIENTADORES para los ESTADOS. CRESPIAL, Cusco, Perú.

Duran, M. i Marimon, A. (dir.) (2004). *Del segle XVIII borbònic a la complexa contemporaneïtat*. Barcelona: Edicions 62. Vol. III d'Història de les Illes Balears. Sota la direcció d'Ernest Belenguer. 3 vols.

Estrada, F i Del Mármol, C. (2014) «Inventaris del PCI: L'aplicació de la Convenció de la UNESCO» Dins Del Mármol, C. i Roigé, X. (coord.) (2014) *El patrimoni immaterial a debat*. Revista d'Etnologia de Catalunya. Núm. 39, 41-56.

Espanya. Ley 16/1985, de 25 de junio., del Patrimonio Histórico Español. (BOE, núm. 155, 29-06-1985, pàg. 20342-20352).

Espanya. Ley 10/2015, de 26 de mayo, para la salvaguardia del Patrimonio Inmaterial. (BOE, núm. 126, 27-05-2015, pàg. 45285-45301)

Fons digitalitzat de l'Arxiu del so i de la imatge de Mallorca.

<https://www.flickr.com/photos/arxiudelsoidelaimatgemallorca/>

Frigolé, J. (2014). «Retóricas de la autenticidad en el capitalismo avanzado». *Éndoxa: Series Filosóficas*. Núm. 33, 37-60.

Garcia, L. (2016) «La Convenció per a la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial de la UNESCO i altres instruments internacionals» dins Ramis, A. (coord) I Jornades de Cultura Popular i Tradicional de les Illes Balears. 4 i 5 de novembre del 2016. Consell de Mallorca.

Gelabert, M. (2019) «La participació de la dona en la cultura popular: consideracions generals» dins Ramis, A. (coord.) IV Jornades de Cultura Popular i Tradicional de les Illes Balears. 3 i 4 de maig del 2019. Consell de Menorca

Hafstein, V. (2009) «Intangible Heritage as a List: From Masterpiece to Representation». A: Smith, L.; Aka-gawa, N. (ed.). *Intangible Heritage*. Londres: Routledge.

Heinich, N. (2009) *La fabrique du patrimoine: de la cathédrale à la petite cuillère*. París: Éditions de la Maison des Sciences de l'Homme.

Illes Balears. Llei 1/2002, de 19 de març, de Cultura popular i tradicional de les Illes Balears. (BOIB, núm. 38, 19-03-2002, pàg. 4947-4949).

Illes Balears. Llei 18/2019, de 8 d'abril, de Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial. (BOIB, núm. 048, 13-04-2019, pàg. 14727-14742)

Kirshenblatt-Gimblett, B. (2004) «Intangible Heritage as a Metacultural Production». *Museum International*, vol. 56, 52-65.

Lacarrieu, M., Maronese, L. (2014). *Inventario de seis milongas de la ciudad de Buenos Aires: experiencia piloto de participación comunitaria*. Unesco office Montevideo, Montevideo. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000227699>

López, P. J (2024) «Les cossieres de Montuïri del 1956» dins Duran, B. i Ballester, J.A (coord.) I Jornada de l'Institut de Musicologia Pau Villalonga, Reptes actuals de la musicologia balear. Palma: Edicions Talaiots. 117–133.

Macdonald, Sh. (2009) *Difficult Heritage: Negotiating the Nazi past in Nuremberg and beyond*. London: Routledge

Mascaró, J. (2017) «L'IPCIME (Inventari del Patrimoni Cultural Immaterial de Menorca): una oportunitat de dinamització sociocultural» Dins Ramis, A. (coord) XXXIV Jornades d'Estudis Històrics Locals. El patrimoni immaterial, entre la revisió i la descoberta. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics.

Moyà, E. (2014) «Forty Years Shaping the Balearics: the Playground of British Travellers and their Imagery of Pleasure (1903-1939)», dins Montserrat Cots, Pere Gifra- Adroher, Glyn Hambrook (eds.), *Interrogating Gazes: Comparative Critical Views on the Representation of Foreignness and Otherness*. Berna: Peter Lang. 161-169.

Murray-Mas, I. (2014) «Bienvenidos a la fiesta, turistificación planetaria y ciudades-espectáculo (y algo más)». *Ecología política*. Núm. 47, 87-92.

Portal Terminològic Valencià. (s. f.). <https://www.avl.gva.es/lexicval/ptv>

Prats, L. (2006). «La mercantilización del patrimonio: entre la economía turística y las representaciones identitarias». *PH Boletín del Instituto Andaluz del Patrimonio Histórico*. Núm. 58, 77-80.

– (2011). «La viabilidad turística del patrimonio» *PASOS. Revista de Turismo y Patrimonio Cultural*. Núm. 9(2), 249-264.

Puwar N. (2004), *Space Invaders. Race, Gender and Bodies Out of Place*, Oxford: Berg

Quirosa García, V. i Gómez Robles, L. (2013). «El papel de la mujer en la conservación y transmisión del patrimonio cultural» dins *El papel de la mujer en la conservación*. Asparkia. Investigación Feminista, (21), 75–90.

Ramis, A. (2016) I Jornades de Cultura Popular i Tradicional de les Illes Balears. 4 i 5 de novembre del 2016. Consell de Mallorca.

– (2017) II Jornades de Cultura Popular i Tradicional de les Illes Balears. 3 i 4 de novembre del 2017. Consell d'Eivissa.

– (2018) III Jornades de Cultura Popular i Tradicional de les Illes Balears. 2 i 3 de novembre del 2018. Consell de Formentera.

– (2019) IV Jornades de Cultura Popular i Tradicional de les Illes Balears. 3 i 4 de maig del 2019. Consell de Menorca.

Rautenberg, M. (2004) La rupture patrimoniale. Bernin: A la Croisse.

Roca, J. (2006). La indústria a Mallorca, segles XIX-XX. Palma: Documenta Balear.

Roigé, X.; Frigolé, J. (ed.) (2010) Constructing cultural and natural heritage: parks, museums and rural heritage. Girona: Documenta Universitaria.

Roigé, X. (2014) «Més enllà de l'UNESCO: Gestionar i Museïtzar el patrimoni immaterial» Dins Del Màrmol, C. i Roigé, X. (coord.) (2014) El patrimoni immaterial a debat. Revista d'Etnologia de Catalunya. Núm. 39 p. 23-40.

Said, E. (1990) Orientalismo, Madrid: Quibla.

Salinas Meruane, P. (2009). Capítulo XI. Procedimientos de recolección y producción de información en la investigación social. Dins P. Salinas Meruane i M. Cárdenas Castro (Eds.), Métodos de investigación social (p. 365 – 443). Ciespal.

Salvà, P. A. (2002) «Les Illes Balears: un espai de cruïlla de fluxos immigratoris». Llengua i ús: revista tècnica de política lingüística, Núm. 24,. 4-11.

Sánchez-Carretero, C., Quintero Morón, V., Díaz Aguilar, A. L., i Roura-Expósito, J. (2019). Las entretejas de un proyecto sobre participación y patrimonio. En C. Sánchez-Carretero, J. Muñoz-Albaladejo, A. Ruiz-Blanc, i J. Roura-Expósito (Eds.), El imperativo de la participación en la gestión patrimonial (p. 17 – 40). Consejo Superior de Investigaciones Científicas.

Santamarina, B. (2013) «Los mapas geopolíticos de la Unesco: entre la distinción y la diferencia están las asimetrías. El éxito (exótico) del patrimonio inmaterial» dins Revista de Antropología Social núm. 22. p. 263-286.

Santamarina, B. i Moncusí, A. (2015). «El mercado de la autenticidad. Las nuevas ficciones patrimoniales». Revista de Occidente Núm. 410-411, 93-112.

Schmitt, T. (2011). Cultural governance as a conceptual framework. MMG Working Paper 11-02. <http://www.mmg.mpg.de/workingpapers> (visitat 25 de gener del 2024)

Singer, P. (1995) Ética Práctica Cambridge: Cambridge University Press.

Smith, L. J.; Akagawa, N. (ed.) (2009) Intangible Heritage. Londres: Routledge.

Smith, L. J. (2006). Uses of heritage. Londres: Routledge.

- (2008) «Heritage, Gender and Identity» dins The Ashgate Research Companion to Heritage and Identity, editat per B. Graham, P. Howard, Aldershot: Ashgate, pp. 159-178.
- (2011) «El 'espejo patrimonial' ¿ilusión narcisista o reflexiones múltiples?». Dins Antípodas. Revista de Antropología y Arqueología núm. 12. Bogotá. Gener-Juny, p. 39-63.

Sociés, J.; Mayol, G (2017) «El segle XX: de la decadència a l'esplendor dels cossiers» dins Ramis, A. (coord.) XXXIV Jornades d'estudis històrics locals. El patrimoni immaterial, Entre la revisió i la descoberta, Palma, Institut d'Estudis Baleàrics. 229-245.

Sureda, A. M. (2005) El ball dels cossiers a Algaida i Montuiri: Dos pobles, dues festes. Dins Caramella: revista de música i cultura popular. Núm. 12, 70-76.

UNESCO, Las listas del PCI y el Registro de Buenas Prácticas de Salvaguardia. (s. f.). <https://ich.unesco.org/es/listas>

- (2003) Convenció per a la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial. París: UNESCO
- (2005) Convención sobre la Protección y Promoción de la Diversidad de las Expresiones Culturales. París: UNESCO.

- (2012) Directrices Operativas para la aplicación de la Convención para la Salvaguardia del Patrimonio Cultural Inmaterial. París: UNESCO.
- (2018) Textos fundamentales de la Convención para la Salvaguardia del Patrimonio Cultural Inmaterial de 2003, París: UNESCO.

Vicens, F. (2016) «Cultura de proximitat contra la crisi de la globalització: aproximació al marc teòric a partir d'estudis de cas» dins, Ramis, A (coord.) I Jornades de Cultura Popular i Tradicional de les Illes Balears. 4 i 5 de novembre del 2016. Consell de Mallorca.

19. GLOSSARI

[FIG. 7] Anònim, *Pere Picornell (Cant de la Sibila)* i *Àngel G. Horrach (Cant de l'Àngel)*, 1928. Fons de l'Arxiu de la Col·legiata de Lluc.

Patrimoni Cultural Immaterial (PCI): La Llei 18/2019, de salvaguarda del patrimoni cultural immaterial de les Illes Balears defineix patrimoni cultural immaterial com «els usos, les representacions, els coneixements i les tècniques, juntament amb els espais, els indrets i els itineraris culturals i naturals que hi son inherents, i que les comunitats, els grups i, en alguns casos, les persones reconeixin com a part integrant del seu patrimoni cultural. Aquest patrimoni cultural immaterial, que es transmet de generació en generació, el recreen constantment les comunitats, els grups o les persones en funció del seu entorn, la interacció amb la naturalesa i la seva història, la qual cosa els infon un sentiment d'identitat i continuïtat i contribueix, per tant, a promoure el respecte a la diversitat cultural i a la creativitat humana.

Salvaguarda: S'entén per salvaguarda les mesures encaminades a garantir la viabilitat del patrimoni cultural immaterial, és a dir, reforçar les diverses condicions, materials o immaterials, que son necessàries per a la transformació i la interpretació contínues d'aquest patrimoni, com també per a la seva transmissió a les generacions futures. Les mesures de salvaguarda comprenen la identificació, la documentació, la investigació, la preservació, la protecció, la promoció, el reconeixement, la difusió, la transmissió –bàsicament per mitjà

de l'ensenyament formal i no formal– i la revitalització d'aquest patrimoni en els seus diferents aspectes.

Interculturalitat: La interculturalitat es refereix a la presència i interacció equitativa de diverses cultures i la possibilitat de generar expressions culturals compartides, adquirides per mitjà del diàleg i d'una actitud de respecte mutu.²⁷

Accessibilitat: conjunt de condicions de comprensibilitat i usabilitat que han de complir l'entorn, els espais, els edificis, els serveis, els mitjans de transport, els processos, els productes, els instruments, els aparells, les eines, els dispositius, els mecanismes i els elements anàlegs perquè totes les persones els puguin emprar i en puguin gaudir amb seguretat i comoditat i de la manera més autònoma i natural possible.²⁸

Transparència: La transparència és un dels principis fonamentals de l'actuació dels poders públics, en virtut del qual l'administració ha de fer pública la informació necessària perquè la ciutadania pugui participar en els assumptes públics i controlar que l'administració rendeixi comptes de la seva actuació. La transparència és, en definitiva, un instrument de control, alhora que una eina de comunicació i diàleg per als poders públics.²⁹

Principi de desenvolupament sostenible: El desenvolupament sostenible és aquell que satisfà les necessitats de la generació present sense comprometre la capacitat de les generacions futures per satisfer les seves pròpies necessitats.³⁰ En patrimoni s'entén que la diversitat cultural és una gran riquesa per les persones i les societats. La protecció, la promoció i el manteniment de la diversitat cultural són una condició essencial per un desenvolupament sostenible en benefici de les generacions actuals i futures.³¹

Igualtat de gènere: La igualtat de gènere es refereix a la igualtat de drets, oportunitats i tractament entre individus, independentment del seu gènere. Això suposa assegurar que homes, dones i altres identitats de gènere tenen el mateix accés als recursos, al poder i als processos de presa de decisions en totes les esferes vitals, incloent educació, ocupació, política i interaccions socials. La igualtat de gènere lluita per eliminar la discriminació, els

²⁷ Convenció de 2005 sobre la protecció i la promoció de la diversitat de les expressions culturals. Pàg. 16

²⁸ Llei 8/2017, de 3 d'agost, d'accessibilitat universal de les Illes Balears. Pàg. 25203

²⁹ https://www.caib.es/sites/transparencia/ca/aqua_es_la_transparencia/

³⁰ ONU - Informe Brundtland (1987) Informe de la Comissió Mundial sobre el Medi Ambient i el Desenvolupament Pàg. 59

³¹ Convenció de 2005 sobre la protecció i la promoció de la diversitat de les expressions culturals. Pàg. 10

biaixos i els estereotips basats en el gènere, promovent una societat que valora i respecta els drets i les contribucions de tots els individus, independentment de la seva identitat de gènere.

Creativitat: La capacitat de crear i recrear pràctiques, tècniques, coneixements, usos, representacions, expressions, tècniques i manifestacions relacionades amb el patrimoni cultural immaterial. Aquest concepte l'utilitzarem relacionant-lo amb:

- Comunitats portadores: comunitats que mantenen vives les expressions del patrimoni cultural immaterial, estiguin o no constituïdes oficialment com a associacions o col·lectius i que són les legítimes posseïdores d'aquests béns i coneixements. Les comunitats portadores són les que practiquen i transmeten el PCI mitjançant una relació intrínseca en la qual elles reconeixen, expressen i s'identifiquen amb aquest patrimoni que alhora els brinda un sentit de pertinença i identitat. La identitat col·lectiva de les comunitats, moltes vegades intangible, es recrea i renoa per garantir una continuïtat en el futur, partint i recorrent al passat heretat.
- Patrimoni emergent: Les noves pràctiques i manifestacions culturals que emergeixen o s'inspiren en el saber popular tradicional i que estan intrínsecament lligades al patrimoni cultural immaterial encara que l'adaptin, el transformin o l'eixamplin.

Participació comunitària: la gestió conscient i activa del PCI per part de les comunitats a través de l'enfortiment del seu rol com a creadores de polítiques i d'accions que viabilitzin la salvaguarda del PCI.³²

Democratització del patrimoni: posada al servei de la societat de tots els artefactes heretats de la història, com un instrument en contra de la ignorància col·lectiva i a favor de la recerca de la igualtat social i la identitat. Contempla l'aplicació dels conceptes anteriors.

³² Segons CRESPIAL.

20. ANNEX

PAUTA PREGUNTES LABRIT PATRIMONIO

1- Dona el seu consentiment previ, lliure i informat per a que les dades que aportarà a continuació s'utilitzin en l'elaboració d'un treball de recerca sobre la gestió del patrimoni cultural immaterial (PCI) a Mallorca?

2- Vostè participa en l'Inventari del Patrimoni Cultural Immaterial de Mallorca (IPCIM). Quina rellevància té aquest projecte per a la salvaguarda del PCI a l'illa?

3- L'IPCIM és interessant per diversos motius entre els quals en destaquem dos: és el projecte d'inventari més ben dotat de l'Estat Espanyol i compta amb la participació de les comunitats portadores.

3.1- Pel que fa a la dotació econòmica, pensa que és suficient?

3.2- Respecte a la participació de les comunitats, com s'ha plantejat el model participatiu? Existeix un pla de participació? Qui hi participa i com ho fa? El projecte ha tingut bona rebuda entre les comunitats portadores? Han sorgit tensions entre els participants?

4- Com avança el projecte? Quines fases ja s'han realitzat i quines resten per fer?

5- S'ha dut a terme algun procés d'avaluació del programa d'inventari?

6- L'àmbit de la gestió del patrimoni procura de cada vegada més, la democratització en la salvaguarda del PCI. Això passa per considerar aspectes com els de la interculturalitat, la perspectiva de gènere, la transparència, l'accessibilitat, el principi de desenvolupament sostenible o la participació de les comunitats. Està d'acord amb aquesta afirmació? Creu que dins el projecte de l'IPCIM aquests aspectes tenen rellevància?

7- Les noves pràctiques i manifestacions culturals que emergeixen o s'inspiren en el saber popular tradicional i que estan intrínsecament lligades al PCI encara que l'adaptin, el

transformin o l'eixamplin (com ara les neofestes o les reinterpretacions de les tonades pageses, entre d'altres) també són objecte de salvaguarda per a l'IPCIM?

8- L'IPCIM considera el patrimoni associat a comunitats d'immigrants d'altres orígens culturals que tenen una presència rellevant a l'illa?

MODEL ENQUESTA OPINIÓ GENERAL

https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSdPVB7TCKGWivqhXDxiBpX6hkUkSzvPb1o0wZOS0Zy1S58t4Q/viewform?usp=sf_link

MODEL ENQUESTA INFORMADORS IPCIM

https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSfpRThGEaZTRt1Eq63eRthF02suwUblTCz7siL7lzuXe_GFEA/viewform?usp=sf_link

